

ÚJABB ADALÉKOK

A RÉGIBB MAGYAR

IRODALOMTÖRTÉNETHEZ.

~~~~~

A M. TUD. AKADEMIA ELÉBE TERJESZTETTE

TOLDY FERENCZ,

M. AKAD. R. TAG.

~~~~~

PEST,

EGGENBERGER FERDINÁND M. AKAD. KÖNYVKERESKEDÉSE.

(HOFF MANN ÉS MOLNÁR.)

1871.

Pest, 1871. Nyomatott az „Athenaeum”-ban.

I.

MAGYAR PÁL

XIII. SZÁZADBELI KANONISTA.

Eléterjesztve jún. 5. 1871.

Két új nevet lesz szerencsém ma XIII-dik századbéli irodalmunk történetébe beigtatni: *Paulus Vngarust*, Magyar Pált, mint kánonjogi munkák —, és *Margit* m. kir. hercegnőt, a margitszigeti apáczáat, mint egy keresztyén ethikai munka szerzőjét.

Nem mintha Magyar Pál neve irodalomtörténeti munkában még elő nem fordulna. Wallaszky őt ismeretes irodalomtörténete első kiadásában említi már fel ekép: *Paullus Vngarus fuit in universitate Bononiensi iuris canonici doctor clarissimus, sed ordinem Domiucanorum ingressus, Hungariam anno 1221. cum aliis fratribus intravit*“ (62. l. s ezt változatlanúl ismétli a második kiadás 79. lapján.) Ennyit, s nem többet, vett a jó öreg, Ferráriustól, a magyar dömések történetírójától, kinek Pál munkáiról szinte nem volt tudomása. Tiraboschi is, nagy kiterjedésű olasz irodalomtörténetében, csak nevénel fogva említi őt a decretáliák régi compiliációnak tanárai és magyarázói között (*velencei 1795-ki kiad. IV. 280. l.*) Hallgatnak róla, hogy hazai kánonjog-íróinkat ne is említem, Savigny, Richter és Walter, Pachmann és Philippi, Rosshirt es Maassen; sőt hallgat a figyelmes, és ritka irodalmi készlettel rendelkező társunk Wenzel is Egyetemes Jögtörténetében. Pedig ismerte és használta Magyar Pált mint íróat kortársa Bottoni, ismerte a XIV. század nagy kánonistája Andreae János, ismerte Augustinus Antal arragó-

niai püspök († 1586), s utánok új életre költötte őt Sarti a bolognai tanárok történetében, épen száz év előtt ¹⁾; legújában pedig Schulte prágai tanár, egyházjogi vizsgálateibaan ügyelt reá. Méltó lesz tehát összeállítanom mindent mit életéről és munkáiról találnom sikerült.

Magyar Pál hogy Magyarorszáiban született, mellékeve bizonyítja; a hely, hol? az nem tudatik; hogy III. Béla alatt a XII. század végén, bizonyos. Kétségkívül kellő előkészület után a hazában, Bologna híres jogiskolájába költözött, hol mint jogász oly becsültetésre érdemesítette magát, hogy ugyanez egyetemnél jogtanár lett ²⁾, s mint ilyen szóval és írásban művelte az azon idétt nagy fejlődésben levő egyházjogot. Ekkor történt hogy Guzman Domonkos, az albígiaiak közé küldve hogy őket visszatérítse a közönséges

¹⁾ Álljon mindjárt itt *Sarti* egész helye. Így hangzik az: „Est suus hic locus Paulo Hungaro tribuendus, qui selectas aliquot adnotationes reliquit in primam, et secundam Decretalium compilationem, ut tradit Io. Andree c) et tertiam quoque compilationem interpretatus est d). Ex eius autem scriptis aliqua more suo delibavit Bernardus Parmensis, et in Glossam Decretalium invexit e). In multis scholarum nostrarum professoribus et alumnis, qui ad Ord. Praed nuper institutum, et Bononiae in ipso sui exordio maxime florentem convolarunt, Paulum Hung. Iurisprudentiae Professorem fuisse constat f). Sitne hic idem Decretaliuminterpres, non temere dixerim. Aetas tamen, et nomen, et patria mire congruunt. Hic a. MCCXXI. in eum ord. receptus est a fundatore ipso S. Dominico; mox autem in Pannoniam missus est, ad novas Ordinis sui colonias constituendas.

c) Paulum Hungarum, qui notabilia primae et secundae compilationis ordiuate collegerat, non expressi. *Io. Andr. in Addit. ad Prooemium. Spec.*

d) *Vid. Anton. Augustin. in praef. ad antiqu. Decretal.*

e) „Idem dicit Pau.“ *Glo. in c. super quaestionem de offic. iud. deleg. etc. etc.*

f) *Vid. Echarđ. et Bened. XIV. loc. cit.*) et pag. 20.*

*) De festis SS. Bonon. in S. Dominico, 5. 4.

Lásd: De claris A. Gymn. Bon. Profess. Tom. 1. P. 1.

²⁾ „Magister Paulus Hungarus, Iuris canonici publicus Professor“ írja Theodoricus, a sz. Domonkos tetteinek aggrégi megírója, s valamennyi történetírói a dömés rendnek így. 1. *Ferr. 25. l.*

anyaszentegyház kebelébe, hatalmas szónokká fejlődvén, midőn Franciaországból eljött, hol az inquisitio és a vér váltotta fel az apostoli működést, segédeiből egy új szerzetet állított, mely nagy mozgalmat támasztott az új eretnekség által felizgatott hívők világában. 1218 óta megjelent ismételve Bolognában is, hol szinte állított fel egy dömés klastromot, s nem kevesen ez egyetem tanárai és növendékei Domonkos kezeibe fogadák, hogy az ő regulája szerint élendenek. Ezek közt volt Magyar Pál is, ki az új szerzetnek 1221-ben pünkösdkor tartott főkáptalanában maga sz. Domonkos által négy társsal Magyarországra küldetett a predikátorok szerzetének itt is híveket szerezni³). A küldöttek oly szerencsével jártak el, hogy öt évvel később az új rend Magyarországon már külön egyháztartományt képezett, melyből ágazott ki 1226 Ausztriának anyaconventje, a bécsi is. Ekép a mi Pálunk lett ezen a közép magyar irodalomban is oly hatásosan szerepelt szerzetnek Magyarországon feállítója, miután a világi kéjek es tisztességről lemondván, magának a rend szerzőjének kezeiből vette volt által a szerzet ruháját, és új társaival gyalog bejárva hazáját, az evangéliomot predikálta, különösen pedig a kúnok térítésében hatalmas szónoklatával oly szerencsésen működött, hogy *a kúnok apostolának, a szó mesterének* (Dux Verbi) díszneveit érdemelte ki. Halála évét biztosan nem tudjuk, de nagy valószínűséggel 1240 v. 41-re tétetik az, midőn is Pál, kilenczven társával együtt a tatárok dühének áldozata lett⁴). Mint mártir a magyar szentek közé iktattatott⁵).

A külföldön Magyar Pál mint *Decretalium* interpres lett nevezetessé.

Munkáit Sarti a bolognai tanárok történetében (1769-ben) ekép állítja össze:

1. *Notabilia Primae et Secundae Compilationis*, idézve ezekre Andreae Jánost, a decretálisok XIV. századbeli com-

³) L. *Ferr.* az id. m. 25. l.

⁴) L. *Ferr.* az id. m. 43—45. l.

⁵) *Diplomatacci* is megírta Magyar Pál életét, de mely munkájába nem tudom, miután az udvari könyvtár Sarti-ja, melyet használtam, épen e helyt (I. 2. p. 49—56) meg van csonkítva!

mentátorát, ki 1348 halt meg. Ez t. i. in „Additamentis ad Prooemium Speculi Durandi“ világosan mondja: „Paulum Hungarum, qui Notabilia Primae et Secundae Compilationis ordinate collegerat...“

2. A III. *Compilatio magyarázata*, Augustinus Antal XVI. századbeli kanonista tanúsága szerint az „Antiquae Collectiones Decretalium cum notis“ Előszavában.

Pármai, tulajdonkép Bottoni Bernát, a bolognai egyetemen decretalium prof., végre annak cancellárja, 1240 körül az öt megelőzött kanonisták Glosszáit összeszedvén (ed. princ. Bol. 1487), Magyar Pált is felhasználta, idézve is őt (péld. Idem dicit *Pau.* Glossa in C. super quaestionem de officio iud. deleg. etc. etc. Erre nézve Schulte azt jegyzi meg, hogy az „Ordináriában“ nem *Pau.* áll, hanem a kiadások szerint *Laur.* ⁶⁾

A legújabb kanonisták közül csupán Schulte Friderik prágai tanár tanulmányozta őt. Az úgynevezett „Compilationes antiquae“ irodalomtörténetében ismerteti a II. és III. *Compilatio*hoz írt *Notabiliáit*, melyek a lipcsei egyetemi könyvtárban őrzött kódexben (975. sz. alatt, fol. 209a. — 216a) találhatóak. Egy XIV. századbéli kéz azt írta fölébe: „Incipiunt notabilia secundarum“. Végén: „*Expliciunt notabilia pauli.*“ Miután, ú. m. Schulte, Andreae tanuskodik róla, hogy Paulus Vngarus a II. és III. *Compilatio*khöz *Notabiliákat* írt, s ezek több régibb kódexben elő is fordulnak, Paulus szerzőségét ezekre nézve bizonyosnak tarthatjuk ⁷⁾.

Megvan t. i. Schulte szerint Magyar Pálnak a II. és III. *Compilatio*hoz írt munkája az angersi városi könyvtár 361. sz. kódexében is, a fuldai könyvtárnak egy XIII—XIV. sz. hártya codexében is D. 10., valamint egy königsbergiben 37. sz. a. ⁸⁾

Én csak a lipcsei kódexet láttam. A „*Notabilia Secundarum*“ így kezdődnek: „De rescriptis preterea nota, quod

⁶⁾ L. Lehrbuch des kathol. Kirchenrechtes, 2. kiad. Giessen 1861. 51. lap.

⁷⁾ Sitzungsberichte der Kais. Ak. Philos.-Hist. Cl. LXVI. Bd. 54. l.

⁸⁾ U. ott 54. 55. l.

non possumus iudicare de facto, nisi plene intelligamus. Et est contra iudices, qui repente procedunt. Item nec respondere questioni, nisi totam audiamus. Et est contra scolares, qui prius respondent, quam eis opponatur. Item nec respondere legi vel canoni, nisi prius inspiciamus. Et est contra magistros, qui respondent, antequam inspiciant, vel sciant stb. stb. Ez első könyvben értekezik szerzőnk többi közt de suffraganeis, de usu pallii, de etate, de bigamis stb A 209. lev. *b.* hasábján Incipit Liber secundus, de iudiciis; a 209. lev. fonákja *b.* hasábján Incipit Liber III. de vita et honore clericorum; a 210. levél fonákja *a.* has. Inc. Liber IV. de sponsalibus; a 210. lev. fon. *b.* hasábján Inc. Liber. V., melyben de baptismo puerorum is. — A 211. levelen folio recto *b.* kezdődnek a Notabilia terciarum. Nota quod tituli decretalium sunt autentici. Item bulla vel sigillum prestat auctoritatem. Cum omnes etc. Nota contra malos camposores, qui maius pondus habent ad accipiendum, et minus ad dandum. Item constitutio in preiudicium absencium et futurorum non potest fieri. Item in prebendis percipiendis equaliter uel inequaliter, totaliter uel particulariter consuetudo ecclesie debet observari stb. Így ebben de consuetudine, de postulacione, de eleccione, de renunciacione, de bigamis, de officio uicarii, de offo videlicet delegati, de officio legati, de offo ordinarii stb. S aztán a 212. lev. fon. *a.* Inc. liber II. de iudiciis — ebben de prescripcionem; a 214. levél *a.* hasábján Inc. liber III. de vita et honore clericorum; a 215. levél *a.* hasábján Incipit liber IIII. de sponsalibus — mely aztán a 216. levél *b.* hasábján végződik a feljebb közlött kolophonnal.

Szabadjon kérdésbe tennem: vajon a *Compilatio quarta*, melyben a III. Inceze pápa által 1210 óta kiadott rendeletek 1218. év körül állítottak egybe, nem-e az ép ekkor Bolognában virágzott hazánkfia által szerkesztetett-e?

S Bolognában levén, meg kívánom még említeni, hogy Diplovatacci szerint Magyar Pálnak társa *Damasus* is magyar (Vngarus) volt volna; azonban a hozzá közelebb álló jeles kutató Andreae őt Bohemusnak állítván, e vitás pontnál nem mulatva, átmegegyek mai közléseim másodikára: Margitra, a IV. Béla leányára.

II.

MARGIT KIR. HERCZEGNŐ

MINT ETHIKAI ÍRÓ.

Bécsben a cs. udvari könyvtárban találtak egy kódex, mely ekkép kezdődik: *In comincia il prologo di questo libro chiamato Specchio dell' anime semplici dalla beata Margarita figliuola del Re d' Ungaria.* S minden könyv és fejezet felett ismételtetik hogy ez ily és ily része sz. Margit, magyarországi király leánya könyvének, melynek neve: *Együgyű lelkek Tüköre.* A kisfolió kötet 255 lapból áll.

Szintoly meglepő mint örvendetes emléke ez Margit kegyességének nem csak, melyről legendái elég tanúságot tettek eddig is, hanem munkás szellemének és irodalmi fejlettségének is, mely mindeddig váltig ismeretlen volt. Ily váratlan felfedezést, váratlant, mert eddig sehol, senki, róla nem emlékezett, kételkedve fogadunk.

Feltűnik mindenek előtt a *nyelv* melyen írva van, az olasz t. i., s azt kérdezzük: írhatott-e a nyulakszigetei királylány olaszúl?

Válaszunk tagadó lesz. Mert valamennyi életirataiból tudjuk ugyan hogy *deákul* tanult és olvasott, hogy *magyarul* tudott és olvasott — de egyébről még anyja, a görög császárlány nyelvének, a *görög*-nek, tudásáról sincs tudomásunk, mi különben sem valószínű, miután Margit már negyedfél éves korában vált meg anyjától, ily gyenge gyermekségében adatván már be — szüleinek a tatárjárás alatt tett fogadalmok folytán — a veszprémi klostomba; s így, ha első gyermekségében gagyogott volna is görögül, bátran kételkedhetünk, hogy e nyelv gyakorlatát úgy folytatta, miszerint azon írhatta volna könyvét. Olasz nyelvtudására pedig épen sem-

mi sem mutat; sem oka nem létezett, sem tán módja sem volt, hogy akár szülei házában — a honnan negyedfél éves korában szakadt ki — akár később a veszprémi, vagy a szigeti klostromban azt megtanulja.

Mindenek előtt tehát a munka, ha csakugyan Margité, nem olaszúl íratott, s így az olaszt fordításnak kell tartanunk. — De mely nyelvből?

Görögből? — A mondottakból ennek valószínűtlensége már kitetszett.

Magyarból? — Ha épen nem lehetetlen is hogy Margit magyarul írt, mint utóbb ki fog tetszeni: de hihető-e, sőt jóformán lehető-e, hogy egy XIII. századbeli magyar munka olasz fordítót találjon?

Deákból? — Ebben már nincs lehetetlenség; sőt különösség sem volna egyáltalában.

Ugyanis ismerünk elég deák írónét Roswithától kezdve Sienai sz. Katalinig. A kérdés tehát az volna: tudott-e Margit deákiul, s ha tudott, volt-e oly hittudományi képzettsége, hogy róla irodalmi munkásságot is feltehessünk?

E két kérdésre már bizvást igennel felelhetünk.

Ugyanis a magyar Margitlegenda szerint:

„Soror Katerina . . . vala szent Margit asszonnak mestere, hogy ki ötet tanóhtá *előszer deákiul*“ (cod. 197. l.); s e szerint Ferrari méltán mondhatta: „Catharina . . . *prima B. Margaritae latinitatis magistra*“¹⁾ a mit ugyan Horvát István²⁾ csupán az olvasásra kíván érteni: természetesen, ezen kellett kezdeni, s hiszem hogy eleinte nem értette, legalább nem teljesen „a boldogságos szüz hóráit“, melyeket négy éves korában már el tudott mondani a rápolyi Margitlegenda szerint: „Namque vix adhuc loqui poterat, sic infra dimidium annum ab ingressu, in divino profecit officio, quod *horas b. virginis* plene didicit, *scivit corde tenus* (par coeur) et cum aliis sororibus devote dixit“³⁾; hiszem hogy eleinte ő is, mint többi társa, csak úgy recitálta a hórákat, mint mai nap is számos ministráns gyermek és egyházi a mise alatti mondóká-

1) *De rebus Vng. Prov. S. ord. Praedic.* 228. l.

2) *Tud. Gyűjt.* 1835. II. 114. l.

3) *Lib. I. Cap. III.* Knauznál a 37. l.

ját: de már *Ranzani* azt is tudja, hogy Margit, későbbi éveiben, Cassiánus munkáját: *Collationes Patrum XXIV.* előszeretettel olvasta: „*Vacabat plurimum lectioni operis Joannis Cassiani, quod inscribitur: Collationes Patrum*“⁴⁾. S mit jelent az, hogy e nő egy ily tudományos theologus munkáit, ki részben eretnekséggel is vádoltatott, olvashatta, mint hogy jól bírta a deák nyelvet, mint hogy a vitás kérdések is érdekelték, s hogy egyéb is magára vonta figyelmét, nem csupán az ascéták, a szentírás, a legendák, s afélék, mik rendes olvasmányait tették az apáczáknak?

S hogy általában buzgó olvasó nő volt Margit, több helyei bizonyítják legendáinak. Lássuk kezdettől fogva.

Negyedik évében már „kezde sz. Margit tanolni abcét, Áve Máriát, es keves időnek utánna igen jól kezde énekleni az egyeb kiseded lejárnyokkal“⁵⁾.

„*Divinis sermonibus iugiter intendebat. Si quis frater veniret ad monasterium, gratiam sermonis habens, nitebatur eum virgo diutius destinere . . . Vnde contigit, mirum dictu, quod frater quidam nomine Benedictus, predicator utique graciosus — értsd: malasztos szónok — tempore, quo puella novem erat annorum vel circiter, ad Vesprimiense monasterium, ubi tunc adhuc morabatur, causa predicacionis accessit, predicavit graciouse . . . stb.*“⁶⁾ Ném mutat-e e korai figyelem, melyet az életírók is mint nem mindennapias jelenetet em'elgetnek, arra, hogy a gyermek szűz is már, nem csak a szertartások által vonatott, nem csak imádkozni, gépíleg és megszokásból, szeretett, hanem a vallás tárgyai felett gondolkodni is?

„*Megolvastatja vala az passiót.*“⁷⁾ — Igaz, hogy *Garinus* 1340-ban a rotulusok alapján e helyet teljesben és határozottabban adja így: „*historiam Passionis sibi legi vulgari-ter faciebat*“, tehát *magyarúl*, t. i. mikép az apáczaklastromokban szokás volt; de e helyet nem is deákül-tudására, hanem érdekeltségére hozom fel az istenes olvasmányok iránt. S bár

4) L. Epit. Index XV.

5) Magyar legendás kód. ac. 1. l.

6) Nápolyi leg. I. cap. XLII. *Knauzndál* a 90. 91. ll.

7) L. a magyar leg. kód. 11. l.

az ugyanazon alapon nyugvó *nápolyi leg.* kiegészítve így: „que circa personam gesta fuerunt Domini patientis, Passio- nis historiam coram se legi et exponi vulgariter faciebat“⁸⁾: a magyarázat is bizonyosan nem azért folyt magyarul, mert deákul nem értette volna meg, hanem mert a pap is kétség- telenül könnyebben értekezett magyarul, könnyebben társal- gott anyanyelvén a közbe-közbe szóló szüzzel?

„Olvas vala *zsoltárt*“⁹⁾.

Másutt ismét: „Megalvasa *teljességgel az sz. Dávid zsol- tárát*“¹⁰⁾.

Ismét: „hallgatja vala nagy kevénsággal, szeretettel, alkalmas időn, istennek igiét, predikációt; *szent atyáknak éle- teket, es egyéb szenteknek legendájokat, életöket, es példákat*“¹¹⁾.

De buzgóságán kívül tanítási, előadási hajlamáról is ta- nusodik e hely: Elmegeyen vala . . . az sórorokhoz az mive- lőházban (t. i. hol dolgozva együtt ülnek vala), es *megmondja vala nekik az szenteknek életöket, avagy az napi evangéliomot; es inti vala öket, hogy ök-es azonkeppen élnének*“¹²⁾.

Ismét: „*Eszében forgatja vala gyakorta, es néha egye- bekkel-es beszéli vala az ő nemzetének, eleinek (azaz család- jának, őseinek) életöket, es életöknek szentségét; azaz szent István kiráknak életit, ki vala magyaroknak első királya es apostola, kinek hitit es keresztyén hitnek predikációját, ki- vel az ő nemzetét, az pogán magyarokat megfordé^htá (azaz megtérité) az bálványoknak imádásátl. . . Es meggondolja vala szent Imre^h hercegnek-es ő életit, es ő szentséges szü- zességét, . . . Esmeg ez szent szüz meggondolja vala szent László kiráknak életit, hogy ki Magyarországnak dicsősséges birodalmat es oltalmazást szolgáltatván az puszté^htóknak el- lene, jelesől pogánoknak ellene . . . Esmeg meggondolja vala sz. Margit asszon szent Erzsébet asszonnak, az ő barátjának es szerelmes nénjének szentséges életit . . . sth. — Ilyenfele gondolatokban es szólásokban foglalja vala magát ez szent szüz.*“¹³⁾

⁸⁾ Lib. I. cap. XXXIII. *Knauznál* a 81. l.

⁹⁾ L. a magyar leg. kód. 13. l.

¹⁰⁾ U. o. a 74. l.

¹¹⁾ U. o. a 18. l.

¹²⁾ U. o. a 19. l.

¹³⁾ U. o. a 46. 47. 48. ll.

— Nem festik-e e helyek előttünk kétségbe vehetetlenül a vallásos tárgyokról *elmélkedni*, társalogni, a *tanítani* szerető nőt? S így fogván fel Margitot, érteni fogjuk a *Nápolyi Leg.* e helyét is: „Ab ortu vero surgentis aurore *ad opus sanctum progrediens*, quasi consurgens aurora, *usque ad horam prandii missis et orationibus continue intendebat*“¹⁴). Tehát hajnaltól egész délig *szent műben volt foglalatos*, a legenda részletezése szerint ugyan „*misehallgatásban és imákban*“; de miután bizton feltehetjük, hogy nőklasztromban, hol csak bejáró barátok mondtak misét, ezek csak kicsi részét foglalták el a fél napnak, a többi órát ha részben a templomban töltötte is, egy részét olvasásra fordította — hiszen nem csak a Zsoltárok, Evangéliumok és Legendák, hanem Cassián is, s az ehhez hasonlók szinte kivántak időt: s ez olvasásai közt támadhatott az *elmélkedni, és élő szíval tanítani szerető szűzben az írásra való elhatározása is*. S az előadásom elején megnevezett munka tárgya csakugyan egészen olyan, mely e vallásos, magát odaadó kegyességű és jámborságú nő irányával egyezik. Ismerhette a sz. Ágostonnak tulajdonított *Speculum peccatoris-t*¹⁵); a sz. Bonaventúra *Speculum B. Mariae-ját*, s az ő *Speculum animi-jét*¹⁶), mely írók monostorainkban nem csak ismertek, de kiből középmagyar fordításaink is vannak¹⁷); ismerhetett egyet és mást a *Speculum humanae saluacionis*, *Speculum Clericorum*, *Speculum Senectutis* stb. közül: s letette saját *elmélkedéseit*, s tán *révedezéseit is*, egy „*Együgyű lelkek Tükrében*,“ melynek latin címe — alig lehet benne kétség —: „*Speculum animarum simplicium*“ volt.

Eddig, tisztelt Osztály, csak azt kivántam kimutatni hogy teljességgel nincs okunk az olasz fordító annyiszor ismételt czímezéseit, melyek annyiszor a mennyiszter Margitunkat vallják szerzőnek, kétségbe vonnunk azért, mert életírói nem említik azt, s mert — miután olaszul nem írhatta — a deák példány mind eddig nem merült még fel. Hisz az o'laszról is az első említést csak ezelőtt pár évvel tettem e helyt¹⁸); hi-

¹⁴) Lib. I. cap. XXVIII. *Knauzndl* a 77. l.

¹⁵) Opp. Paris. 1685. VI. Append.

¹⁶) Opp. Rom. VI. VII.

¹⁷) L. Ó és Középkori M. Irodalomtörténetem II. köt. 98. §-át.

¹⁸) 1867. jul. 22-kén.

szen Margit nápolyi legendája négy vagy öt éve hogy Óváry Lipót hazánkfia által felfedeztetett; hiszen Anonymusunkról egész a múlt század elejéig sejtelmünk sem volt —: de minek folytassam ily, soká ismeretlenül rejtett, irodalmi emlékek emlegetését? Kérdezzük csak magunktól: mi szándéka lehetett a valódi szerzőnek, ha az más a mi Margitunknál, hogy a maga munkáját épen IV. Béla leányának tulajdonítsa? Oly híres, vagy csak oly ismeretes név volt-e a Margité az olaszok előtt, hogy az e név által biztosítandó siker kedvéért kész volt szerzőségét Margitnak feláldozni?

Vagy tán azt kérdezi valaki, mi bírhatott egy olasz barátot arra hogy Margit munkáját, ha az csakugyan deákül írva létezett, olaszra fordítsa? — Erre biztosan ugyan nem felelhetünk, miután a kódex ezekre nem felel; de valami képtelent tesz-e fel, ha azon sejtelmemet mondom ki, hogy a fordító Károly Robert királynak akart vele udvarolni, kit Margit tisztelőjének tudott, vagy annak vélt, mert értesülhetett, hogy Károly — tán ősnénje iránti kegyeletből, vagy hát megengedem: csupán a magyaroknak akarva ezzel kedveskedni, mindegy — Margit szentesítése végett lépéseket tett a pápánál, lett legyen az 1306-ban, mit Knauz úr kétsége ellenében Prayval most is hiszek, vagy 1340-ban, mit Knauz úr is hajlandó hinni¹⁹⁾. E pontra azonban a munka *nyelve* felelhet, s reménylem, Mussafia úr erről velünk nyelvtörténeti alapon fogja közölni véleményét.

Tisztelt Osztály! A bécsi kódex mindenestre oly tény, mely teljes figyelmünket megérdemli. Irodalomtörténetünknek érdekében van tisztába hozni azt: hazai íróink sorába igtasuk-e e királylyányt, mely szépségéről, önfeláldozásáról, ta-

¹⁹⁾ Semmi okát nem látom miért kelljen Leander tanutételét koholmánynak tartanunk? Mi végre tette volna ezt? Hogy az általa említett király, Károly volt, alig lehetett kétség, miután a pápa nagy hajlamát Károlyhoz ismerjük; s hogy még is a dolog el nem dőlt, azt a Károly folyvást ingadozó ügyei, s a szentesítési eljárás körülményessége eléggé indokolják. — Amit Fejér, Ottó mellett hoz fel, t. i. hogy neki Margit, nagyénje volt, áll Károlyra nézve is, kinek szinte rokona volt, t. i. nagyanyjának nagyénje. Hogy 1310 körül is mozgatta Károly ez ügyet, Knauzzal szívesen hiszem, de hogy ekkor több oka volt volna Károlynak mint 1306-ban azt tennie, azt nem látom.

nultságáról ismeretes, közhírvét, sőt a nemzet imádással rokon tiszteletének tárgya volt századokig; kit, míg, más két magyar királylyány, apáczatársa Margitnak, csak ennek legendájában él, a magyar nép mindedig kegyeletesen megőrzött szívében; kit Róma ugyan nem, de a magyar nemzet igenis, kanonizált, és szentjei közé naptárába is beiktatott? Felelni fog, ha azt kiadva bírandjuk, a Margit szerzősége kérdésére a munkának mélyebb vizsgálata: egészben annak össze kellend kétségkívül hangozni a legenda Margitjának *szellemével*, de úgy hiszem, hogy a legenda *szertelenségeit* is meg fogja az czáfolni, melyek mellett egykor Csete Antal úr oly nagy készülettel feltámadt ellenem. — Minden esetre a *magyar* tudomány feladása, sőt kötelessége, ez ügyet tisztába hozni; s még ez évben leszek bátor, valamint Magyar Pál hagyományai, úgy a Margit királyi herczegnőnek tulajdonított munka olaszban és magyar fordításban kiadása iránt indítványomat az akademiának tiszteletteljesen előterjeszteni.

III.

BALDI BERNARDÍN OLASZ-MAGYAR SZÓTÁRKÁJA

1583-ból.

MÁSODIK KÖZLÉS. *)

Eléterjesztve január 2. 1871.

Két év előtt szerencsém volt a tiszt. Osztálynak Baldi Bernardín, XVI. századbeli polygraph, s azon század Mezzofantija magyar szókönyvének első harmadrészét, A—G-ig, bemutatni, annak magyar helyesírását megismertetni, bizonyítani azt, hogy Baldi, ki 1583-ban tisztázta szókönyvét, ismerte némi részben a XV. és a kezdődő XVI. századbeli magyar kézirati irodalmat, hogy ebből is, de jó részt kérdészködés után, élő hallomásból merítette szóismeretét; hogy Pesti Gábor szótárát, bár az előtte — 1536-tól 68-ig — négyszer jelent meg, nem ismerte, a többi e századbelieket pedig nem használhatta, mert péld. Calepinusé magy. szöveggel csak 1590, Szikszai Balázsé 1592, Verancsics Fauszté 95-ben, s így tovább, jelentek meg. Mondottam, hogy *avúlt szókat* nem igen találunk, ilyenben a XVI. század hajló évei általában már nem levén gazdagok; de hogy némely *különös képzések*, valamint *műveltségtörténeti szók*, mint péld. *alakos*, *comicus*, *csúfor* buffon stb. mégis fordulnak elő; hogy némelyek magyarázata, s még inkább a szerző által visszaadott *hangviszonyok* nem érdektelenek. S a tiszt. Osztály méltóztatott e résznek „Adalékaim“ közt kiadatását kegyesen elrendelni.

Jelenleg *Óváry Lipót* úr, az akademia tört. bizottsága nápolyi megbízottjának szívesességéből, a hátralévő két harmadot, H-tól Zs-ig is közölhetem. Az első közlemény 851

*) Az első az *Adalékok* I. kötetében (Pest 1869) III. sz. alatt áll.

szócikkből állott, a jelen 2048-ból, s így az egész, egy hián, 2900 cikkből.

Azokhoz miket Baldiról az idézett helyen megjegyeztem, csak azt adom, hogy azóta alkalmam volt átolvasni életét Mazzuchelli gróf nagy életrajzi szótárában, de hogy e szótárkát nála sem találtam felemlítve.

A kódex, melyből azt Simonyi és Óváry urak másolták a nápolyi nemzeti muzeum kézírattárában áll (XIII. F. 25 [520]), s e czímet viseli: „Bernardino Baldi. Il genio, ovvero la misteriosa Peregrinazione, con allo fine un vocabulario della lingua Ungherese, con la versione alle volte latina, alle volte italiana.“ Óváry úr oly szakavatottan, s oly lelkiismeretesen másolt, hogy a hol tisztába nem jöhetett, lehasonmáolja az eredeti rossz írást, s így párszor azon helyzetbe tett, hogy a kellő olvasást meghatározhattam.

E második közlemény tanulmányozása teljesen és végleg megerősített az idézett elsőnek bevezetésében kifejezett nézetemben, hogy B. kódexekből, hallomásból, kérdezősködés után jegyezte össze szavait. S erről nem szabad megfeleledkezünk, midőn ilyeneket találunk: *ól*: mandro, *óság*: tarlo, *okos*: astuto, *párna*: leticello, *rakás*: aedificium, stb. Néha tán emlékezet után jegyzett Baldi, s így csúszhatott be jegyzései közé ilyen: *szabó*: sutor. Gyakori azon eset — mint a közbe igtatott idéző számaim itt is mutatják —, hogy egyszer s másszor ugyanazon szó értelmét, vagy különböző fogalmak magyar kifejezését tudakolván, azoknak egyszer egy másszor más magyarázatát vette, s így azok itt is különböző helyeken másmás értelmezéssel vagy legalább azon értelem másmás árnyalatával fordulnak elé, péld. *hírdetni* egyhelyt predicare, máshelyt divulgare; *igaz*: giusto, vero, és ismét retto is; *igazgató* egy helyt gubernator, más helyt rector; a *kék* egyszer: verdechiaro, másszor biacco livido; *kezkenő* fazzoletto és ismét, bár rosszúl, lenzudo (lepedő ért.); a *kelet* guado és passo, de tragetto is; a *mívelni*: lavorare is, colere is; *mirígy* pestis, és scrofolo, a *nemes* nobilis, majd generoso; a *patkány* ghiro, másutt (hibásan) mus; a *szekér* hol csak carro, hol rheda; *veszedelem* clades, és ruina is, a *végezni* terminare, másutt statuere, s ismét sancire, s így tovább. Néha

úgy látszik, a megkérdezett felelő csinált is szót; így nekem legalább feltűnnek az ilyek, mint a *scongiorare*, tehát a német *beschwören*-nek ily visszaadása: *könyörgetni* 1239. sz., mit ugyan másutt nem olvastam sehol; ilyek: a substantiára a *létel* 1460; a vocálisra a *szóló* 2308. sz. (Sylvesternél: szótívő; még Pápai Páriznál is szószerző betű!); az (olasz) *mandare: körözni!* 1296. sz.; a *politezza: simaság!* 2088. sz.; a *litterato: tudós* 2464. sz.; az *associare: társasítani* 2534. sz. (mely megvan ugyan Verancsics Faustusnál 1595-ben *sociare*, olaszúl azonban *accompagnare*-vel kitéve); a *particolare* (a francia *particulier*) *magányoló!* 1601. sz., ma magányzó-nak mondjuk, stb. Ilyek után vajon az első közleményben előforduló *csúfor: buffone, erdény: bosco, erény: virtus*, nem-e szinte Baldinak egy, a szóképzésben korát megelőző, magyar ismerésének tulajdonítandó? De miért a sorbire: hörpölni v. inkább szürcsölni helyett *herpeszni?* 1027. sz. Hát a „honnem” havazni, 1073. s a „teürvenni”: törvényeni, *ius dicere* 2451. sz., sőt a *menientes: fulgor* 1528. sz., tehát mennyentés: villámlás, nem a jó Baldinak saját teremtményei-e?

Ismétlem, hogy e szótár avúlt szókban és formákban nem gazdag, de vannak még is. Emilyek az *ismeg* 1084.; a *tahát* 2392. sz., de már nem tunc, hanem igitur értelemben; a *hóhár* 882. sz.; a *kedig*, még pedig „certo” értelemben 1324. sz., mi a Régi Bibl. és Erdősínél állandóan (és „pedig” formájában mind *maig*) „autem”, Molnár Albertnél: *autem, vero*. Lehet hogy Baldinak *vero*-val magyarázták, s ő ezt *certe* értelemben vette; a *hé* és *hévíz*, *calidum* és *thermae* ért. 863, 864. sz. A régies használatra emlékeztetnek: *hallgatni* „obedire” értelemben 1074. sz., oda értve t. i. a regiment: hozzá hallgatni; *úgy mint* circa ért. 2626. sz.; *marha* merx ért. 1543. sz., és sok más. De következzenek már az érdekesebb avúlt szók. Ilyek:

hegedu=hegedő: *cetra*, 892. sz., tehát *citara*, lant; s ehhez helyesen: *hegedeus*=hegedős: *citaredo* 911. sz., tehát lantverő, lant mellett éneklő. Ehez képest Baldi is azon értelemben ismerte 1583-ban a szót, amelyben az Pesti Gábor 1536-ki szótárában áll, s valamennyi énekesünk a XVI. és XVII. században használták. A *fidest* (Geige), melyet most

már kizárólag hegedűnek nevezünk, Pesti, épen a lant'ól való megkülönböztetés végett, bizonyosan az élet után, „lengyel hegedűnek“ nevezi.

habora 1043. sz. A szó nyereség volna, ha magyarázata „primulus“ érthető volna. „Elsőt,“ mit a latin szó jelent, *habora* bajjal jelenthet. Vagy növény neve volna? a *primula* régi neve? De ez *Melius*nál már (1578) tavaszhozó fű, tavaszfü.

jobb: *proavus* 1120. sz. A jobbpát jobbanyát ismerjük, nagyapa nagyanya értelemben. Kérdés, sőt kétség, hogy magában valaha használtatott-e a szó ez értelemben? mert így a „jobb“ jobb kezét jelent.

képutaló: *hypocrita* 1167. sz., ma képmutató. A képmutatót, vagy is a mai „mutat“ ige régi *mutal* formáját ismerjük a középmagyar emlékekből. Háttha a gyök *ut*, labiális előhanggal megerősítve? bár itt arról sem szabad megfedkezünk, hogy *Rawlinson* scytha ékiratában a *mu* Oppert szerint „nom“ és „designer“ értelemmel bír.

kenni: *imbellitare* 1369. sz., tehát a mai „kendőzni“, még eredeti egyszerű alakjában.

ocha: *ocsa*: *paglia* 1753. sz., tehát szalma ért. Mai formája *ocsó*, s a Nagy Szótár szerint a gabonának lazája, lészája, melyet a szél elvisz. Ezt értette *Baldi* kétségkívül *paglia* alatt, s így itt csak az a-vali véghangzós forma megjegyzendő, mint más régi részesülőknél, péld. szüle=szülő, fürge=fürgő, apa=apó (a ki. ap vagy apol, később a hangsúly folytán megnyújtva: ápol), a szinte régi sőt elavult ide, esztende, idvezejte stb., idő, esztendő, idvezejtő h.

sántatni: *zoppicare* 2023. sz., párhuzamosa a mai „sántít“-nak, a régi „sántál“ helyett; s ép úgy nem szabatos mint a „sántít“ nem, miután mindkettő inkább sántává tevést jelentene.

szalag iy: *stringa*; talán hibás leírás *szalagszif* h., mert a nép nyelvén maig *szalagszif*. *Molnár Albert*nél is megvan *ligula* ért.

senyedek (senyedék): *scabies* 2238. sz. — A középmagyar „senyvedék“, a nép nyelvén a *v* áthasonlásával: *senyedék*, *putredo* ért.

III. BALDI OLASZ-MAGYAR SZÓTÁRKÁJA.

szarpup: upupa 2311., a csinatlan állatnak, a bankának, csinatlan neve. — E szóban egy gyök látszik fenntartva lenni: a *pup*, bizonyos madár jelentéssel, miután alább ismét találkozunk vele más, t. i. a következő, összetételben 2566. sz. alatt:

teneri pub: vesperilio (azaz kihangzás nélkül tenyérpup, t. i. így: „tener“ adja Baldi a volá-t 2570. sz. alatt. Talán oly pup (madár), mely kiterjesztett tenyér-alakot vesz fel röptében, bár azt bizony más is vesz. Az összetétel elemei tehát világosak előttünk. S nem is az upupá-ból lesz az csinálva, mert mire fogott volna a könnyen kiejthető szó megcsonkíttatni, s más madárra is alkalmaztatni? — Pesti Gábor meséiben (1536) a vesperilio: *pubtenevére*: itt tehát a *pub* határozza meg a *tenevért* madárnak, t. i. mert repül. Molnár Albertnél 1604 *puppenevér* (utána P. Páriznál is) és *pupenevér*; itt tehát a súly annyira a pup-on van, hogy az egyik variánsban a *tenevér* (tenyér?) első mássalhangzóját assimilálja, a másokban épen absorbeálja. — A Nagy Szótár szerint a népnél (Szatmárban) most is ismeretes a *pubdenevér* alak. A N. Szót. a bubó-tól származtatja, mi csak feltevés épen úgy, mint ha upupából csonkítanók.

turba: pera 2499. sz. épen mint Calepinusban, Molnárnál, s általában még a XVII. század iróinál.

tur (túr): ulcus 2568. sz. Megvan Molnár A.-nél is ulcus saniosum magyarázattal, és túros sebü: ulcerosus. Innen értjük már ama közmondást: közös lónak *túros* a háta, azaz sebes. — Orvosaink nem ismerték e szót, különben jól használhatták volna, megkülönböztetve a *túr*-t és a *fekélyt*, mely utóbbi maradt volna az abscessusra, t. i. a mely belső okból támad, *fakad*, levén leghihetőbben gyöke *fak* (fak-ad), hangzóferdüléssel *fek* (mint fordít ferdít, omlik ömlik, ont ont stb.)

zufa (zsufa): giugiola 2834. sz. Eddig másutt elé nem forduló növénynév, mely a Rhamnus Jujuba bogyóit látszik jelenteni (Ballagi a német Brustbeere után mellbogyónak nevezi), s aligha nem a Jujubá-ból képeztetett. Régenten csakugyan gyakori használatú volt Európában is, mellbetegségek ellen. — Szótáríróink közül ismeri a szót Molnár Albert, de más értelemben, ezekben: *zsufa lé*, t. i. leves általában, és

különösen sáfrányos leves (iurulentum crocatum); és ebben *zsufaszínő*: gilvus, ami neki „pej, verhenyő, viaszszínő.“ De a N. Szótár különösen hangsúlyozza hogy *sufa* (mert így kívánja ejtetni) „tejből v. borból készített savanyú leves“, hogy másról mint savanyú levesről nem mondják, s azért gyökét (suf) *sav*-val hozza kapcsolatba. Ha a N. Sz.-nak igaza volna, akkor a leves *sufa* lesz, s e szó különböző a Baldi *zsufá*-jától, melynek értelme mellbogyó, mely aligha nem Jujubától származtatandó, s igen czélszerűen felveendő növénynévtárunkba úgy, hogy a Rhamnus Jujuba Lin. speciális neve *zsufa-fa* lenne.

Figyelmet érdemel 1318. sz. alatt a keen (kén): stimolo, tehát kén=ösztön, mely szerint, ha forma és értelmezés szabatos, a *kéntet* forma correctebb volna a szokott kény-tet-nél; és *kénszer* a kényszernél, tehát a *kénszerít* is a kényszerítelnél, s minden esetre jobb a *kínszerit*nél; s igazolva volna végre a Tordai *kénszerget* igéje is.

De Oedipust vár a 2545. szám: *tunnia*? v. *tunnya*? *talentum, pondus* értelemmel!

Érdekes a táj és népnyelv némely szóformáival találkoznunk, melyek nem lettek közönségessé az irodalmi nyelvben, péld. *pálóz* pólyáz helyett 1898. sz. (bár feltűnik hogy *crivellare* értelemmel van adva, tehát: szítálni); *tipodni*: *calcare* tapodni h., *tölyfa*: *ilex*, az irodalmi *tölggyfa* h., bár e forma Beythe Andrásnál is megvan stb. Továbbá sok szónak harmadik személy ragával adása, mi szinte egészen népies; így: *kézdeti*, *köteli*, *közi*, v. *szája*, *szárnya*, *meny*, *mostohafia*, sőt a rokonsági névszók néha első személy ragával is: *hugom*, *leányom*, *vöm*, mi mind az életre mint Baldi kútforrására mutat.

Hangtani tekintetben ismét az aspirált g és t (gh, th) kapja meg figyelmünket; továbbá az ü-nek nyiltabb ö, e-vel hangoztatása (ölni=ülni, seppedék=süppedék stb); néhány *ag* képzővel alkotott ige, mely ma már csak orrhanggal ejtetik, péld. a 1884. sz. alatt találjuk a *pillagót*: *rutilus* ért. a mai pillangó h., az 1422. sz. alatt a *lappanyi*-t, mely a középnyelvi még gyakran, sőt Molnár Albertnél is megvan, de ma már csak orrhangos formájában ismeretes (lappangani).

— Az 1482. sz. alatt *merejteni* áll, haurire, régi diphthongusos formájában, melyet a N. Szót. már nem vett fel. — Érdekes a *hudozni* forma is a 952. sz. alatt, *urinare* értelmezéssel. Molnár A. e formát már nem, de igen a *huddik*-ot ismeri. A *d*-és gyök legvilágosban a *hud-ozik* alakban van meg, mely újabb időkben a *physiologusok* által felélesztetett; s különben is a *d*-nek *gy*-vé lágyulására egy constatált példával több. E szó alkalmából jegyzem ki a 950. sz. alatti *húgy-edényt*, mely azonban Verancsicsnál is megvan, és csak azért, mert e kényelmi szert már a XVI. században is nálunk ismeretesnek bizonyítja, míg Csokonai a Békaegérharcz 33. d. jegyzetében még 1791-ben is ezt írja: „Serbedli: — a magyarnak nincs, és így neve sincs.“ — Érdekes 912 sz. alatt a *hyuw=hiú*: fidelis, ma *hív*, is; ama kihangzásos formát az egykorú Báthori Istvánnál is feltaláltuk múltkori közlésében, sőt ennek comparatívusát is: *hiúbb=hívebb*. — Továbbá: *szigellet*: *angulus* 2001. sz., avúlt hangforma a mai *szegel-t*, *szöglet* h. A *szig* gyök egyébiránt megvan a *szigszög*-ben is, s a *Szigliget* helynévb-n; viszont a „szivárvány“ éles forma helyett a *szovár any*: *iris* 2040. sz. Ma így már csak a székekelyknél. A középmagyarban „spongia, szivacs“ értelemben divott. Pusztai hangferdülés, mely ez esetben azt is mutatja, hogy a kétféle értelmű szó gyöke a *szí*, s hogy e származtatás összefügg a nép azon nézetével, hogy a levegő nedvességei felszívásától ered az égi szivárvány. — Végre figyelmet érdemel a „rejt“ diphthongicus alaknak egyszerűje: *röt*, ezekben: *reutenni (röteni)*: *abscondere* 1924. sz., *reutve=rötve* 1945 és 1954. *reuteug (rötök azaz röjtök v. rejtek)*: *locus insidiarum* 1944. sz.: oly forma, mely már a középmagyarban támadt, de némely szókban ismét el is nyészett.

És most már lássuk a szótárt magát.

852 Hasonlo: eguale.

Hel (hely): luogo.

Hegy: mons.

855 Hayo (hajó): barca.

Halas to (halastó): peschiera.

Hal: pesce.

Hid: pons.

- Hay (háj és haj): grasso, cappelli.
- 860 Hozza szerzet (hozzá szerzett): girata (?)
- Harcz: battaglia.
- Hostat (hóstát): borgo, sobborgo.
- He (hé): calidum.
- He uyz (héviz): therma.
- 865 Halom: sepulcrum.
- Horgas: torto.
- Hauasok (havasok): Alpes.
- Ház: domus.
- Hozza (hozzá): ad.
- 870 Hoo (hó): nix.
- Hideg: freddo.
- Has: uenter.
- Haynal (hajnal): aurora.
- Had: guerra.
- 875 Hagyma: cipolla.
- Harang: campana.
- Hernyo (hernyó): brucus.
- Hangas: sonoro.
- Herelt (herélt): castrato.
- 880 Hot szen (hót szén): carbone.
- Hayo fenek (hajófenék): cavità.
- Hohar (hóhár): carnifex.
- Huus (hús): caro.
- Haziko (házikó): domuncola.
- 885 Halo (hálló): rete.
- Halo tars (hálótárs): concubine.
- Hod (hód): castore.
- Homorú (homorú): concauo.
- Hednagy (tollhibával): capitano.
- 890 Hayloth (hajlott): inclinato.
- Hamu: cinis.
- Hegedeu (hegedő): cetra.
- Hassonlato (hasonlatos): aequalis.
- Haboru (háboru): confusio.
- 895 Hazas tars (házastárs): uxor.
- Hataros (határos): confinale.
- Héya (háj-a): scorza.
- Hollo (holló): coruo.
- Holnap: cras.
- 900 Harsannas (harsanás): strepito.
- Hordo (hordó): botte.
- Hattyu: cigno.
- Haat (hát): schiena.
- Hamis: falso.
- 905 Hir (hír): fama.
- Hires (híres): famosus.
- Hazi (házi): domestico.
- Hazrepén (háznépe?): familia.
- Heuu (hév): bollore.
- 910 Hamar presto.
- Hegedeus (hegedős): citaredo.
- Hyum (tán: hyueu=hívő): fidelis.
- Hitt (hit): fides.
- Haylas (hajlás): piegatura.

- 915 Haab (hab): onda.
 Haabos (habos): ondosos.
 Huur (húr): corda.
 Hinni: fidare.
 Hangya: formica.
- 920 Hasetanni (hasétani):
 scindere.
 Hasadas (hasadás): scis-
 sura.
 Haytas (hajítás): fornix.
 Homlok: frons.
 Harsanas (harsanás):
 fracasso.
- 925 Hant: colle.
 Hagni (hágni): passeg-
 giare.
 Halaadas (háláadás):
 ringraziamento.
 Heureugni (hörögni):
 grugniare.
 Haitanni (hajtani): ti-
 rare.
- 930 Haytas (hajítás): tiro.
 Hanyogatas (hányoga-
 tás)
 Heaba (heába): frustra.
 Hireo adni (hírré adni):
 far bando.
 Harag: sdegno, ira.
- 935 Hyg (híg): liquido.
 Hamis: iniquo. L. 904.
 Haszontalan: vano.
 Horgas
 Hold: campo giughero.
- 940 Hold: luna.
 Hungy (huugy=húgy):
 urina.
 Hitli (?): giuramento.
- Hadni: lasciare.
 Halal (halál): mors.
- 945 Hatar (határ): termine.
 Hatarturany (talán ha-
 tart iarny = határt
 járni): terminare.
 Hadai: commettere.
 Him: maschio.
 Hazassag (házasság):
 matrimonio.
- 950 Hungy edeni (húgy-
 edény): urinale.
 Haynaly (hajnali): ma-
 tutinus.
 Hudozni: urinare.
 Hart (hártya): perga-
 mena.
 Hazug: bugiardo.
- 955 Hadaczni (tollhiba lesz
 hadacozni helyett: ha-
 dakozni): guerreg-
 giare.
 Hazudni: mentiri.
 Holnap: mensis.
 Hegyes: montuoso.
 Harap (harapós?): mor-
 dace.
- 960 Harapni: mordero.
 Harapas (harapás): mor-
 sicutum.
 Halando (halandó): mor-
 talis.
 Halandosag (halandó-
 ság): mortalitas.
 Haluan szineu (halvány
 színő): pallido.
- 965 Husuet (husvét): pas-
 qua.

- Hituamb (hitvám: hitvány): peior.
 Hajtanni (hajtani): expellere.
 Hozza venni (hozzá venni): capire.
 Hitetlen: infidelis.
- 970 Hamis eskeue (hamis eskövés): giuramento falso.
 Hagymaz (hagymáz): frenesia.
 Harkal (harkály): picchio.
 Hinto szeker (hintószer): carozza.
 Hay szal (hajszál): pelo.
- 975 Hizlalni: ingrassare.
 Hizni (hízni): grasso(?)
 Hal piac: pescatoria.
 Halasz (halász): piscator.
 Halachka (halacska): pescetto.
- 980 Hala/ni (halászni): pescare.
 Habarnicza: polpo.
 Hordanni (hordani): portare.
 Hatalmas: potente.
 Hatalom: potenza.
- 985 Hirdeteü (hirdető): banditore.
 Hirdetni: predicare.
 Harcz: conflitto.
 Harczolni: combattere.
 Hamis: malaugurato. L. 904. 936.
- 990 Hajlot (hajlott): chino.
 Haylandosag (hajlandóság): inclinazione.
 Halogatni: prolungare.
 Haznalni (használni): proficere.
 Hoszuu (hosszú): lungo.
- 995 Hallasztani: differire.
 Hasonlitas (használtás): proportio.
 Haznalni (használni): giovare.
 Ho harmat (hóharmat): brina.
 Hanxar (handzsár): pugnale.
- 1000 Husos: in polpa.
 Hayo fara (hajó fara): puppis.
 Hason (haszon): lucro.
 Ha-nos (hasznos): utilis.
 Houua (hova?): ubi.
- 1035 Hogi (hogy): quod.
 Hogy: quomodo.
 Hanyszor (hányszor): quoties.
 Horgas: ritorto.
 Hatra (hátra): retro.
- 1010 Hassadek (hasadék): scissura.
 Harmat: ros.
 Hyr (hír): rumor. L. 905.
 Haccogni (hákogni): sputare.
 Hoszu ideu (hosszú idő): età.
- 1015 Heet (hét): septem.

- Hetszer (hétszer): septies.
 Hetedik: septimus.
 Halgatas (hallgatás): silenzio.
 Hadni: permettere.
 1020 Hugom: sorella.
 Herelt (herélt): eunucho.
 Hintenni (hinteni): spargere.
 Hel (hely): spatium, locus. L. 853.
 Hegy: punta.
 1025 Hal heya (halhéja): scaglie di pesce.
 Horchiogni (hortyogni): russare.
 Herpeszni: sorbire.
 Haragunni: sdegnarsi.
 Haragos: sdegnoso.
 1030 Hertelen: statim,
 Hostat (hóstát): borgo. L. 862.
 Hallasztanni(halasztani): soprasedere.
 Hanyat fekeüt (hanyatt fekött): reverso.
 Haylek (hajlék): tabernaculum.
 1035 Halgatni (hallgatni): tacere.
 Harisnya: calze.
 Haas fa (hásfa, hársfa): taglio.
 Harangochka (harangocska): campanella.
 Has ragas (hasrágás): dolor uentris.
- 1040 Huzni (húzni): tirare.
 Harom (három): tres.
 Haromíz (?): prigionia.
 Habora: primulus.
 Horuut (horut, hurut): tosse.
 1045 Hun: ubi?
 Hol: ubi?
 Hordozni: menare.
 Has: uentre.
 Haylanni (hajlani): scolare.
 1050 Hazy (házi): nativus, vernaculus.
 Hoyag (hólyag): vescica.
 Haitanni (hajtani): crollare. L. 929.
 Huszan: viginti.
 Hituan (hitvány): vilis.
 1055 Hay (haj): villus. L. 859.
 Hatalmas: violento.
 Hatalom: violenza.
 Horog: uncino.
 Hab: unda. L. 915.
 1060 Habozni: ondeggiare.
 Hiuni (hívni): chiamare.
 Hengergetni: volgere, convolgere.
 Hazi eszkeüz (házi eszkeüz): köz).
 Ha: si.
 1065 Hirdetni: divulgare. L. 985. 986.
 Hayos mester (hajós-mester): marinaro.
 Hayo teures (hajótörés): naufragio.

- Hayochka (hajócska):
naucella.
- Hayo (hajó): nauis.
- 1070 Homali (homály) nebula.
- Hituan ember (hitvány
ember): cianciatore.
- Ha nem-ha: se non.
- Hoenni (?): ningere.
- Halgatni (hallgatni):
obedire. L. 1035.
- 1075 Heuolkodni (heuolkodni
azaz hevolkodni): ri-
posare.
- Henolkodo (hevolkodó):
ozioso.
- Haz (ház): palazzo.
- Harom (három): tres.
- Hath (hat): sex.
- 1080 Heeth (hét): septem.
- Huszadik: vigesimus.
- Ideü (idő): tempus.
- Izgatni: istigare.
- Ismög: di nuovo.
- 1085 Iteleth (ítélet): giudizio.
- Igaz: giusto, vero.
- Igazság: giustizia, veri-
tas.
- Iffiu: giovane.
- Iffiussag: giovinezza.
- 1090 Iga: giogo.
- Istalo (istálló): stalla.
- Irodeak (iródeák): no-
tajo.
- Iszlag (isztrag): cicogna.
- Illetni: toccare.
- 1095 Isten: Dio.
- Istrasa (istrázsa): guar-
dia.
- In (íny): gingiva.
- Jeu-vendeu-mondò (jö-
vendőmondó): indo-
vina.
- Ith (itt): hic, qui.
- 1100 Idei: anno (péld. ez idei,
huius anni.)
- Imeg: camicia.
- Ingerlenni (ingerleni):
stimolare.
- Inkab (inkább): magis.
- Irgalmassag (irgalmas-
ság): misericordia.
- 1105 Igazgato (igazgató):
gubernator.
- Igyekezet: sforzo.
- Igen: molto.
- Illik: certe (tudniillik?)
- Iszonyu: scelerus.
- 1110 Iju: arco.
- Izenni: nunziare.
- Intenni (inteni): accen-
nare.
- Jü pastor (juhásztor):
pecoraro.
- Imadni (imádni): pre-
cari.
- 1115 Iny: palato. L. 1097.
- Illeni: pertinere.
- Ital: bevanda.
- Innye (innya? azaz
inni): bibere.
- Itas (ittas): ubbriaco.
- 1120 Job (azaz jobbapa):
proavus.
- Jambor (jámbor): da
bene.

- Irgalmas : favorevole.
L. 1104.
- Igyekezet : proposito.
- Igaz : retto. L. 1086.
- 1125 Igazgato (igazgató) :
rector. L. 1105.
- Istenfeleu (istenfélő) :
religioso.
- Isteni felelem (isteni fé-
lelem) : religio.
- Ismeg : rursus. L. 1084.
- Ijz, iz (íz) : sapor.
- 1130 Iras (írás) : scrittura.
- Igy (így) : sic.
- Ing : camicia.
- Imeg : camicia. (L. 1101.)
- Igetteu lo (igető ló) : ca-
valcatore.
- 1135 Ispan (ispán) : fattore,
villicus.
- Igetni
- Imadsag (imádság) :
oratio.
- Istap (istáp) : bastone.
- Koczka : dado.
- 1140 Kalass (kalász) : spica.
- Korso (korsó) : giarra,
bocale.
- Kigye (kígyó) : serpens.
- Kezium (kézív) : arco.
- Keziueke (kézivecske) :
archeto.
- 1145 Kos : aries.
- Kemeni (kemény) : duro,
aspro.
- Kosar (kosár) : cesta.
- Keud (kőd) : nebbia.
- Karpit (kárpit) : tapeto.
- 1150 Kopas (kopasz) : calvo.
- Keretzeg (kereszttség) :
battesimo.
- Kender : canape.
- Keunieuk : (könyök) :
braccio.
- Kaad (kád) : mastello.
- 1155 Kemencze : fornace.
- Keu mives (kőműves) :
muratore.
- Keek (kék) : verdechiaro.
- Kegyelem : gratia.
- Kebelem : grembo.
- 1160 Keuzeuseges (közönsé-
ges) : comune.
- Keu esseu (köösső) :
grandine.
- Kormani (kormány azaz
kormányrúd) : timone.
- Kostalas (kóstolás) :
gusto.
- Kostolni (kóstolni) : gu-
stare.
- 1165 Kerekség : circuito.
- Kopya (kópja) : lancia.
- Keeputalo (képutaló,
ma : képmutató) hip-
pocrita.
- Kegietlen (kegyetlen) :
crucele.
- Keutseg (kötség, azaz
költség) : spesa.
- 1170 Kerni (kérni) : chiedere.
- Keresni : investigare.
- Kemeeni (kémény) : ca-
mino.
- Kezdeti : principio.

- Kalmar (kalmár): fattore. 1200 Keutenni (kötteni, kötni helyett): legare.
 1175 Kerdezni (kérdezni): chiedere. Kezkeneu (kezkenő): lenzuolo.
 Kaar (kár): danno. Kapa: zappa.
 Keuzi (közi): spazio. Kevanni (kevánni): desiderare.
 Kereset: investigatio. Keüzkeüdees (közködés, azaz közködés): lotta.
 Kinalni (kínálni): invitare. 1205 Keuansag (kevánság): desiderio.
 1180 Kaka (káka): giunco. Ki: extra.
 Keuseeb (köszöb=küszöb): soglia. Kez-fogas (kézfogás): sposalizio.
 Kar: braccio. Kezeu (kező, azaz kezze): manus.
 Kenni: ungere. Kez: manus.
 Kenes (kenés): unctio. 1185 Keüni (köny): lagrima. Kezeu (kező, azaz kezze): manus.
 Keuniues (könyves, azaz könnyes): lagrimoso. Kez: manus.
 Keü (kő): pietra. 1210 Kez (kéz): manus.
 Keui (kövi): di pietra. Kezetfogni: sposare.
 Keuves (köves): pietroso. Keuleumbseg (külömbőség): differentia.
 1190 Keuvezni (kövezni): lapidare. Keueumbezni (külömbözni): differire.
 Keuechke (kövecske): lapillus. Keue (kéve): brancata, manipolo.
 Keüteli (kötél): laccio. 1215 Ketteus (kettős): bisaccia.
 Keek (kék): biacco livido. L. 1157. Kez kenneu (kezkenő): mantile.
 Keüet (követ): ambasciadore. Kurua (kurva): meretrice.
 1195 Kekseg (kékség): liuor. Keünieu (könnyö) levis. Keültezni (költezni): migrare.
 Keunyv (könyv): libro. Keuniuechke (könyvecske): libretto. Keules (köles): milium.
 Kedvettenni (kedveskedni értelemben): piacere. 1220 Kanya (kánya): milivius.
 Kisseb: minor.

- Kissebetenni (kissebbé-
teni) : diminuire.
- Keuseb (kevesebb) :
minus.
- Kegielmes (kegyelmes) :
misericordioso.
- 1225 Keuldees (köldés) missio.
Keüldenni (köldeni) :
mittere.
- Keüldeut (köldött) : mis-
sus.
- Keultchen adni (köl-
csen adni) : dar in
pressito.
- Keultcheun venni (köl-
csön venni) : pigliar
in prestito.
- 1230 Keüzepe (közepi) : dimi-
dium.
- Kuzebseu (közepső) : di
mezzo.
- Koldulni : mendicare.
- Kereskedes (kereske-
dés) : mercantia.
- Keünyeürletseg (kö-
nyörlettség) : compas-
sione.
- 1235 Kilencz : nove.
- Keuuet (követ) : messo.
- Keüuer (kövér) : grasso.
- Keüteles (köteles) : obb-
ligato.
- Keünyeürgetni (könyör-
getni) : scongiurare.
- 1240 Kezes : ostaggio.
- Koncz : ostella.
- Kertees (kertész) : or-
tolano.
- Kerti (kerti, azaz kony-
hai növények) : ortag-
gio.
- Kel (kell) : spunta (3-ik
személy).
- 1245 Karima : orlo.
- Kerekded : rotondo.
- Karika (bizonyosan: pa-
ripa) : corsiero.
- Kelet : nascimondo.
- Kemelees (kémelés) :
sparagno.
- 1250 Kesetenni (készteni) :
apparecchiare.
- Kemelenni (kémélleni) :
sparagnare.
- Keves : parum.
- Keuesso (kevesség) : pau-
lum.
- Kichini (kicsiny) : paruus.
- 1255 Kupa : fiasco.
- Karo (karó) : palo.
- Karochka (karócska) :
paletto.
- Keupenek (köpenyeg) :
gabano.
- Kemeniseg (kemény-
ség) : durezza.
- 1260 Keres (kérés) : petitio.
- Kerni (kérni) : petere.
- Keüszikla (kőszikla) :
pietra.
- Kegyesség (kegyesség) :
pietas.
- Kipet írni (képet írni) :
dipingere.
- 1265 Keüverség (kövérség) :
grassezza.

- Kenjr seüteü (kenyír -
 sötő) : fornaro.
 Kedves lenni : piacere.
 Keusseg(község) : plebs,
 populus.
 Keuzueny (köszvény) :
 gotta.
 1270 Kapu : porta.
 Koborlo (kóborló) : la-
 tro, praedator.
 Kiraly (király) : rex.
 Kepe (képe, t. i. valaki-
 nek) : facies.
 Kineüle (kivőle) : ultra.
 1275 Kezdeti : principio.
 Keszeület (készőlet) :
 apparecchiamento.
 Keüz nap (köznapi) gior-
 no di lavoro.
 Keesz (kész) : pronto.
 Keüzel (közel) : ap-
 presso.
 1280 Kinalni (kínálni) : far
 brindisi.
 Kasà (kása) : pulmen-
 tum.
 Kuth (kút) : puteus.
 Keürtuely (körtvény) :
 pero, pyrum.
 Kerlek (kérlek) : prego.
 1285 Kinch tarto (kincstartó) :
 tesoriere.
 Ki, qualis, quis.
 Koronazni (koronázni) :
 coronare.
 Kiraly uduara (király
 udvara) : regium pa-
 latium.
- Kiralne (királné) : re-
 gina.
 1290 iralyocka (királyoc-
 ka) : regulus.
 Keüzeünseeg (közön-
 ség) : republica.
 Keütel (kötél) : corda
 grossa.
 Keütel vereü (kötelve-
 rö) : cordaro.
 Kerek : rota.
 1295 Keü szikla (köszikla) :
 ripa, locus asper. L.
 1262.
 Keureüzni (körözni) :
 mandare.
 Kapolna (kápolna) : ca-
 pella.
 Kapalni (kapálni) : zap-
 pare.
 Keü (kő) : sasso.
 1300 Ki faragni : scolpire.
 Keüuetni (követni) : se-
 guitare.
 Kekel (?) : siepe.
 Koporso (koporsó) : se-
 polero.
 Kiseün (kísőn) : tardi.
 1305 Koszoru : ghirlanda.
 Keep (kép) : effigies.
 Keübelem (köbelem, az-
 az kebelem) : sinus.
 Kapeza : scarpetta.
 Kard : spada.
 1310 Kezkenieu (kezkenyő) :
 fazzoletto L. 1201.
 Keultseg (költés) : spe-
 sa. L. 1169.

- Keueliseg (kevélység):
superbia.
- Keuely (kevény): su-
perbo.
- Korcsma: albergo.
- 1315 Kesertet (késértet): ten-
tatio.
- Kesertenni (késérteni):
tentare.
- Kench (kencs): tesoro.
- Keen (kén): stimolo.
- Kezesseg (kezesség):
sicurtà.
- 1320 Kezetes(kezes?) garante.
Kapu fa: fores.
- Kezes: ostaggio.
- Kedig: certe.
- Kolcheeg (költség): vet-
tovaglie.
- 1325 Keutni (kötni): cer-
chiare.
- Keutees (kötés): legame.
- Kapas (kapás): vigna-
juolo.
- Keüreüm (köröm): on-
ghia.
- Kozeunseges (közönsé-
ges): universale.
- 1330 Keszeretenni (készeré-
teni): spingere.
- Kanna: cantaro.
- Koto feek (kötőfék):
cavezza.
- Kapa (kápa): capaccio.
- Kechke (kecske): capra.
- 1335 Kort: cardo.
- Kerek yarto (kerékjártó)
- Keüleük (kölök): cagna.
- Kalitka: gabbia.
- Keü szikla (kőszikla):
dirupi. L. 1262.
1295.
- 1340 Keüzep (közép): centro.
- Kar: chorus.
- Keurnieül (környöl):
circum.
- Kornyol foglalni (kör-
nyöl...): circumdare.
- Kialtas (kiáltás): cla-
mor.
- 1345 Kuk (kúcs): chiave.
- Kalastrom: chioistro.
- Kalan (kalán): cuc-
chiara.
- Kereszt wut (keresztút):
croce di strada.
- Kereszt: crux.
- 1350 Kamora: camera.
- Kar (?): subito.
- Kakuk: cucco.
- Kees (kés): cortello.
- Karhozat (kárhozat):
danno.
- 1355 Kardoskodni: combat-
tere, far questione.
- Keüleüb (különb): di-
verso.
- Kaar (kár): danno.
- Kaaros (káros): dan-
noso.
- Kassa (kasza): falx.
- 1360 Kolbaz (kolbász): sal-
siccia.
- Ketteu (kettő): due.
- Kouaas (?) quaglie.
- Kabola: cavallo.

- Keen (kém) : spione.
- 1365 Kilseü (kilső) : advena.
- Keozbeszéd (közbeszéd) : favola.
- Korpa : semola.
- Kouach (kovács) : fabro.
- Kenni : imbellettare.
- 1370 Kapok (kapocs) : fibbia.
- Koncz : frustum.
- Ketteus (kettős) : gemello.
- Kakas : gallo.
- Korom : fuligine.
- 1375 Keretes (keretés) : riparo, ualco.
- Keleth (keletazazátkelés helye) : guado, passo.
- Karey (karéj) : mugine.
- Kerek : circolo. L. 1336.
- Keü-fal (kőfal) : muro.
- 1380 Kereskedeü (kereskedő) : mercatore.
- Keütes (kötés) : legame (mint 1326).
- Karos (káros) : nocens.
- Kart tenni (kárt tenni) : nocere.
- Keleth (kelet) : traghetto. L. 1376.
- 1385 Ketszeréü (kétszerő) : duplus.
- Kilencz : novem.
- Lang : farina.
- Lada (láda) : cassa.
- Lakas (lakás) : habitatio.
- 1390 Lighet erdeuu (ligeterdő) : bosco.
- Legeleu hel (legelőhely) : luogo di pastura.
- Lelek (lélek) : anima.
- Luud (lúd) : anser.
- Lapyczka (lapiczka) : spalla.
- 1395 Lapat (lapát) : badile.
- Loo (ló) : cauallo.
- Lancz (láncz) : catena.
- Latni (látni) : vedere.
- Leuelek (levelek) : lettera.
- 1400 Leuel (level) : lettera, foglio.
- Louuag (lovag) : eques.
- Legyezeü (legyező) : flabellum.
- Leanyom (leányom) : filia.
- Liszt (liszt) : farina.
- 1405 Lator : ribaldo.
- Laang (láng) : flamma.
- Laanges (lángos) : flammans.
- Lenni : esse.
- Langezni (lángozni) : fiammeggiare.
- 1410 Lyuk : buco.
- Lopo (lopó) : ladro.
- Lopua (lopva) : di furto.
- Lepni (lépni) : passeggiare.
- Lepes (lépés) : passo.
- 1415 Lehelees (lehelés) : fiato.
- Lyukas : forato.
- Lakni : habitare.
- Lakozo (lakozó) : incola.

- Les : agguato, insidia. 1445 Lechendesotenni (lecsen-
 1420 Leuu (lév, leves h.): deséteni): mitigare,
 brodo. pacificare.
 Lapu : lappola. Lassan : paulatim.
 Lappagni: esser ascosto. Lehetseghes (lehetsé-
 Lektika : lettiga. ges): possibile.
 Laagi saag (lágyság): Lehet tulem (lehet tü-
 piacevolezza. lem): possum.
 1425 Lantorna : lanterna. Leanka (leánka): fan-
 Len : lino. ciullina.
 Lenke (lencse): lentic- 1450 Lehetni : posse.
 chia. Lopas (lopás): sacrile-
 Laap (láp): milza. gio.
 Lassu : uiscoso. Leüdetüzeü (lödözö):
 1430 Leure (lőre): aquaticosó. arciere.
 Lenbeül (lenből): di Leülni (?) strepitare.
 lino. Lator : scellerato.
 Luug (lúg): ranno. 1455 Latorsag (látorság):
 Lasnak : coperta. scelleratezza.
 Lighet (liget): bosco L. Le-ssalitott(leszállított):
 1390. quieto.
 1435 Legh nagyob (legna- Le-eulni (leölni, azaz ül-
 gyobb): maximus. ni): sedere.
 Legh kisseb (legkis- Le-fektetet(lefektetett):
 sebb): minimus. disteso.
 Lagyulni (lágýulni): Legh-felseu (legfelső):
 mollescere. supremo.
 Lágyság (lágyság): te- 1460 Letel (létel): substantia.
 nerezza. Leues (leves): succoso.
 Lagyitanni (lágýitani): Leu (lév): sugo.
 ammolare. Legh magasb (legma-
 1440 Laagy (lágý): mollis. gasb): supremo.
 Leegi (légy): mosca. Lunch (?) fax.
 Linea : norma. 1465 Lepeczzeu (lepedő?)co-
 Legh yob (legjobb): op- perchio.
 timus. Leuagni (levágni): a-
 Legellenni (legelleni): mazzare.
 pascolare. Latni (látni): uidere.

- Lep (lép) : uischio.
 Lepes (lépes) : vischioso.
 1470 Latando (látandó) : visibile.
 Latogatni (látogatni) : visitare.
 Latomas (látomás) : visita.
 Lyk (lik) : foro.
 Lykas (likas) : forato.
 1475 Laab (láb) : pes.
 Labda : pila.
 Lizt (liszt) : flos (?)
 Lizt lang (lisztlang) : fiore.
 Magaviseles (magaviseles) : gesto.
 1480 Magh (mag) : grano.
 Malaszt (malaszt) : gratia.
 Mereitenni (merezteni) : hauire.
 Ma : hodie.
 May (máj) : fegato.
 1485 Majd : nunc.
 Meczees (metszés) : tagliio.
 Mutato (mutató) : ostensor.
 Magyarazni (magyarázni) : interpretari.
 Magyarazat (magyarázat) : interpretatio.
 1490 Martanni (mártani) : bagnare.
 Metszenni (metszeni) : scannare.
 Mellet (mellett) : apud.
 Munka : labor.
 Munkalkodni (munkálkodni) : lavorare.
 1495 Meszaros (mészáros) : beccaro.
 Moh : lanugo.
 Mosni : lavare.
 Merni : osare.
 Maruani (márvány) : marmor.
 1500 Maradas (maradás, szállás, szálló h.) : albergo.
 Mezeu (mező) : campo.
 Mertekletes (mértékletes) : mediocre, parco.
 Meredek : erto.
 Madar (madár) : uccello.
 1505 Mely (mély) : profondo.
 Melyseg (mélység) : profunditas.
 Men-loo (ménló) : stallone.
 Meny (menny) : aer, coelum.
 Magassag (magasság) : altezza.
 1510 Magas : alto, erto.
 Maroklat (markolat h.) : manico.
 Meeh (méh) : ape.
 Meresz (merész) : ardito.
 Mogyoreu (mogyoró) : nucella.
 1515 Mak (makk) : ghian-da.
 Moly : tarma.

- Miuelni (mívelni) : co-
lere, laborare.
- Malha (málha) : bolgia.
- Maior ember (majoros
ember) : lavoratore.
- 1520 Metczet (metszet) : in-
taglio.
- Mondaas (mondás) : pa-
rola.
- Melegh (meleg) : caldo.
- Melto (mélto) : dignus.
- Mees (mész) : calce.
- 1525 Machka (macska) : gatta.
- Megfogoth (megfogott) :
captus.
- Moslek (moslék) : lor-
dura.
- Menientes (mennyentés,
azaz villámlás) : ful-
gor.
- Moczanni (motszanni) :
mutere.
- 1530 Megh masettanni (meg-
másétani) : mutare.
- Merth (mert) : percio?
che.
- Moster : magister.
- Mosdo (mosdó) : bacile.
- Maradni : manere.
- 1535 Maruanibul (márvány-
bul) : marmoreo.
- Megh-eret (megéret) :
maturo.
- Meez (méz) : mel.
- Mezes (mézes) : mel-
leus.
- Mertek (mérték) : mi-
sura.
- 1540 Martanni (mártani) :
tuffare.
- Meltan (mél tán) : meri-
tamente.
- Megh-erdemleth (meg-
érdemlett) : merite-
vole.
- Marha : merx.
- Mirni (mírni) : misurare.
- 1545 Mereü (mérő) : mensor.
- Mer-feüld (mér föld) : un
miglio.
- Morsalek (morzsalék) :
mica.
- Megh-szilligeöüni (meg-
szilgyöüni, azaz meg-
szilgyöülni, megszeli-
dülni) : mitescere.
- Moczanni (motszanni) :
mussare. L. 1529.
- 1550 Megh-eüüni (megöülni) :
uccidere.
- Mezeth lab (mezétláb) :
nudis pedibus.
- Mi : nos.
- Meghiczzeth (megjegy-
zett) : notabilis.
- Mostoha anya : matri-
gna.
- 1555 Mezetelensegh (mezéte-
lenség) : nuditas.
- Mezetelen (mezételen) :
nudo.
- Most : nunc.
- Minap : nuper.
- Menyegzeü (menyeg-
ző) : nuptiae.
- 1560 Menyé : nuora.

- Megh-nemulni (megné-
múlai): ammutirsi.
- Megh-szaloth (megszál-
lott): assediato.
- Meg-szalanni (megszál-
lani): assediare.
- Megh-nyerni (megnyer-
ni): ottenere, qua-
dagnare.
- 1565 Megh-halni (meghalni):
morire.
- Mindzent haa (Mind-
szent hava): ottobre.
- Myhel (mihely): bot-
tega.
- Mindenható (minden-
ható): omnipotens.
- Minden: omnis.
- 1570 Miu (mív): labor.
- Miues (míves): affac-
dato, operarius.
- Myuelni (mívelni): la-
vorare. L. 1517.
- Mly (mi): operatio.
- Meghnyomni (megnyom-
ni): opprimere.
- 1575 Megh-foztanni (meg-
fosztani): privare.
- Mutatni: ostendere.
- Mutogatni: vantarsi.
- Meg-sargulni (megsár-
gúlai): impallidire.
- Mozogni: palpitare.
- 1580 Meg-hoytanni (meghaj-
tani): torcere.
- Maak (mák): papauer.
- Meg-nitni (megnyitni):
aurire.
- Mely: petto.
- Melyes: pettoruto.
- 1585 Medencze: catina.
- Mellette: apud.
- Menten menni: ire.
- Meg-maradni: restare.
- Megh-engedni (megen-
gedni): permettere.
- 1590 Megh unt (megúnt): at-
tediato.
- Megh-tipodni (megtipod-
ni): calpestare.
- Mirig (mirígy): pestis.
- Mosar zeuzeü (mozsár-
zúzó): pistello.
- Mosdoo (mosdó): catina.
- 1595 Malacz: porcello.
- Meredek: precipitoso.
- Masodnap (másod nap):
dies sequens.
- Mayor (major) prae-
dium.
- Megh-kapni (megkapni)
prendere.
- 1600 Mostoha fia: figliastro
- Maganyolo (magányo-
ló): particolare.
- Meguerni (megverni):
rompere. (?)
- Magzath: proles.
- Mindenesteul (minden-
estől): prorsus.
- 1605 Mindyarast (mindjárast)
statim.
- Mirigi (mirígy): scro-
fola. L. 1592.
- Minemeü (minemő):
qualis.

- Miuolta (mivolta): qualitas.
- Megrazzot (megrázott): crollato.
- 1610 Mit: quid.
- Meg-szamlalni (megszámlálni): numerare.
- Meg-uitanni (megúítani): ristorare.
- Maradik (maradék): reliquium.
- Megh-lankath (meglankadt): languido.
- 1615 Mazni (mászni): repere.
- Madar-ssa-ya (madárszája): rostrum.
- Meguagdosni (megvagdogni): salassare.
- Meczczeni (metszeni): tagliare.
- Manko (mankó): bastone.
- 1620 Moczcecs (metszés): fessura.
- Masodik (második): secondo.
- Mag: seme.
- Mindenkor: semper.
- Mondas (mondás): opinio.
- 1625 Massni (mászni): rampicare. L. 1615.
- Mustaar-mag (mustármag): senape.
- Magzat: figliolanza. L. 1603.
- Meny-asszony (menyasszony): sposa.
- Magassa: statura.
- 1630 Magtali (magtalan): sterile.
- Megh-foytanni (megfojtani): strangolare.
- Megh-segetenni (megsegéteni): soccorrere.
- Meleges: tepido.
- Moly: tignola.
- 1635 Melleule menni (mellőlemenni): transire.
- Merges (mérgecs): venenoso.
- Medue (medve): orso.
- Mertekletes (mértékletes): modestus. Lásd 1502.
- Most: nunc.
- 1640 Malomkeű (malomkő): mola.
- Molnar (molnár): molinaro.
- Meghalni: morire.
- Mulatni: morari.
- Morgó: fastidioso.
- 1645 Moxar (mozsár): mortajo.
- Mozgato (mozgató): motor.
- Mozdetas (mozdétás): motus.
- Mozditanni (mozdítani): movere.
- Mayd (majd): statim.
- 1650 Megbirsagolni (megbirságotlani): condemnare.
- Morogni: mormorare.
- Moh: lanugo.

- Menyot (menyét) : murola.
- Must : mosto.
- 1655 Masolas (másolás) : mutatio.
- Nagi-ssiueti (nagyszivő) : magnanimus.
- Nagisagos (nagyságos) : magnifico.
- Nagy : magnus.
- Nagisag (nagyság) : maicestas.
- 1660 Nagyob (nagyobb) : maior.
- Nest (nyest) : martore.
- Nyluan-tenni (nyilván tenni) : manifestare.
- Nyluan (nyilván) : manifesto.
- Nespolia-fa (nespolyafa) : nespola.
- 1665 Nem : minime.
- Nehesseg (nehézség) : briga.
- Niakba uetei (nyakbavető) : monile.
- Nema (néma) : muto.
- Neep (nép) : natio.
- 1670 Neüt (nőtt) : natus.
- Neuiselni (?) godere.
- Nem csak (nem csak) : nedum.
- Nemes : nobilis.
- Nemesseg (nemesség) : nobilitas.
- 1675 Nemesetenni (nemesíteni) : nobilitare.
- Nem akarni : nolle.
- Neu (név) : nomen.
- Neuczni (nevezni) : nominare.
- Neuczet (nevezett) : nominato.
- 1680 Nem : non. L. 1665.
- Neha (néha) : alcune volte.
- Nyars (nyárs) : spiedo.
- Naperisset (?) : ponente.
- Nyak zirt (nyakszirt) : nucca.
- 1685 Nyolez : otto.
- Neheez (nehéz) : grauis.
- Nap : sol.
- Naad (nád) : canna.
- Nyar-fa (nyárfa) : pioppo.
- 1690 Nyar (nyár) : aestas.
- Nadrag (nadrág) : calza.
- Nyak : ceruix.
- Niereg (nyereg) : desco.
- Nehezen : difficile.
- 1695 Nialabochka (nyalábocsk) : fasciculus.
- Nialab (nyaláb) : fascio.
- Nehezkes (nehezkés) : pregno.
- Nyeugni (nyögni) : gemere.
- Nemes : generoso. L. 1673.
- 1700 Niuzni (nyúzni) : scorticare.
- Neüg (nyüg) : ceppo.
- Nehez : idem (?).
- Neusteni (nőstény) : femina.

- Nemzenni (nemzeni) :
generare.
- 1705 Neuges (nyögés): gemi-
tus.
- Nounni (nőni): crescere.
- Nielni (nyelni): inghi-
ottire.
- Nehezdes (?): grauitas.
- Nchez : grauis.
- 1710 Nyay (nyáj) : grex.
- Nyalak (nyalánk): go-
loso.
- Nieretenni (nyeréteni):
nitrire.
- Nadaly (nadály): san-
suga.
- Nyil (nyíl): dardo.
- 1715 Nemtelen : ignobile.
- Nem tudni : non sapere.
- Nezni (nézni): guardare.
- Neunni (nőni): corrobo-
rare. L. 1706.
- Neu kedés (neveke-
dés): incremento.
- 1720 Nem latas (nem látás) :
non uedere.
- Nyalni : lambire.
- Nyul (nyúl) : lepus.
- Nyelu (nyelv) : lingua.
- Nyelues (nyelves) : lin-
guacciuto.
- 1725 Nyerni : guadagnare.
- Nyereség (nyereség) :
guadagno.
- Nemzetseg (nemzetség):
progenies.
- Nyluani (nyittani ?) :
propalare.
- Nemzet : propago.
- 1730 Niesni (nyesni) : potare,
tagliare.
- Negi labu (négy lábú):
quadrupes.
- Negi szeres (négysze-
res) : quadruplex.
- Nyugodni : riposare.
- Nap feny (napfény) :
raggio, solis splendor.
- 1735 Nem akarni : recusa-
re.
- Nouetni (nevetni) : ri-
dere.
- Neuetes (nevetés): riso.
- Nad mez (nádméz): zuc-
caro.
- Nyal (nyál) : saliva.
- 1740 Nyereg : sedes.
- Napa : socera.
- Noszolya (nyoszolya) :
sponda.
- Nyallas fonal (nyálás fo-
nal ?) : stame.
- Neuetni (nevetni): sor-
ridere. L. 1736.
- 1745 Nyutanni (nyújtani) :
porgere.
- Nyiredek (nyiredék) :
ritaglio.
- Nyirni (tosare.)
- Nyakba-ucteü (nyakba-
vető) : collana. L.
1667.
- Nedues (nedves) : umi-
do.
- 1750 Nyom : vestigio, — pe-
data.

- Neegy (négy): quatuor. 1780 Onoka : nepos.
 Nyolez : otto. Orozua (orozva): oc-
 culte.
 Ocha (ocsa ?) paglia. Olay fa (faolaj) : olivo.
 Ooll (ól) : mandra. Olay (olaj) : olio.
 1755 Oon (ón) : piombo. Olay-mag (olajmag) :
 oliva.
 Oslop (oszlop) : colonna. 1785 Oltas (oltás) : innesto.
 Orsag (ország) : regno. Oltanni (oltani) : innes-
 tare ; estinguere.
 Oo (ó) : vecchio. Ot-ben (ottbenn) : di
 dentro.
 Orias (óriás) : gigas. Oth (ott) : costi.
 1760 Oosag (óság) : tarlo. Odal (ódal) : lato.
 Okos : astuto. 1790 Oluasas (olvasás) : lec-
 tio.
 Oltalom, Oltalon : di- Oluasni (olvasni) : leg-
 fesa. gere.
 Oltalmaz : difensore. Oluaso (olvasó) : lector.
 Oztas (osztás) : diui- Orozlan (oroszlán) : leo.
 sio. Oluasztanni (olvasztani) :
 liquefare.
 1765 Ollo (olló) : forfex. 1795 Oluadni (olvadni) : li-
 quefieri.
 Orsoo (orsó) : fuso. Ok : ratio, causa.
 Oldalcont (oldalesont) : Okossag (okosság) : ra-
 costa. tio.
 Ostor : sferza. Okosdas (okoskodás) :
 discorso.
 Ontenni (önteni) : fon- Okoskondni (okoskod-
 dere. ni) : discorrere.
 1770 Orcza : facies, guancia. 1800 Okos : ragioneuole. L.
 Ora (óra) : hora. 1761.
 Osona (ozsonna) : me- Ordetanni (ordétani) :
 renda. ruggire.
 Oruosilanni (orvoslani) : Omlaas (omlás) : ruina.
 medicare. Oskola : scuola.
 Oruossag (orvosság) : Ondick (ondok) : sporco.
 medicamento.
 1775 Oruos (orvos) : medicus.
 Ostor : pena.
 Orolykak (orrlikak) :
 narici.
 Or (orr) : naso.
 Oros (orros) : nasuto.

- 1805 Oly nagy : tanto.
 Oda adni : dare.
 Okadni (okádni) : vomitare.
 Ostromlanni (ostromlanni) : oppugnare.
 Oztozni (osztózni) : diudere, partire.
- 1810 Oztogatas (osztogatás) : diuisio.
 Oreük (örök) : perpetuo.
 Oonas (ónas) : plumbeus.
 Oonazni (ónazni) : impiombare.
- Parth (part) : ripa,
- 1815 Pais : scudo.
 Puztasag (pusztaság) : deserto.
 Poor (pór) : agricola, villano.
 Palot-ta (palota) : palatium.
 Pachyrta (pacsirta) : lodola.
- 1820 Porozlo (porozló) : bargello.
 Pook (pók) : ragno.
 Pey (pej) : baio.
 Pohar (pohár) : bicchiere.
 Parey (parej) : bietola.
- 1825 Poffa (pofa) : bocca.
 Puspenk-fa (puszpángfa) : busco.
 Pineze : cantina.
- Pispec (pispek) : uescouo.
 Pelda (példa) : exemplum.
- 1830 Peereem (perém) : fascia.
 Partosok (pártosok) : confederati.
 Piacz : piazza.
 Pernye : fauilla.
 Perem : fimbria. L. 1830.
- 1835 Parythia (parittyá) : tromba.
 Palcza (pálcza) : bastone.
 Patkany (patkány) : ghio.
 Parna (párna) : letticello.
 Poroczka (poroszka) : caval portante.
- 1840 Pokol : inferno.
 Paronkolni (parancsolni) : commendare.
 Palast (palást) : ferrajuolo.
 Perem : orlo. L. 1830. 1834
 Palaszck (palaczck) : fiasco.
- 1845 Pleeh (pléh) : lamina.
 Poklos : leproso.
 Parazna (parázna) : lussurioso.
 Porozlo (porozló) : sbirro.
 Peur (pör) : lite.
- 1850 Peüreüs (pörös) : litigioso.

- Pioka (pióca): san-
suga.
- Ponkosdhaua (pönkösd
hava): maggio.
- Parankolat (parancso-
lat): mandamento.
- Penisz (penisz, penész
h.): marcia.
- 1855 Penzen venni (pénzen
venni): comprare.
- Paraznalkodni (paráz-
nalkodni): adulte-
rare.
- Paraczna (parázna):
adultero. L. 1847.
- Penz (pénz): moneta.
- Peniszes lenni (peni zes
lenni): muffare.
- 1860 Peniszlés (peniszlés):
muffo.
- Penisz (penész): muffa.
L. 1854.
- Pillogatni: nicchiare (?)
- Pokrocz (pokrócz): co-
perta.
- Pastor (pásztor): pas-
tore.
- 1865 Paita (pajta): paglia-
ro.
- Polyua (polyva): pag-
lia.
- Palmafa (pálmafa): pal-
ma.
- Pastori (pásztori): pas-
torale.
- Pagimenton (págyimen-
ton): terrazza.
- 1870 Paua (páva): paone.
- Pribek (pribék): pro-
fugo, bandito.
- Pih: pluma.
- Poharnok (pohárnok):
coppiere.
- Poharacka (poharacs-
ka): bicchierino.
- 1875 Pap: sacerdos.
- Por: pulvis.
- Poros: pulucrosus.
- Porozni: puluerare.
- Parna (párna): guan-
ciale. L. 1838.
- 1880 Panas: querela.
- Panaszolkodni: quere-
larsi.
- Patak: rivo.
- Piros: rosso.
- Pillago (pillagó): rutilus.
- 1885 Pillogni: rutilare.
- Papsag (papság): sa-
cerdozio.
- Parth (párt): secta.
- Pechceth (pecsét): si-
gillo.
- Pechetelni (pecsételni):
sigillare.
- 1890 Patkany (patkány): mus
L. 1837.
- Proba (próba): proua.
- Peükni (pökni): spu-
tare.
- Peükees (pökés): sputo.
- Paplan: coltra.
- 1895 Padlas (padlás): tabu-
latum.
- Piritanni (pirítai): sec-
care.

- Piritott : secco.
- Palozni (pálózni) : crivellare.
- Papyros (papiros) : carta.
- 1900 Pelda (példa) : similitudo, parabola.
- Pozto (posztó) : panno.
- Paradichom (paradicsom) : paradiso.
- Pardocz (párdocz) : pardus.
- Patak : rivus, torrens.
- 1905 Paraszt ember (paraszt-ember) : rusticus.
- Porteka (portéka) : bagaglio.
- Pad sck (padszék) : scamnum.
- Pituar (pítvar) : porticus.
- Polgar (polgár) : civis, incola.
- 1910 Rez, roez (rez, réz) : aes.
- Rezes : aereus.
- Rakanni (rakni) : arginare, edificare, struere.
- Rako (rakó) : structor.
- Rakas (rakás) : aedificium.
- 1915 Rak (rák) : cancer.
- Reu (rév) : quado.
- Rosda (rozsdá) : rugine.
- Reghi (régí) : antiquus.
- Reuvid (rövid) : brevis.
- 1920 Rauas (ravasz) : astutus.
- Rosteli (rostély) : cancello.
- Rab : carcer (?).
- Rabsag (rabság) : prigionia.
- Reutenni (rötneni) : abscondere.
- 1925 Rend : conditio.
- Razogatni (rázogatni) : squartarsi (?).
- Rosta : cribrum.
- Ruth (rút) : turpis.
- Rablas (rablás) :
- 1930 Reust (röst) : piger.
- Regi (régí) : longus. (?)
L. 1918.
- Resseg (részeg) : ebrius.
- Ray (raj) : examen ut apum.
- Rontas (rontás) : ruina.
- 1935 Rodhat (rothadt) : marcidus.
- Rettegni : stupore.
- Rettenetes : horribilis.
- Retteges (rettegés) : tremor.
- Reusta (röst) : ignavus.
- 1940 Ruhazat (ruházat) : vestimento.
- Rohanni : assaltare.
- Rohannas (rohanás) : assalto.
- Rutsag (rútság) : machia, bruttura.
- Reüteüf (rötök) : locus insidiarum.
- 1945 Reszeloü (reszelő) : lima.

- Reszelni : limare.
 Rab : schiavo.
 Ragni (rágni) : mordere.
 Reggel : mane, mattina.
 1950 Rothadni (rothadni) :
 marcire.
 Repa (répa) : ravone.
 Rotez (retesz) : obstacu-
 lum. L. 1964.
 Rongálás (rongálás, dor-
 gálás helyett) : ri-
 prensione.
 Reütve (rőtve) : occulte.
 1955 Regen (régen) : olim.
 Rend : ordo.
 Rendelt : ordinat.
 Rendeles (rondelés) : or-
 do.
 Rendelni : ordinare.
 1960 Reesz (rész) : pars.
 Reszes (részes) : parti-
 ceps.
 Resz szerint (rész sze-
 rint) : partim.
 Reszgeskedni (része-
 geskedni) : crapulare
 Retez : catenaccio.
 1952.
 1965 Reues (révcsz) : portitor.
 Reu (rév) : porto, nolo
 (molo ?)
 Reu (rév) : portus.
 Reet (rét) : pratum.
 Rotathság (rothadság) :
 marcia. V. ö. 1935.
 1970 Rothadni : marcire.
 Rothadas (rothadás) :
 marcia.
- Raazni (rázni) : crol-
 lare.
 Ragadozas (ragadozás) :
 rapacitas.
 Ragadomány (ragado-
 mány) : rapina.
 1975 Ragadni : rapire.
 Ragadva : cito.
 Ritkaság (ritkaság) : ra-
 ritas.
 Ritka : rarus.
 Reket (rekekt) : raucus.
 1980 Rogya (ragya) : ruga.
 Ragni (rágni) : rodere.
 Rosa (rózsa) : rosa.
 Ros (rozs) : segala.
 Remenlenni (reménle-
 ni) : sperare.
 1985 Remenség (reménység) :
 spes.
 Ruha : vestis.
 Reya (rejá) : super.
 Ruud (rúd) : timone.
 Rigo (rigó) : merula.
 1990 Rutul (rútúl) : ignomi-
 nioso.
 Rouas (ravasz) : versa-
 tus. L.
 Rekestenni (rekeszte-
 ni) : circondare.
 Repeuleu (repölő) : vo-
 lans.
 Repeulees (repölés) : vo-
 latus.
 1995 Roka (róka) : vulpis.
 Sauannyu (savanyú) :
 brusco.

- Szanto ember (szántó ember) : agricola.
 Szarnia (szárnya) : ala.
 Szent : sanctus.
 2000 Szeretennu (szeretendő) : amabilis.
 Sygeleth (szigelet) : angulus.
 Szoros : angustus.
 Sas keseleu (saskeselő) : aquila.
 Szantas (szántás) : aratio.
 2005 Szantanni (szántani) : arare.
 Szaradni (száradni) : secarsi.
 Szamar (szamár) : asinus.
 Szamarochka (szamaroska) : asinello.
 Szelleu (szellő) : venticello.
 8010 Szamszerigi (számszerű) : balestra.
 Szakal (szakál) : barba.
 Sark : calcareus.
 Sarkuas (sarkvas) : cardo.
 Sayt (sajt) : cacio.
 2015 Sisak : galea.
 Szeek (szék) : sedes.
 Szaruas (szarvas) ; ceruus.
 Ser : cervosa.
 Szelegi (szelég, állatokról) : domesticus.
 2020 Seb-yele (sebjele) : cicatrix.
 Szemoldok (szemöldök) : cilium.
 Szeg : clausus.
 Santatni (sántatni) : zopicare.
 Szakak (szakács) : cocus.
 2025 Szeurni (szőrni, azaz szűrni) : colare.
 Szin (szín) : color.
 Szerzet (összetétel értelemben) : composito.
 Szarw (szaru) : corno.
 Szepetenni (szépíteni) : ornarsi.
 2030 Szokas (szokás) : usus.
 Saak (zsák) : sacco.
 Seureu (sőrű azaz sűrű) : densus.
 Sziuu (szív) : cor.
 Sziratni (siratni) : plorare.
 2035 Szaar (szár) : crus.
 Soliom (sólyom) : falco.
 Szuniog (szúnyog) : zanzara.
 Szyt (szít) : pifero.
 Szarkany (sárkány) : drago.
 2040 Segienlenni (szégyenlenni) : arrossirsi.
 Szankivetes (szánkivetés) : exilium.
 Szeffuetnek (szövetnek) : fiaccola.
 Szolga : famulus.
 Szipolni (sípolni) : sibillare.
 2045 Szolanni (szólani) : loqui.

- Sarga (sárga) : giallo.
 Serenkees (szerencsés) :
 felix.
 Siralom : ploratus.
 Szeuitnek (szévitnek) :
 candelabrum. L. 2042.
 2050 Szona (széna) : fieno.
 Szaalka (szálka) : fer-
 luca (?).
 Sietség : festinatio.
 Szatyor : cestello.
 Szerenko (szerencse) :
 fortuna. L. 2047.
 2055 Serpenieü (serpenyő) :
 padella.
 Szarka : folicá.
 Szigony : fiocina.
 Szeürke (szörke: fus.
 cus.
 Seuueg (söveg) : pileus-
 2060 Szeulee (szöle, azaz szü-
 le) : pater.
 Sima : palatum. (olv. po-
 litum.
 Szayko (szajkó) : gag-
 gia.
 Surelmes (szerelmes?):
 gratus.
 Szurok : gummis.
 2065 Szeüireüs (szörös) : pilo-
 sus.
 Szapor esseü (zápores-
 sö) : pluuiá.
 Szakalatlan (szakálat-
 lan) : imberbe.
 Sindel (zsindely) : cop-
 po.
 Szabad : libero.
- 2070 Szembehanni (szembe
 hányni, szemre h. he-
 lyett) : rimproverare.
 Szemermetlen (szemér-
 metlen): presuntuoso.
 Szita : crivello.
 Szitalni (szitálni) : crib-
 rare.
 Seüueg (söveg) : mitra*
 L. 2059.
 2075 Szegeniség (szegénység):
 paupertas.
 Saska (sáska) : locusta.
 Szokatlan : insolito.
 Szandek (szándék): or-
 do.
 Szerszam (szerszám) :
 instrumentum.
 2080 Szouam uani (szovár-
 vány) : iris.
 Seriny (serény) : crines.
 Szakastanni (szakasz-
 tani) : lacerare.
 Szopni : lactare.
 Sima : liscio. L. 2061
 2085 Salyata (saláta) : insa-
 lata.
 Sertenni (sérteni) : of-
 fendere.
 Seeres (sérés) : offesa.
 Simaság : politezza.
 Simetanni (simétani) :
 polire.
 2090 Sirni (sírní) : dolersi.
 Siralom : pianto.
 Szalonna : lardo.
 Saaros (sáros) : fangoso.
 Szeles (széles) : largo.

- 2095 Szolas (szólás) : collo-
quium.
Szolni (szólni) : loqui.
Sereg : legio.
Serke : lendine.
Santa (sánta) : zoppo.
- 2100 Szalag iy (szalagij. v.
ív) : stringa.
Szij : coreggia.
Szaraz (száraz) : secco.
Szeep (szép) : bello.
Sator (sátor) : padigli-
one.
- 2105 Szil fa : ulmus.
Szo banya (sóbánya) :
salina.
Segetseg (segétség) : au-
xilium
Szeel (szél) : vento.
Szeker (szekér) : carro
- 2110 Szallas (szállás) albergo.
Sereg : schiera.
Szighet (sziget) : insula.
Szepleü (szeplő) : ma-
cula.
Szarmaszni (származni,
azaz leszűrődni) : stil-
lare.
- 2115 Szeligietenni (szeligyé-
teni, azaz szelidíteni) :
dimesticare.
Szelegy (szelég) : di-
mestico.
Szarni : cacare.
Szolgalo (szolgáló) : ser-
vo.
Szolgalath (szolgálat) :
servitus.
- 2120 Szegeny (szegény) : mes-
chino.
Szanni (szánni) : misce-
reri.
Szegeutseg (tán : segít-
ség ?) compassio.
Szelegy (szelég) : man-
sueto. L. 2116.
Szomorü (szomorú) :
mesto.
- 2125 Szomoruság (szomorú-
ság) : mestizia.
Szoot fogadni (szót f.) :
obedire.
Szokas (szokás) : mos.
L. 2030.
Sok kepeü (sokképő) :
vario.
Sok reten (sokrétő) :
multiplex.
- 2130 Sokasitanni (szokasita-
ni) : multiplicare.
Sokasag (sokaság) : mol-
titudine.
Sos wyz (sósvíz) : sala-
moja.
Sugni (súgni) : mussare.
Sok : multum.
- 2135 Sarga (sárgarépa ?) : na-
vone.
Szeülni (szólni, születni,
h.) : nascere.
Szeületesnap (születés-
nap) : natale.
Szeükseg (szükség) : ne-
cessitas.
Szeünni (szőni) : intrec-
ciare.

- 2140 Senki : nullus.
Semmi : nihil.
Saletrom (salétrom) : sal
nitro.
Sohulth (sohult) : nullibi.
Szamlalni (számlálni) :
contare.
- 2145 Szamos (számos) : nume-
rosus.
Szam (szám) : numerus.
Sokadalom : mercato.
Soha : nusquam.
Szo fogado (szófogadó) :
obediens.
- 2150 Seütetenni (sötétíteni) :
obscurare.
Seütetseg (sötétség) :
obscuritas.
Seütetes (sötétes) : ob-
scurus.
Szalas (megszállás h.) :
obsidio.
Saru : stivale.
- 2155 Szem : oculus.
Szemes : oculosus.
Szemecke (szemecs-
ke) : ocellus.
Szog (szag) : odor.
Szagolanni (szagollani) :
odorare.
- 2160 Szagos : odoroso.
Szagolni : odorare. L.
2159.
Szagollas (szagolás) : o-
doratus.
Szidalmazni : vilaneg-
giare.
Szidalom : obbrobrio.
- 2165 Szo-szolo (szószóló) : ora-
tor.
Szaya (szája) : orificium,
os.
Szarmazas (származás)
origo.
Szerzeüdees (szerződés) :
pactum.
Szeüleü uezseü (szöllő-
vessző) : palmes (?)
- 2170 Seppedeck (seppedék) :
palus.
Seppedekes (seppedé-
kes) : palustris.
Szeüleüleuel (szöllőle-
vél) : pampina.
Szakadozot (szakado-
zott) : pannosus (?)
Szeülni (szölni) : parto-
rire. L. 2136.
- 2175 Szeületes (szöletés) : par-
tus.
Szellel (széllal) : ubique.
Szenuedes (szenvedés) :
passio.
Sargarepa (sárgarépa) :
pastinaca.
Szenuedni (szenvedni) :
pati.
- 2180 Szegini (szegény) : pau-
per. L. 2120.
Szegenség (szegénység) :
paupertas.
Szolga : famiglia.
Szeüch (szöcs) pellicciajo.
Szeükseg (szökség) : ca-
restia.
- 2185 Sodor (sódor) prosciutto.

- Szeles seüeg (széles söveg) : capello.
 Szopleu (szeplő) : impetigo.
 Szilay (szilaj) : arrogans.
 Szurkos : imegolato.
 2190 Szyn (szín) : pigmentum.
 Szurok : pix.
 Szek (szék, tán szekér) : carro L. 2109.
 Szok (sok) : multum.
 Sark : portus (?).
 2195 Szen-fen-ueszteü (szemfényvesztő) : ciarlantano.
 Szabadsag (szabadság) : privilegium.
 Safar (sáfár) : dispensator.
 Sietes (sietés) : superatio (?).
 Sietni : superare.
 2200 Szamkiuetni (számkivetni) : bandire, proscrivere.
 Szilaysag (szilajság) : lasciua.
 Szilua fa (szilvafa) : pruno.
 Szigyenlenni (szigyenleni) : pudeferi. L. 2040.
 Szegyen (szégyen) : qui pudet.
 2205 Szemerem (szemérem) : pudor.
 Szegyen (szégyen) : pudor. L. 2204.
 Szeep (szép) : pulcher.
 Szeem feny (szemfény) : pupilla.
 Szemeth (szemét) : purgamentum, immonditia.
 2210 Szen iakab haua (szentjakabhava) : június.
 Szaal (szál) : zattera.
 Szambalas (talán: számlálás?) : mostra di soldati.
 Szagolni : redolere, odorare. L. 2159. 2161.
 Szurok : gummi. Lásd 2191.
 2215 Szeker : rheda. L. 2109.
 Szaya (szája) : muso. L. 2166.
 Setimeügelüzes (sömörködés) : ruga, rappa. (Megvan Calep. és Molnár Al. corrugatio ért.)
 Szanto ember (szántóember) : contadino.
 Sark : postis. L. 2194.
 2220 Sark : tacco. L. 2194. 2220.
 Szentelt : sanctus.
 Szentseg (szentség) : sacramentum.
 Soo (só) : sal.
 So banya (sóbánya) : salina.
 2225 So tarto (sótartó) : saliera.
 Sozni (sózni) : salare.

- So izeü (sóíző) : salsedo.
 Sos (sós) : salsus.
 Szeükeüles (bizonyosan:
 szokellés) : saltatio.
 2230 Szeükni (szökni) : sal-
 tare.
 Solya (sólya) : zoccolo.
 Serpenyeü (serpenyő) :
 sartago.
 Szabo (szabó) : sutor (!).
 Szorgalmatoskodny (—
 ni) : satagere.
 2235 Seb : vulnus.
 Sebes lenni : laniato.
 Sebesíteni (sebesíteni):
 laniare.
 Senyedek (sennyedék) :
 scabies.
 Saff (sáf) : mastello.
 2240 Szaruas bogar (szarvas-
 bogár) : scarabeus.
 Szikra : scintilla.
 Sarlo (sarló) : falcula.
 Seüpreü (söprő) : scopa.
 Seüviny (süviny) : sepes.
 2245 Szolgalni (szolgálni) :
 servire.
 Szolga : schiavo, servo.
 Serte : seta.
 Seütenni (söteni) : sibi-
 lare.
 Seütes (sötes) : sibilus.
 2250 Szablya : daga.
 Szaraz (száraz) : siccus.
 Szarazság (szárazság) :
 siccitas.
 Szomjuság (szomjútság):
 sitis.
 Szokni : esser solito.
 2255 Szorgalmatosság(—ság):
 acumen.
 Szorgalmato(s) : dili-
 gens.
 Szo (szó) : sonus.
 Szerenke (szerencse) :
 sors. V. ö. 2047.
 Setalni (sétálni) : deam-
 bulare.
 2260 Seüretü (sörő) : spissus.
 Seüretenni (sörétteni) :
 spissare.
 Szabad akarattal : sponte.
 Szakyor (szatyor) : spor-
 tella.
 Szalas (szállás) : stalla.
 2265 Szalma keünteü (?) : sti-
 pula, stoppia.
 Sandal : guercio.
 Szalma : strame.
 Szeürgeni (zörgeni) :
 strepere.
 Szoritot (szorított) : arc-
 tus.
 2270 Szoritanni (szorítani) :
 stringere.
 Seregely (seregély) :
 sturnus.
 Szita : incerniculum.
 Szenvedni : sustinere,
 pati. L. 2179.
 Szinni (színi) : sugere.
 2275 Szemeüldök (szemöl-
 dök) : supercilium.
 Szaar (szár, azaz láb-
 szár) : polpa della
 gamba.

- Siket : surdus.
 Siketes : surdaster.
 Suttogni : sussurrare.
 2280 Szeünyeg (szönyeg) : ta-
 peto.
 Sindel (zsindely) : coppo
 (?), imbrex.
 Semminek uelni (sem-
 minek vélni) : sper-
 nere.
 Szeeluees (szélvész) :
 tempestò.
 Seütetes (sötétes) : tene-
 brosus. L. 2152.
 2285 Szeüinni: texere. L. 2139.
 Sip (síp) : tibia, picca.
 Sipos (sípos) : tubicen.
 Szaru-fa : trabs.
 Szomoru (szomorú) :
 moestus.
 2290 Syp (síp) : tubus. L.
 2286.
 Sereg : turma.
 Szertelen : terribilis.
 Szakastanni (szakasz-
 tani) : vellere.
 Szoro lapát (szóró la-
 pát) : ventilabrum.
 2295 Szoorri (szórni) : venti-
 lare.
 Szeel (szél) : ventus.
 Szoo (szó) : verbum, vox
 L. 2257.
 Szedelges (szédelgés) :
 vertigo.
 Szomszed (..éd) : vicinus.
 2300 Szeüreth (szöret) : vin-
 demia.
 Szeüirni (szörni, azaz
 szürni) : vindemiare.
 Szeüileü (szőlő) : vinea
 Szeüzesegh (szőzeség) :
 virginitas.
 Szeüuz (szöz) : virgo.
 2305 Szidalom : vituperio.
 Szidalmazni : vitupe-
 rare.
 Szilfa : ulmus.
 Szolo (szóló) : vocalis.
 Szouatska (szovacska) :
 vocula.
 2310 Szanto vas (szántóvas) :
 vomer.
 Szarpup : upupa.
 Szokot (szokott) : usitato.
 Szeüileü (szőlő) : uva. L.
 2302.
 Sas : vultur.
 2315 Szó (szó) : tonitrus.
 Szaz (száz) : centum.
 Teüres (törés) : callus.
 Tevve (teve) : camelus.
 Tizta (tisztá) : albus.
 2320 Teul (—tól) : ab ; da.
 Tekozlas (tékozlás) :
 abusus.
 Teurtenet (történet) :
 accidens.
 Teurtenni (történni) :
 accidere.
 Teü (tó) : acus.
 2325 Tenger : mare.
 Taar haz (tárház) : ca-
 mera del tesoro.
 Teültes (töltés) : agger.

- Tengeri filemile : rossi-
guuolo marino.
- Tagitanni (tágitani).
- 2330 Tagassag (tágasság) :
amplitudo.
- Taag (tág) : latus, largo.
- Teúb (több) : plus.
- Torok gyk (torokgyik) :
angina.
- Termeu fa (termőfa) :
arbor.
- 2335 Titok : arcanum.
- Tudomani (tudomány) :
ars.
- Tulaidonetanni (tulaj-
donétani) : attribuirsi.
- Tekinteth (tekintet) :
respectus.
- Tennta (tenta) : atra-
mentum.
- 2340 Tengeli (tengely) : axis.
- Taliga : baroccio.
- Teel (tél) : bruma.
- Trombita : tuba.
- Trombitas (trombitás) :
tubicen.
- 2345 Tehenechke (tehenecs-
ke) : vitula.
- Teteye (teteje) : cima.
- Teübi (többi) : reliqui-
um.
- Tipodni : calcare.
- Tizta feir (tisztá feir) :
albus. L. 2319.
- 2350 Tengeliz (tengelicz) :
carduel
- Tiztasag (tisztaság) :
castitas.
- Tabor (tábor) : castra.
- Tizta (tisztá) : castus.
V. ö. 2351.
- Taal (tál) : catinus.
- 2355 Teüke (tőke) : caudex.
- Titkon : latenter.
- Titkon ualo (t. való) :
occultus.
- Trombitaszó (trombita-
szó) : clangor.
- Tiztbotars (tisztbe' társ) :
collega.
- 2360 Tiztelni (tisztelni) : ri-
uerire.
- Teremteü (teremtő) :
opifex.
- Teremtenni (teremteni) :
aedificare. L. 1912.
- Tanach (tanács) : con-
siliium.
- Tanachiot adni (taná-
csot adni) : consigliere.
- 2365 Tarsasag (társaság) :
compagnia.
- Tanachiot venni (taná-
csot venni) : consili-
ari, cons. capere, de-
liberare.
- Tanachkozni (tanács-
kozni) : deliberare.
- Tartoztatás (tartózta-
tás) : temperanza.
- Teurtenik (történik) :
accidit. L. 2323.
- 2370 Timar (timár) : coriarius.
- Testh (test) : corpus.
- Tobzodás (tobzódás) :
crapula.

- Temerdeg (temérdek) :
 crassus.
 Toll : pennacchio.
 2375 Teük (tök) : zucca.
 Tizteleth (tisztelet) : cul-
 tus, ornatus.
 Tengeri nyúl (t. nyúl) :
 cuniculus.
 Tyz (tíz) : decem.
 Tanulság : disciplina.
 2380 Tanituani (tanítvány) :
 discipulus.
 Taal (tál) : discus.
 Tartomani (tartomány) :
 ditio, iurisdictionio.
 Tanitanni (tanítani) :
 docere.
 Tanitando (tanítandó) :
 docilis.
 2385 Tanulság (tanulság) :
 doctrina.
 Tanult : doctus.
 Tanetas (tanétás) : docu-
 mentum.
 Tuvis (tövis) : spina.
 Torkosság (torkosság) :
 voracitas.
 2390 Tchetseg (tehetség) : ef-
 ficacia.
 Tavül (?) eminens.
 Tahath (tahát) : igitur.
 Teürtineth (történet) :
 casus.
 Tor : exequiae, funus.
 2395 Trefa beszéd (tréfabe-
 széd) : facetiae.
 Trefas (tréfás) : face-
 tus.
 Teütenni (töteni) : im-
 plere.
 Termeü (termő) : ferax.
 Termees (termés) : abun-
 dantia.
 2400 Tetetni (tétetni) : fin-
 gere.
 Teüzhel (tőzhely) : fo-
 cus.
 Talan (talán) : forsitan.
 Teürendeü (törendő) :
 fragilis.
 Teüredék (töredék) :
 fragmentum.
 2405 Teürni (törni) : frangero
 Teündekles (töndeklés) :
 fulgor.
 Teutenni (töteni) : fun-
 dere. L. 2397.
 Tiztet uiselni (tisztet
 viselni) : administra-
 re.
 Temetes (temetés) : se-
 pulchrum.
 2410 Temetni : sepelire.
 Teult-ees (töltés) : fusio.
 Tyuuk (tyúk) : gallina.
 Tscheülni (csehöltni) :
 garrire.
 Teerd (térd) : genu.
 2415 Tudos (tudós) : gnarus,
 sciens.
 Tamaszto istapok (tá-
 masztó istapok) : gual-
 lae, trampoli.
 Terhes : gravida.
 Thpeücheük (tpöcsök)
 gryllus.

- Toró^k (?) gula. 2445 Talalni (találni) : invenire.
- 2420 Torkos : gulosus. Talalmani (találmány) : inventio.
- Torok : guttur. Trefalni (tréfálni) : iocari.
- Tobozdni (tobzódni) : vorare. Trefa (tréfa) : iocus.
- Tegnap : heri. Trefaas (tréfás) : iocosus.
- Tatogatni (tátogatni, t. i. a száját) : sbadigliare.
- 2425 Tiztolom (tisztölöm) : honor. 2450 Tulkok : vitulac.
- Tiztelni : honorare. Teürvenni (törvénni) : iudicere.
- Tiztesseg (tisztesség) : honor. Tulok : vitulus.
- Tiztelendeü (—dö) : honorandus. Tey (tej) : lac.
- Teeli (téli) : hybernus. 2455 Tocska (tócska) : lacuna.
- 2430 Telelni : hybernare. Too (tó) : lacus.
- Teel (tél) : hyems. Teegla (tégla) : later.
- Tudatlan : ignarus. Toluay (tolvaj) : latro
- Tűz : ignis. Toluaylanni (tolvajlanni) : latrocinari.
- Tudatlansag (—ság) : ignorantia.
- 2435 Teuly fa (tölyfa) : ilex. 2460 Taag (tág) : latus, amplus, laxus, allentato.
- Tchetetlen : impotens. Tagetanni (tágétani) : dilatate.
- Tunnya (túnya) : piger. Terueeny (törvény) : lex.
- Tagadni : negare. Tizta (tisza) : clarus, limpidus.
- Teükeer (töcsér) : infundibulum. Tudos (tudós) : letterato L. 2415.
- 2440 Tiltanni (tiltani) : prohibere. 2465 Tusakodni : luctari.
- Tanetanni (tanétani) : instruere. L. 2383. Teszta (tészta) : pasta.
- Tanitas (tanítás) : instructio. Tag : membrum.
- Tiltaas (tiltás) : prohibitio. Tereh : moles, magnitas.
- Tolmach (tolmács) : interpres. Takony : mucus.

- 2470 Teürelogetni (törleget-
ni) : mitigare (?).
Tiszta : netto. L. 2310.
2353.
Tisztassag (tisztaság) :
mundities.
Tisztítani (tisztítani) :
mundare.
Teültes (töltés) : muni-
tio.
Termeszeth (természet) :
natura.
- 2480 Tagadas (tagadás) : ne-
gatio.
Tagadni : negare.
Tudni illick (tudniillik) :
certe.
Tiltot erdeü (tiltott er-
dő) : pomus (? pomoe-
rium?).
Tamazkodni (támasz-
kodni) : inniti.
- 2485 Tamasztatot (támaszta-
tott) : nixus.
Tegnap eleuth (t. előtt) :
nudius tertius.
Tompetanni (tompéta-
ni) : obtundere.
Tizth (tiszt) : officium.
Terh : opus.
- 2490 Terhes : onerosus.
Tamadni (támadni) :
oriri.
Tikmony : ovo.
Tenyeer (tenyér) : palma.
Tapogatni : palpate.
- 2495 Too seppedek (tóseppe-
dek) : palus.
- Tulajdon : peculiaris.
Tetü (tető, ma : tető) :
pediculus.
Tol (toll) : penna.
Turba : pera.
- 2500 Tudakozni : petere.
Tekeletes (tekélletes) :
perfectus.
Tselekezeni (cselekesz-
ni) : facere.
Talp ala (talp alá) : a
basso.
Tegez : carcasso.
- 2505 Teürni (törni) : pistare(?).
Talp : planta pedis.
Teüb (több) : plus.
Tenni : ponere.
Tovaba (továbbá) : pos-
tea.
- 2510 Teutes (tevés ?) positio.
Teüth (tött) : positus.
Tiztarto (tisztartó) :
dux belli, praefectus.
Tulaydon (tulajdon) :
particolare.
Tavul (távu) : procul.
- 2515 Tekozlas (tékozlás) :
prodigalitas. L. 2321.
Tekozlo (tékozló) : pro-
digus.
Tartomani (tartomány) :
provincia, paese. L.
2382.
Tik fi : pullaster.
Teüdeu (tödő) : pulmo.
- 2520 Teürpe (törpe) : manus.
Tiztitanni (tisztítani) :
purgare.

Tizen negi (tizennégy): quatuordecim.	Tartanni (tartani): sus- tinere, tenere.
Tizen eüth (tizenöt): quindecim.	Tablatska (táblácska): tabella.
Tekentet (tekéntet): respectus.	2545 Tunnia: talentum, pon- dus.
2525 Teüske bokor (töske- bokor): rubus.	Ternyeü fa (ternyöfa): taxus.
Tanach (tanács): sena- tor.	Tegla (téгла): coppo (?).
Teüuis (tövis): spina.	Teür (tör): laqueus.
Teuisses (tövisse): spi- nosus.	Teüreülni (törölni): tor- gere.
Tizen: decem.	2550 Teürni (törni): terere.
2530 Tizen heet (tizenhét): septemdecim.	Tekenyeus (tekenyös): testudo.
Tetetni: simulare.	Takach (takács): tex- tor.
Tsuklas (csuklás): sin- gultus.	Tok: fodero, theca.
Taars (társ): socius.	Tantorganni (tántorga- ni): vacillare.
Tarsasitanni (társasita- ni): associare.	2555 Tekergeü (tekergó): tortus, curvus.
2535 Tarsasag (társaság): societas.	Taancz (táncz): ballo.
Tekentetes (tekéntetes): spectabilis.	Tanczolni (tánczolni): tripudiare.
Teükeür (tökör): spe- culum.	Taszitanni (taszitani): spingere.
Teüdeü (tödö): splen. V. ö. 2519.	Te: tu.
Taytek (tajték): spu- ma.	2560 Temetni: tumulare.
2540 Taytekozni (tajtékoz- ni): spumare.	Torony: turris.
Teüssentenni (tösszen- teni): sternutare.	Temyen (temjén): thus.
Teürseük (törzsök): truncus.	Tieed (tiéd): tuus.
	Tulaydonetanni (tulaj- donétani): usurpare.
	2565 Tauas (tavasz): ver.
	Teneri pup (tenyérpup): vespertilio.
	Tietek: vostro.

- Tuur (túr) : ulcus.
 Touab (tovább) : ultra.
 2570 Tener (tenyér) : uola.
 Torkos : vorax.
 Ti : vos.
 Teümléü (tömlő) : utensilia.
 Tyz (tíz) : decem.
- 2575 Vyounnan (ujonnan) : ab integro.
 Vetenni (véteni) : errare.
 Vetni : pellere.
 Valasztat (választott) : separato.
 Vallas (vallás) : affirmatio.
 2580 Vallanni (vallani) : affirmare.
 Vezetek neu (vezeték név) : cognomen.
 Vad : siluestris.
 Valahol : alicubi.
 Valahonnan : aliunde.
 2585 Valaménni : aliquantum.
 Valami : aliquid.
 Vetekedni : altercari.
 Vezteni (veszteni) : amittere.
 Ven asszony (vén asszony) : vetus mulier.
 2590 Vad dizno (vaddisznó) : aper.
 Vyz (víz) : aqua.
 Vizi : aquaticus.
 Vizes : aquosus.
- Velededes (vélekedés) : arbitrium.
 2595 Velni (vélni) : iudicare.
 Vaal (váll) : armus.
 Vaar (vár) : castellum, arx.
 Vtalni (útálni) : aspernari.
 Vntalan (untalan) : assidue.
 2600 Vduar (udvar) : aula.
 Velni (vélni) : autumare.
 Venni : portare.
 Verni : battere.
 Veres kaposzta (veres káposzta) : brassica.
 2605 Vay (vaj) : butirum.
 Vas fazek (vas fazék) : cacabus.
 Vakság (vakság) : cecitá.
 Vakitanni (vakítani) : ciecicare.
 Vak : coecus.
 2610 Veseu : bollino (?)
 Veüretis hagyma (vörös hagyma) : cipolla.
 Vagattal (?) cursim.
 Vagas (vágás) : taglio.
 Vadolas (vádolás) : calumnia.
 2615 Vadolni (vádolni) : calumniari.
 Vad kechke (vadkecske) : caprea.
 Vad fige : caprificus.
 Vayni (vájni) : cavare.

- Vendegh fogado (vendégfogadó) : caupo.
- 2620 Vayda (vajda) : dux.
- Viasz : cera.
- Varga : cerdo.
- Vizazalkenni (viaszszal kenni) : incerare.
- Viuas (vívás) : certamen.
- 2625 Vini (vini) : pugnare.
- Vgy mint (úgy mint) : circa.
- Varos (város) : vrbs.
- Varosi (városi) : civilis.
- Vessedelem (veszedelem) : clades.
- 2630 Vilagulni (világotni) : clarescere, splendescere.
- Vilagos (világos) : clarus.
- Vilagosság (világosság) : claritas.
- Vizi-ereü (vizi erő) : classis.
- Vachora (vacso) : cena.
- 2635 Vachorazni (vacso) : cenare.
- Vtitars (utitárs) : socius.
- Veeg (vég) : confino.
- Velekedes (vélekedés) : coniectura. L. 2594.
- Vigasztalni (vigasztalni) : consolare.
- 2640 Vegeztes (végeztetés) : statutum.
- Vegezni (végezni) : statuere.
- Versenkedni : contendere.
- Versenkedtes (—dés) : contentio.
- Vakmereü (vakmerő) : obstinato.
- 2645 Vendögseg (vendégtség) : convito.
- Varyu (varju) : cornix.
- Vilanni (villanni) : splendere.
- Vetek (vétek) : delictum.
- Veer (vér) : sanguis.
- 2650 Veeres (véres) : eruentus.
- Vgorka (ugorka) : cucumis.
- Vele : cum —.
- Vissa-tanulni (visszat tanulni) : dediscere.
- Valogatas (válogatás) : clectio.
- 2655 Vetenni (véteni) : peccare.
- o Vezetlen (?) ciretus.
- Vendeg fogado haaz (vendégfogadó ház) : hospitium. L. 2619.
- Vraság (uraság) : dominium.
- Vralkodni (uralkodni) : dominari.
- 2660 Vr (úr) : dominus.
- Vezerles (vezérlés) : guida.

- Vezérlenni (vezérleni) :
 ducere.
 Valogatni (válogatni) : 2685
 eligere.
 Venni : emere.
 2665 Vasaar (vásár):mercato.
 Veetel (vétél) : emptio.
 Vehem loo (vehemlő) :
 parvus equus.
 Veetek (vétek) : error.
 L. 2648.
 Vekony (vékony) : sub-
 tilis.
 2670 Velekedes (vélekedés) :
 opinio. L. 2638.
 Velni (vélni) : aestima-
 re. L. 2601.
 Veszedelem : ruina. L.
 2629.
 Veszedelmes : mortifero,
 esiziale.
 Vekonietanni(vékonyé-
 tani) : tenuare.
 2675 Vege (vége) : extremi-
 tas, finis.
 Vegscu (végső) : extre-
 mus.
 Vetkeüzni (vetközni) :
 spoliare.
 Vntatas (untatás) : fas-
 tidium.
 Vallanni (vallani) : fa-
 teri.
 2680 Vad alath (vadállat) :
 fera.
 Vtni (üttni) : ferire.
 Vas szorszam (vas szer-
 szám) : ferramentum.
- Vasas : ferreus.
 Vas : ferrum.
 2685 Veszeü (vosszö) : ferula.
 Vegezni (végezni) : ter-
 minare. L. 2641.
 Viragozni (virágozni) :
 florere.
 Viragos (virágos) : flo-
 ridus.
 Virag (virág) : flos.
 2690 Vndoksag (undokság) :
 foeditas.
 Vndoketanni (undoké-
 tani) : foedare.
 Vndok (undok) : foedus.
 Vsora (uzsora) : usura.
 Verem : fossa.
 2695 Vakaras (—ás) : fricatio.
 Vakarni : fricare.
 Villamas (villamás) : ful-
 getrum.
 Villamni : lampeggiare.
 Villa : furca.
 2700 Veüm (vöm) : gener.
 Viselni : portare.
 Vagyon : habere.
 Vügh (víg) : hilaris.
 Vigasag (vigaság) : hi-
 laritas.
 2705 Vendig (vendíg) : hos-
 pes.
 Vaal (váll) : humerus.
 L. 2596.
 Veder : hydria.
 Vizi korsag (vizi kór-
 ság) : hydropisis.
 Vgyanott (ugyanott) :
 ibidem.

- 2710 Vekonyom (vékonyom):
ilia.
Vtkeüzni (ütközni): im-
petere.
Vadolas (vádolás): accu-
satio. L. 2614.
Vgy (ügy): ita, sic.
Vt (út): iter.
- 2715 Vton iarni (úton járnai):
itinerari.
Vigadni: iubilare.
Vigassag (vigasság):
laetitia. L. 2704.
Vntalan (úntalan): iugi-
ter. L. 2599.
Vastag: fortis.
- 2720 Vygh (víg): lactus. L.
2703.
Vaagni (vágni): laniaro.
Veres fenyeeü (v. fenyő):
larix.
Vgatni (ugatni): latra-
re.
Vonyas (vonyás): linea.
- 2725 Vidra: lutra.
Vizes: madidus.
Vereü (verő): malleus.
Velleü (velő): medulla.
Vitez (vitéz): miles.
- 2730 Vitesse (vitézség): mi-
litia.
Varos falai (város fa-
lai): moenia.
Vilagi (világi): munda-
danus.
Vilagh (világ): mundus
Valtozo (változó): mu-
tabilis.
- 2735 Varsa: nassa.
Vssni (úszni): natare.
Vizen yarni (vizen jár-
ni): navigare.
Vy (új): novus.
Vysag (újság): novitas.
- 2740 Vyetanni (újétani): no-
vare.
Vizni lenni (vizi leány):
nympha.
Vndok (undok): ob-
scoenus. L. 2692.
Vadolay fa (vadolajfa):
oleandro.
Vad szamar (vadsza-
már): onager.
- 2745 Veelni (vélni): opinari.
L. 2601. 2671.
Vaarni (várnai): expec-
tare.
Varos (város): oppidum.
L. 2627.
Varosi polgar (városi
polgár): civis.
Vereb: passer.
- 2750 Vton yarni (úton járnai):
peregrinari. L. 2715.
Veztes (vesztés): per-
ditio.
Vton yaras (úton járás):
peregrinatio.
L. 2751.
Veszni: periclitari.
Veszeudelmes (veszö-
delmes): periculosus.
- 2755 Vgy minth (ügy mint):
ita.
Vzni (üzni): persequi.

- Versenyos : obstinatus.
 - Veza (utcza) : platea.
 Vigadaas (vigadás) : 2780 Vele : secum. L. 2652.
 plausus.
 2760 Varos konhaya (város
 konyhája) : coqua (?).
 Vtanna valo (utánna
 való) : posterior.
 Varos haza (város háza)
 palatium praetorium.
 Visketni (viszketni) :
 prurire.
 Vamos (vámos) : publi-
 canus.
 2765 Valaki : quisquam.
 Vakaras (—ás) : radula,
 rasura.
 Vissa nyerni (vissza-
 nyerni) : recuperare.
 Vitanni (útítani) reficere.
 Vissa keüldenni (visz-
 szaköldeni) : remit-
 tere.
 2770 Vese : renes.
 Valas (vallás) : relatio.
 Vissa kerni (visszakér-
 ni) : repeterere.
 Vastag : robustus. L.
 2719.
 Veres lenni : rubere.
 2775 Varras beka (varas bé-
 ka) : rubeta.
 Veres hayu (v. hajú) :
 rufus.
 Vegezni (végezni) : san-
 cire. L. 2641. 2686.
 Vegezes (végezés) :
 sanctio.
 Vaal lapiczka (váll-la-
 piczka) : spalla.
 Vetemeny (vetemény) :
 seges, biade.
 Vetemeny hely (vete-
 ményhely) : semina-
 rium.
 Vetni : seminare.
 Vensig (vénsíg) : senec-
 tus.
 2785 Ven (vén) : senex.
 Veülgý (völgy) : golfo,
 seno.
 Vigasztalas(vigasztalás):
 solatium.
 Vigasztalni (vigasztalni):
 solari. V. ö. 2787.
 Vndok lenni (undok l.) :
 sordere.
 2790 Vndok (undok) : sordi-
 dus. L. 2692.
 Vndoksag (undokság):
 sordities. (L. 2690).
 Vizteleü (?) strena.
 Vakaro (vakaró) : stri-
 gil.
 Veretek (verétik): sudor.
 2795 Veretekezni (verétékez-
 ni) : sudare.
 Vagyok : ego sum.
 Varanni (varrni): suere.
 Varga : calzolaro.
 Vakondok : talpa.
 2800 Vegezetre (végezetre):
 tandem.
 Veled : tecum.
 Vaszon (vászon) : tela.

- Vakmereukepen (vakmerőképen): temere, inconsiderate.
- Vekoni (vékony): tenuis.
- 2805 Vidik (vidik): territorium.
- Vonni: trahere.
- Veesz (vész): turbo.
- Veulgy (völgy): uallis. L. 2786.
- Valahun: alicubi.
- 2810 Valahol: ubicunque.
- Vam (vám): vectigal.
- Vitorlam menni (vitorlával menni): veleggiare.
- Vitorla: vela.
- Vadaszat (vadászat): venatio.
- 2815 Vadasz (vadász): venator.
- Venencze: Venezia.
- Vadassni (vadászni): venari.
- Vut (út): strada. L. 2714.
- Vton yaro (úton járó): viator.
- 2820 Veresegeh hele (vereség hele): vibex.
- Vadzab: veccia.
- Valtozas (változás): permutato.
- Veza (uteza): vicus. L. 2758.
- Vigyazni (vigyázni): vigilare.
- 2825 Vigyazo (vigyázó): vigilans.
- Vduar (udvar): villa.
- Vesseü (vessző): virga. L. 2685.
- Vesseük (vesszők): virgultum.
- Vetkes (vétkes): vitiosus.
- 2830 Vetek (vétek): vitium.
- Veüdeür (vödör): urna.
- Vayha (vajha!) utinam.
- Xixik (zsizsik): tinea.
- Xufa (zsufa): giugiola.
- 2835 Yeuy ide (jő ide): accede.
- Yeüveveny (jövevény): advena.
- Yolenlenni (jelenlenni): adesse.
- Yeünni (jönni): advenire.
- Yeüvetel (jövetel): adventus.
- 2840 Yaras (járás): ambulatio.
- Yarni (jární): ambulare.
- Yüvedelem (jüvedelem): annona.
- Yool (jól): bene.
- Yamborsag (jámorság): bonitas.
- 2845 Yambor (jámbor): bonus.
- Yoo (jó): bonus.

- Yelentenni (jelenteni) :
 declarare.
- Yobb kezeü (jobb kező) : dexter.
- Yob kez (jobb kéz) :
 dextera.
- 2850 Yob (jobb) : melior.
- Yy (ujj) : digitus.
- Yegy ruha (jegyruha) :
 dos.
- Yaygatni (jajgatni) :
 eiulare.
- Yol leheh (jöllehet) etsi.
- 2855 Yeüleülth (gyölölt) : o-
 diosus.
- Yamol (gyámol) : ful-
 crum.
- Yeeg (jég) : glacies.
- Yay (jaj!) : heu.
- Yelentenni (jelenteni) :
 dicere, indicare. 2847.
- 2860 Yoo elmeyeü (jó elmé-
 jő) : ingeniosus.
- Yeles (jeles) : insignis.
- Yapju (gyapju) : lana.
- Yapjubol valo (gyapju-
 ból való) : laneus.
- Yavor (jávör) : laurus.
- 2865 Yateek (játék) : ludus.
- Yassorni (gyászolni) :
 lugere.
- Yelensegh (jelenség) :
 augurium.
- Yeüluendeülni (jöven-
 dölöni) : augurare.
- Yuh (juh) : ovis.
- 2870 Yazlo (jászló) : praese-
 pium.
- Yelen ualo (jelen való) :
 praesens.
- Yelen uolta (jelenvolta)
 ta) : praesentia.
- Yeles (jeles) : excellens.
 L. 2861.
- Yakni (gyakni) : pun-
 gere.
- 2875 Yalogh-uth (gyalogút) :
 semita.
- Yargalas (jargalás) : sti-
 pendium (!).
- Yanakodni (gyanakod-
 ni) : suspicari.
- Yanakodas (gyanakod-
 ás) : suspicio.
- Yeüzedelem (gyüzedele-
 lem) : victoria.
- 2880 Zab : avena.
- Zeur ruha (szörruha) :
 cilicium.
- Zeurgetni (zörgetni) :
 strepere.
- Zeuvek (czövek) : cu-
 neus.
- Zabola : frenum.
- 2885 Zeügni (zügni) : fre-
 mere.
- Zugas (zügás) : fremi-
 tus.
- Zapor esseü (záporesső)
 nimbus.
- Zapor esscus (zápores-
 sős) : nimbosus.
- Zalog (zálog) : pignus.
- 2890 Zemerme (szömérme) :
 veracundus.

Zalya (zsálya) : salvia.	Zeüleühegy (szöllő- hegy) : vinea.
Zeep (szép) : pulcher.	Zeüdeülni (zöldölni) : virere.
Zavaros : turbidus.	Zeüldseg (zöldség) : ver- dura.
Zaszlo (zászló) : vexil- lum.	2899 Zeüld (zöld) : verde.
2895 Zaszlotarto (zászlótar- tó) : vexillarius.	

IV.

EGY XVI. SZÁZADBELI NÖVÉNYTANI NÉVTÁR,

XVII. ÉS XVIII. SZÁZADBELI PÁRHUZAMOKKAL.

A pannonhalmi főapátság könyvtárában van Dorstenius († 1552) Botaniconának egy példánya, mely oda nem rég a sz. Benedek-rendbeliek füssi plébániájából került, s melynek oldalain a szövegben leírt növények magyar nevei feljegyezve találhatóak. Számomra teljes és hű kivonatát *e kézirati résznek*, ugyan sz. Benedek-rendbeli *Kuncze Leó* könyvtárnok úr volt szíves elkészíteni. Ebből kitűnik miszerint három század nyújtja e becses emlékekben onomastikoni adalékait: a XVI-ik: s ez a legszaporább és *egy* kéztől ered; a helyesírás után itélve XVII-dik századbeli jegyzetek több, egymástól nehezen megkülönböztethető írással vannak, melyek egyike azonos a táblára írt e sorokéval: *Ex libris Wolffgangj Wratsenics Archidiaconj Sopronien. Canonici Jaurinen.*; végre a legújabb bejegyzések a könyv múlt századi utolsó, s már benzés, birtokosától vannak, kitől a táblán olvassuk: „*Ex libris Stephani Barbay 1792*“.

Méltónak itéltem a Dorsten egykori birtokosai műszavaikat mind műnyelvtörténeti, mind esetleg gyakorlati érdekekben is teljesen közölni úgy, hogy az I. II. III. római számok a XVI. s a két következő század beíróit jegyzik.

1. *Artemisia* I: fekete Irem. III: Fekete üröm.
2. *Absinthium* I: feyer Irem. III: Fehér üröm.
3. *Aristolochia rotunda* I: farkas Alma. III: Farkas alma.
4. *Aristolochia longa* I: farkas Alma. III: Hoszszú farkas alma.

5. *Althaea. Ibisus. Bismalua* I. feyer malwa. III. F-hér Málva.
6. *Acetosa* I: sooska. III: Soska.
7. *Anethum. Anicetum* I. kapor. III: Kapor.
8. *Anisum* I. Anys. III: Ánis.
9. *Alleluia. Panis cuculi. Trifolium cuculi* I: Apro sooska.
III: Apró soska, kerti soska.
10. *Allium* I. fokhagma. III: Foghagyma.
11. *Agrimonia* I. Apro Boytoryan. III: Apro bojtorján.
12. *Aron. Barba Aaron. Serpentaria minor* I: Kygyoroka, Aron zakala II: Boriu lab. III: Aron szakállá.
13. *Asarum* II: földj tömien. III: Kapor nyak. Kaponyak gyökorej (Meliusnál 1578: Kapornyak).
15. *Heroion-Affodillus* stb. II: Sarga Sas fw vagj Lilium.
16. *Acorus* I: sarga lilium. III: Sárga lilium.
17. *Abrotanum* I: seprw kwt(ew) [seprökötő]. II: Isten faya.
III: Isten fa. (Meliusnál: Isten fáya).
18. *Ambrosia* I: wad sallya. III: vad Zsállya.
19. *Saxifraga rubea. Solanus* stb. I. pap Monya (igy Meliusnál is).
Astrantia. Magistrantia Ostrotium I: feyer few Angolika.
20. *Acatia. Prunella immatura* I. Kewken. III: Kőkén.
21. *Anthara* I: Rosa maghva.
Avena III: Zab.
22. *Apollinaria* II: Belend fw.
Alchimilla. Leontopodion II: farkas thalpa. III: Farkas Talp fü.
23. *Anacardus* I és II: Elephant thethew
24. *Amygdalus* I: Mondola. II: Mondula.
25. *Aloes succotrinum* stb. I: Aloes. III: Alloe.
26. *Agaricum* I: fenyew ghomba.
27. *Agnus castus* stb. I: ghaluafa, golwaffa. II: gylwafa.
28. *Apium sativum* stb. I: Apium. II: Petresilom. III: Petresilem.
29. *Apium sylvestre* stb. I: wad apium. III: vad petresilem.
30. *Apium rusticum* stb. II: Paraszt Petresilom. III: Paraszt petresilem.
Aquilegia I: Sas fw II: Gelezta fü. III: Sas Fü.
31. *Amagallis* stb. I: thyk hwr. III: Tikhur.

35. *Atriplexum* II : hesther. III : Laboda fü.
36. *Auricula muris. Pilosella* I : egher fywl (egerfü), hewlg mal fyw (hölgymálfü). III : Egér fülfü.
37. *Basilicon* : II : Basilicum fu.
38. *Betonica* stb. I. Bakfyw. III : Seb fü.
40. *Aizoon. Barba Jovis* stb. I : menderghew fyw. fywlbe erezthe fyw. III : fülbe csavaró.
41. *Barba siluana.... Plantago aquatica* I : wyzy wty fyw. III : Uti fü.
43. *Balanstium. Balanstia* II : Pomogranat uiragia.
44. *Branca Vrsina... Pes Vrsinus* I : Barcz Medwo. thalp few. III : Medve köröm.
*Balsamita. Menta Sarracenic*a stb, I : fodor menta. III : Fodormenta.
45. *Beta. Bleta* I : czekla. III : Czékla.
46. *Beta alba* II : Chekla feyer es vörös. III : vörösrépa. paré.
47. *Bedeguar... Cardo sancte Marie* stb. II : Bodog azzoy n kaboztaya.
Behenum III : Béhen gyökér.
48. *Berberis* . . I : fay sooska III : Loány Som.
49. *Borago* I : Dynnye illatw fyw. III : Atra czél.
50. *Buglossum* . . I : Ewkowr nyelwe. III : Ökör nyelv fü.
51. *Gossipion* . . . I : Gyapot. III : Fejér pamuk.
52. *Bryonia* . . . I : fewldy thewk. II : Feyer ft.
53. *Bryonia nigra* . . . II : Fekete foldj tök.
Ruscus. Bruscus. Syluestris myrtus II : olaz orzagban termev koro czemete kynek leuclebul az pisma csinaltatik.
54. *Bursa pastoris... Pera pastoris* . . . I : ghezemytze Beka tassol, gezenytze. II : Ver gyöker. III : Pásztor táska.
55. *Buxus* I : Pwspan. III : Téli zöld.
56. *Anthemis... Chamomilla* . . . I : (...)di zoeek fw. (...) di ebkapor. III : Sziki fü.
57. *Calamus aromaticus* III : fü Szerszam gyökér.
58. *Calendula Charamos* II : Kattang koro. nap utan váro fw. III : Kattankóró.
59. *Cannabis satina, syluestris* I : Kender. III : Kender.

60. *Capparis. Cynosbatus* stb. I : Kaporna Kapri ex Eupatorio
II : Apro boitorian.
61. *Capillus Veneris* stb. I : Arua leanj hay.
63. *Caprifolium* stb. II : Keczke szakallo fu. III : Bakszakálfu.
64. *Cardamomum* stb. II : Avgj (?) illato fu.
65. *Cardiaca* . . I : Sziw fw. Ania mehe fw. III : Szívfü.
Carduus benedictus . . I : papa fywe. III : Pápa fü.
67. *Carduus fullonum* stb. I : Boghach koro. III : Bogánts
koro.
68. *Cassia fistula* — III : Cassia cséve.
70. *Castanea* . . I : gheztenye. III : Gesztenye.
71. *Cataputia* stb. I : Saarfw. III : Csuda fü.
72. *Centaurium* stb. I : fowl epeye. II : Ver allato fiwfeold
Epeye, avagj me(z)ge. III : Föld epefü.
73. *Caepi* I : veres hagma. III : Vörös hagma.
74. *Cerasus* stb. I : chereznye. III : Cseresnye.
75. *Cerefolium* stb. I : thwrbolya.
76. *Cerui boletus* I : zarwas ghomb(a).
Chamaepithys stb. II : Kal(in)cza.
77. *Chamaedrys* stb. II : cherfaleuelev fü, gamondor fw. fwl
fw. III : földi tömjénfü. Cserlevelü fü.
78. *Chelidonium* I : tznadonya. II : Fetske fü. III : fetskefü
vagy vér hollofü. Czinadonia.
79. *Alnus* I : Egherffa. III : Egerfa.
80. *Barba hirci* II : Bak Szakalfu. III : Bakszakálfü.
Caput monachi I : (?)ymponya. II : Sz. Janos füue. Oroz-
lan fog.
81. *Viola lutea* stb. I : Sargha liliu(m). III : Sárga ibola.
82. *Cicorea* stb. I : Czykorea. II : Nap utan iaro fw. Nap kö-
vető fw. III : Czikoria.
83. *Cicuta* I : Berewk. III : Üres bürök.
84. *Cinnamomum* I : fahey. III : fahéj.
Citrus I : tzytros.
85. *Coccus Gnidios* stb. I : Saarfw Magwa.
86. *Colocynthis* stb. II : Vizi uadtök.
87. *Colubrina* stb. I : trunk fw. II : Kigio trangfw. Sarkani fw.
89. *Consolida maior* stb. I : Nadalfw. III : Nadálfü.
90. *Consolida regalis* II : Zarka lab. III : Szarkaláb.

- Coriandrum* stb. I: Koriandrom.
92. *Costus* I': Arabiabán termő io illatu fa. III: Arabiaj jo Szagu fa hej.
Cotoreum stb. I: Bysalma. III: Birsalma.
93. *Batis* II: Tengerj kömenj.
94. *Crispula* stb. II: Ver gjöker. Ökörszemi. Rakfw.
95. *Crocus* I: Kerti saffran. III: Kerti sáfrán.
Cartamus stb. II: Vad saffran. Digom saffran.
96. *Cucurbita* I: thewk. III: Tök.
98. *Cucumis* I: wghorka. III: Ugorka vagy uborka.
Citrullus I: Zytrosdynnye.
Melon. Pepon stb. I: Dynnye.
99. *Cupressus* I: Zypros fa. III: Olaszországi ciprus fa.
100. *Cuscuta* I: gereyn fw. III: gerénfü.
101. *Cyminum* stb. II: Keomeny. III: Kőmény.
Carui Caruum stb. II: kariai kömeni.
102. *Cyn glossa* stb. I: Atraczel. II: Ebnielw. III: Ebnyelvfü.
103. *Cyperus* stb. II: Szagos kaka gjöker, io illatu mint a gjomber.
Palmula, Dactylus I: Palma fa, palmafának magwa.
104. *Daucus sylvestris* stb. I: vad Mwrok.
105. *Diapensia* stb. I: Szanykor.
106. *Dictamnus* stb. I: ezeryofw. III: ezer jo fü. Körösfá levelü fü.
107. *Dens Leonis* I: Orozlan foga Niullab. III: orozslán foga.
108. *Ebulus* stb. I: fewldy Bozza. III: földi Bodza.
Elleborus albus stb hwnyor.
110. *Elleborum nigrum* stb. I: fekete hwnyor, ghenyetze.
III: fekete Hunyor.
111. *Endiuiia* I: Dyznokeek.
112. *Scariola* stb. II: Vad Eudiuia.
113. *Enula Campana* I: Ewrwen gyöker. III: Örménygyökér.
Örvénygyökér.
114. *Epithymon* stb. II: Thymon fü.
115. *Eruci* II: Boldog azzoin fevöröztötte fw. III: fejár Mustár.
116. *Esula* I: ebthey. III: eb Tej.
Eufragia stb. I: efrasia. III: Szemvidánja

117. *Eupatorium* stb. I: vad Sallya.
 118. *Faba* I: Bab. III: Bab.
 119. *Faba inuversa* stb. I: bablewelow fw.
 120. *Fagus* I: Bykfa. III: bükfa.
 121. *Febrifuga*, *Matricaria* II: Madra fü. Kos madra fü, anya
 mih fü. Büdös mihanya fü. Mettor fü.
Ferula II: Lapoczka fw. Lapat fw.
 122. *Ficus* I: fyghe.
 124. *Filix* stb. I: Aranyas paprag. II: Arabian pacracz.
 Perye *)
Filipendula stb. I: fewldy monyro. II: varju mogyoru,
 terem dombon es Halmos Heleken.
 125. *Fistula Pastoris* stb. II: vizi uti fw.
Flammula II: Lang fw.
 126. *flos amoris* stb. I: Barson wyragh.
flos frumenti I: Bwza wyragh. Keek wyragh.
 127. *Flos S. Johannis* II: Szekfw. Giwrufw.
 128. *Foeniculum* I: Kewmény. II: Édes k.
 129. *Foenum graecum* stb. II: Bak szaruu fw. görög Zena.
 130. *Fragaria* stb. I: eper. III: Eper.
 131. *Fraxinus* I: Kerws fa. III: Körös fa.
 132. *Fumus terrae* stb. I: feold fwsth.
 133. *Gulanga* II: Galanga gyökér.
 134. *Galla* stb. I: apro haraszt Bwga. II: guba.
 135. *Gallitricum* stb. I: Kakas thar .
 136. *Gallitricum sylvestre* II: Vad kakas tarej.
Garyophyllata stb. II: Nyul lab fü.
 137. *Garyophyllus* stb. I: zeghfyw.
 138. *Genista* II: Iglíce Bamarteöuis.
Gentiana II: Entiam fü. Eniciam fü. III: Keserü gyökér.
 140. *Gladiolus* III: Mezei Liliom.
 141. *Malum Punicum*, *Malum Granatum* I: poma gwmm.

*) Eltérő, tán múlt századi kézirat: „erdei papragy ördög bordajának is nevezik. Vin fak alatt terem Levelei ollyak mintegy nagy madar szaruya. Se viragja se magva ha vagod a szarat keresztül ket feji sas kipet Latz bene. Haszna belsőképen gelesztakat ki üz ha ki egy latt gyökere porat mizbe kever s azt eszi Dioskorides mongya. Lipnek romlasat megipiti Borban fözetettvin es eszt ivan gyakran. . . .

Gramen I: perye.

142. *Hedera* stb. I: Borosthyan. III: Földön futo. Borostyan fü.
144. *Hedera terrestris* stb. I: Borostyan.
145. *Hepatica* stb. II: may fü. Vad kender.
146. *Herba paralysis* stb. I: Kesweyn fyw. III: Guta ütés fü.
147. *Rostrum Ciconiae* stb. I: zarka lab. II: Daru orru fü. Golia orru fw. Variu lab.
148. *Herba Vrinalis* stb. I: Wad len. III: vad len. Béka len.
149. *Hermodactylus* stb. I: cwzy saffan. II: Sz. Giorgj nap taiban uiragzo uad lilium. Sz. Giorgj uiragja, vad Saffran. *Hippuris* stb. I: Sykarlo. thaalmoso. III: Sikár fü. Tálmoso fü.
150. *Hirundinariä* I: fechkefyw. II: Herczegh fywe. III: mireg gyözö fü.
151. *Hordeum* I: Arpa.
152. *Lupulus Humulus* I: Komlo.
153. *Hyoxyamus* stb. I: Belend fyw. II: Dizno bab.
154. *Hyssopus* I: Isoop. III: Isop.
155. *Hydropiper* stb. I: bolha fyw.
156. *Iacea* stb. I: harom zynew wyragh.
157. *Inguinalis* stb. II: Csillagos fü.
158. *Eryngion* I: Maska fyw. B(..)wldog II: Zamar tövis.
159. *Juiubae* stb. II: Juiuba faya. *Juniperus* stb. I: fenyw.
160. *Lactuca domestica* stb. I: salata.
162. *Lapathum* stb. I: lapoh. II: keserö lapu. III: Keserü lapu.
163. *Lapathum minus* II: lapos kysebilv.
164. *Lauendula* stb. I: leuendula. *Laurus* stb. II: Borostyan fa avagj Borostyan mag.
165. *Laurea* II: Borostyan leuel, Dizno gjöker.
166. *Lens* stb. I: lenche. *Lens palustris* stb. II: Vizi lencese.
167. *Ligusticum* stb. I: leuestikom. II: Liguria feletermev fu.
168. *Ligustrum* stb. I: fagalfa.
169. *Lilium album* stb. I: lilium. II: feier lilium, sarga lilium. III: Fehér Liliom.

171. *Lilium conuallium* I: geng wyragh, harang wyragh III :
gyöngy virág.
173. *Linaria* stb. II: vad kender. Beka len.
Linnm I: Lea. III: Len.
174. *Lingua avis* stb. II: Madar nielw.
Glycyrrhiza stb. I: Liguiritia.
175. *Lupinus* stb. II: Egj keserő Bab uetemeny.
176. *Macis* stb. I: Serecsendio wyragh. III: Szerecsendió virág.
177. *Sampsuchus* stb. I: Maiorana.
178. *Mala syluestria* stb. I: wad alma.
Malua stb. I: malwa.
180. *Malua satiua major* stb. I: werews malwa.
181. *Mandragoras* stb. I: Natraghwlya, nag fyw.
182. *Marrubium* stb. I: pezercze (fü). III: Peszérsze fü.
183. *Mastiche* stb. II: Lentiscus fanali az leue Jo illat csinalo
gyantaia. III: guma.
185. *Melilotum* stb. II: Campaniabán tevrmev fwnek neue.
186. *Melissa* stb. I: Meh fu. II: Ania mehe fw vagy czitrom
szagu fw.
187. *Menta* I: menta.
189. *Mentastrum* stb. II: Vad menta.
Mercurialis stb. II: Haspurgalo fü. Mercurius füue.
190. *Millefolium* stb. I: egherfark.
191. *Milium* I: Kewles.
192. *Milium solis* stb. II: Tengerj Dara (?).
193. *Rubus* stb. I: zeder.
194. *Morus* stb. I: fay zeder.
195. *Morsus diaboli* stb. I: erdewg marth (?).
Myrica stb. II: Reptsiu fü vagy Hanya fa Haitena.
197. *Myrtus* stb. II: Arabiaba tevrme Czemetw kynek giu-
melcse igen io illatv.
Nasturtium Cardamum stb. II: vizi torma fü.
199. *Nenuphar* stb. I: wyzy thawk. III: Vizi tök.
200. *Nespilus* stb. I: nospolya.
201. *Nigella* stb. I: fekethe koriand. Kek liliom (Iris). fkte
coriand. III: feketé Coriand.
202. *Nux Auellana* stb. I: mogoro.
Nux Juglans stb. I: dyo.

203. *Nux Moschata* stb. I: zerehendyo.
204. *Nux Indica* II: Indiaj Dyo.
Olus... *Brassica* I: verows kapozta.
206. *Origanus* stb. I: gopat. II: fekete g.
207. *Orobus* stb. III: vad Lentse.
208. *Palma Christi* stb. I: Isten then...
Palatium Leporis stb. I: Nywl arnek.
209. *Papauer* album, nigrum I: maak.
210. *Parietaria* stb. I: zano(th) awag zeut fyw. II: Ragado fw.
211. *Passulae* stb. I: Thengere selew.
212. *Pastinaca domestica* I: sargha ropa, mwrok.
Peonia stb. (.asalyagh Rosa.
214. *Quinquifolium* stb. I: Evtleuelew fw.
215. *Perfoliata* II: köldök fw.
Perforata I: chenghew wyragh. II: Chengeö fü.
216. *Persicaria* stb. I: Bolhafyw.
217. *Persicum malum* stb. I: Barachk.
218. *Pes coruinus* stb. II: Variu Lab.
Pes Leporinus stb. II: Nullab fü.
219. *Petroselinum* stb. I: petheszirom.
220. *Pencedarus* stb. I: wad kewnen. III: kömény.
221. *Pimpinella* I: Chaba yre. Baram Ire. II: Csaba yre.
222. *Pinea nuæ* I: fenyew dyo.
223. *Piper* I: Bors.
Piperitis stb. II: Vizy bors fü.
224. *Pirum domesticum* stb. I: Kewrtwel.
225. *Pirola* II: Vad cekla. Erdej cekla.
226. *Pisum* I: Borso.
Pistacea stb. II: Egiptomi dio.
227. *Plantago* stb. I: vty fyw.
229. *Plantago minor* stb. II: Vti fü. III: Uti fü.
230. *Polypodium* stb. I: Aranyas Pap(...) III: Edes görtsös gyökér.
231. *Pomum* stb. I: Alma.
Populus arbor I: nyarfa.
232. *Porrum* I: parhagma.
233. *Portulaca* I: porchyn.

234. *Primula veris* stb. II: Kozueni fw. Richorda. III: Kikeletvirág.
235. *Polygonon* stb. I: dyzno paryth.
236. *Protentilla* stb. II: Vad makhoz hasonlo fw. Lud hizlalo fw. Parlo fw.
237. *Prunella* II: Kösziklan termö nadai fw. Seb fw. III: Brunella fü.
238. *Prunus* stb. I: zylwa.
Psylium stb. I: Bolha ffw.
239. *Pulegium* I: Chombor menta.
240. *Pulmonaria* I: Moha. II: Kösziklan nöt moh. tudö fw. mai fw.
241. *Pyrethrum* stb. I: Tarkon.
242. *Quercus* stb. I: Cherfa. III: Tölyfa.
243. *Rapa* stb. I: Repa.
245. *Raphanus* stb. I: Retek.
246. *Rapistrum* I: Repeze.
Rapunculus stb. I: Reponcz. III: vad répa.
247. *Rhabarbarum* stb. III: Rabarbarey gyökér.
248. *Ribes* I: weres zevlev III: Sz. Janos faja s szölöje.
249. *Rosa* I: Rosa.
251. *Rosmarinus* stb. I: Rosmaryn.
253. *Rubia tinctorum* stb. I: Barayth pyretho.
Ruta sativa stb. I: kwta.
255. *Sabina* stb. I: erdew zewld. II: fay Cypros.
256. *Salvia* I: sallya.
258. *Salix* III: füzfa.
259. *Sambucus* stb. I: Bozzafa.
260. *Sanguinaria* II: Dynnye illatw fw. Rosa leuelev.
Satureia stb. I: Borsfyw. III: Bors fü.
261. *Satyrium* stb. I: Mazlagh fyw. Merezthewfy. II: nöszö fü. III: nyöszö fü.
262. *Saxifraga* stb. I: Kew therewfyw III: fejer Kö rontó fü.
263. *Scubiosa* II: erdeögh harapta fw. III: Rüh fü.
264. *Scolopendrium* stb. I: Ghym nyelw. II: auagj Saruas nyelw, zagrabj pispek Vram ev Naga probalta.
265. *Scordium* stb. I: wad fogh hagma. II: Ezer io fu, foghagyma illatu fu.

Scrophularia stb. I: fekete csalan.

266. *Senacion* stb. III: vizi torma.

268. *Serpillum* I: Kakwk fyw.

269. *Siligo* II: Ross.

270. *Sinapi* stb. I: mwstar.

271. *Sesamum* stb. III: fümagh.

272. *Solanum* stb. I: zep zolew. II: Szep szecoleo.

273. *Asparagus* stb. I: Spargha.

274. *Spatula foetida* II: Egj bwdos fw neue.

275. *Spelta* stb. I: tenkely.

Spica nardi II: Spika Nard.

276. *Spica celtica* stb. II: Maria Magdalena fiúe.

277. *Spinachia* stb. I: Spynacz.

Scylla stb. I: (—) egw hagma. III: Sebestény.

278. *Schaenanthos* II: Affricaban termö io illatu sas fw.

279. *Staphisagria* stb. I: thethew fyw. III: Tetü fü.

Stoechas stb. II: Sárga Jogar. Szerelem ujrágja. Arani uirag.

280. *Tamariscus* stb. II: Tamariscus fa. Hanga fa. Vad czipros.

281. *Tanacetum* stb. paradych. II: Hazi fekete Vröm.

282. *Taxus Barbatus* stb. I: Ekewr fark. II: Ekeörfark fü

283. *Terebinthus* stb. II: Macedoniaban termö fekete fa melj-
böl az Terpintina czöpög kj.

284. *Teveniabin, mel roris, manna* II: mencej Kener, Manna neuev.

Thapsia stb. III: Egy purgálló gyümölt.

285. *Tilia* I: Haasfa. III: Hárs fa.

286. *Tithymalum* I: Chodafa. III: Kiss sárfü.

287. *Tormentilla* stb. I: Rontofyw.

288. *Trifolium* II: Lohere.

289. *Trifolium acutum* stb. II: Siciliaban termö Harom leuelö
fw. Kakuk keniere. Abelullja.

290. *Tribulus marinus* I: Swlyom. III: Sulyom.

Turbit II: Arabiaban termö szinie ualoztato fw.

291. *Valeriana* stb. I: wad Nardos. II: maeska gyöker.

292. *Verbena* stb. I: zapora fyw. II: kakas tarei. III: vas fü.

294. *Vernicularis* stb. II: fulbe faczarv fw. fwl fw.

295. *Veronica* stb. II: Seb fw. Buk fw.

296. *Betula. Vibex* I: nyrfa.
Chamaedaphne stb. I: Me(c)engh Bouch. II: folio bowst ian.
297. *Viola* I: wiola.
298. *Vitis uinifera* I: zelew.
300. *Volubilis Convolvulus* stb. II: harangflew awagy wj gyewywen.
301. *Vrtica* I: Chalan.
302. *Vrtica mortua* stb. I: holt csalan.
303. *Vsnea* stb. I: fa moha.
Cyclamen stb. I: fywlfyw.
305. *Zingiber* stb. I: geng ber.

Valljuk meg: Dorstenius birtokosai nem sokkal kevesebb műnyelvi anyagot hagytak reánk mint Melius és a két Beythe; s abban nem kevesebb nyelvtörténeti tekintetben tanulságost, de olyat is, mely még mai nap is értékesíthető a növénytanban.

De ezek mellett fordul elé a XVII. századbéli kéztől elég *orvosi szó* is, ismeretes mind, vagy legalább képzés tekintetében nem különös; még is kiírom azokat, mert azt is érdekes tudni, mely szó mikor használtatott immár ez s ez értelemben; s mikép küzdött a nyelv ez s e fogalomnak kitételében.

Ilyek találtnak pedig a következők, megtartva itt is a leírásban a diplomatikai hűséget (nem lévén a beírásoknak keletők): *geleztha, nehezen-lehelles* (asthma), *kenyező zemnek faidalma* (epiphora), *futoso mirigy* (scrophula), *zemelch* (verruca), *zeplev* (lentigo, impetigo, még lepra is), *fekely* (ulcus phagedaenicum, *uerős feukell* pedig erysipelas), másutt viszont az erysipelas *uizes heökeles, keleses orrak* (polypus), *mereuedező tagu* (tetano affectus), *tcipev csont faias* (ischias, s így: *czipev csontya faio*: ischiadicus), *mai faio* (hepaticus), *guta Ites* (paralysis), *elaiulas* (lipothymia), *kymönyvlt* (membris luxatis), *korsaghos betegseghék* (morbi comitiales), *vizi betegseg* (hydrops), *zemnek feyer keleuenye* (argemos), *keleuen embernek wikan* (panos), másutt panos: *keleuen mirigy; fevne Rak* (car-

cinoma), *himlek zevplev* (variola), *hoyagba termev kev* (lithiasis), *hasmenes* (diarrhoea), *gelua* (struma), *fige formaiu Erdej war* (mariscae), *gyanta, macska mez* (resina), *mezes bor avagj mezes wiz* (mulsa), *arp...viz* (ptisana).

Sőt a pannonthalmi példány tábláján is találtak beírott szók, melyeket szíves közlöm, górcső segedelmével is, igyekezett kibetűzni, a nélkül hogy az olvasásban mindig teljes biztossággal járhatott volna el. Ezek közül a következőket jegyzem ki: *feyer malua* (althaea), *fa gyiongj* (viscus), *fa moh* (muscus), *mezes bor* (mulsum), *zem giogwiz* (collyrium; valóban merészlette volna-e valaki a XVII. században már e vakmerő, törvénytelen, de még is szerencsés újítást?!), *gilua* (struma), *vizelésnek nehéz uolta* (stranguria), *bel ragas*, *has ragas* (tormina), *pokolvar*, *aszu korszag*, *felserkenthetetlen alom* (lethargia), *nagj alhato* (lethargicus), *may faio* (hepaticus), *czipkefaio* (ischiadicus); és végre egy másnemű is: *kochauetev* (kótyavető): auctionarius, mely különben az 1641ki névtelen szótárban is megvan.

V.

AZ AKADEMIAI ESZME MAGYARORSZÁGON

BESSENYEI ELŐTT.

Előadatott január 23. 1871.

A renaissancenak Magyarországra átplántálója Mátyás király oly alapot vetett ugyan institúciói és nagy személyisége által a magyar kultúrának, hogy azt sem a századokig tartott belső viszályok, sem a török háborúk nem irthatták többé ki; sőt azon virágzás, melyet tudományosságunk s mind latin mind magyar nyelvű irodalmunk az utána következett két században felmutatott, egyenesen az ő kezdeményezései szerves fejleményének és szakadatlan folytatásának tekintendő: egy eszköze azonban e fejlődésnek, az első hazai tudós társaság — a *Sodalitas literaria Vngarorum* — a II. Lajos alatti ernyedés közben végkép elbomlott. *Két századon át ily nemű társasulásnak semmi nyoma többé.*

Midőn azonban a szatmári békekötés hazánknak az oly soká nélkülözött belső nyugalmat valahára visszaadta, találkoztak nem sokára oly buzgó férfiak, kik majd a magyar irodalom, majd általában a tudományos műveltség ügyét szívökön hordva, még III. Károly király idejében *társúlatok útján* kívánták azokat előmozdítani. Nekem a következőkről van tudomásom.

I. A Magyar Nyelvjavító Társaság. 1730.

Találkoztak tudniillik 1730-ban már oly barátjai a *nemzeti* irodalomnak, kik kétségkívül ennek, s különösen nyelvünknek is belső hanyatlását fájdalmasan folismervén, a német nyelv javítására Németországban keletkezett társúlatok módjára egy ily *magyar nyelvjavító társaságba* összeállottak. Ugyan is Tersztyánszky Dániel, a bécsi kamarai

levéltár titkára s utóbb a magyar kamarai levéltár igazgatójának, főkép a magyar tudományosságnak szánt „Anzeigen“ című jeles folyóiratában ¹⁾ egy névtelen hazánkfia feuntartotta annak emlékezetét, adván annak szabályait is, melyeket, három rövid pontból állván csak, egészben közlök: I. Szabadságában áll a társaságnak a legügyesebbot kebeléből főnökké választani, kinnek neve *Elöljáró* legyen, s ki az első helyet foglalja el a társaságban. (Ez tehát mai néven az *Elnök* volt). II. Azon tag, mely a társaság dolgainak gondjokat viseli, a második ranggal bír, és *Gondviselőnek* neveztetik (mai nyelven Titkárnak). III. Az összejövetelokra (maiasan ülésekre) hetenként két óra legyen szánva. Ez alkalommal valamely tag egy olvasásra méltó értekezést terjeszt elé, melyet a többiek a legszigorúbb kritika szabályai szerint megbírálnak.

Eddig a szabályok.

„Mily örömmel tenném ide — mond továbbá a közlő — a tagok neveit, ha kezdeményüket szerencsés siker koronázta volna, de így maradjon még a hely is elhallgatva, hol a társaság magát megalakította. Feltétele és szándékai kétségkívül dicséretre méltók voltak, de fájlalni kell, hogy hiányzott a pártfogás s a buzdítás; a miért azon lelkeség, melylyel ez ügy az illetők által felkaroltatott, nem sokára szükségkép elcsüggedt. Mennyi szép fordításokat, de tán eredeti írókat is mutathatna most fel Magyarország, ha e közhasznú kezdemény teljes virágzásra juthatott volna!“

Ime ennyit tudunk, és csak is ennyit, a közlő indokolatlan tartózkodása miatt, ez első társulati eszméről nemcsak, de rövid ideig fenn is állott *első magyar irodalmi társaságról*; s most már ezen, mint a közlő nevezi „akkor fiatal hazafiak“ neveit sem említheti méltó kegyelettel az irodalomtörténet, kik oly korán buzdultak fel a hanyatlásnak indult nemzeti nyelv virágoztatására, s kik, a köz sülyedésben anyagi támogatás nélkül maradván, szép szándékukról csak hamar lemondtak.

¹⁾ *Allergn. Privil. Anzeigen aus sämmtlichen kk. Erbländern. Viertes Jahrgang. 1775. a 141. és köv. l.*

II. Egy hazai Tudományos Akadémia első indítványozása.

1732—40.

Más irányban és más eszközökkel óhajtott 1732 és 40 közt a közneveltségről gondoskodni Ferencz lotharingi herceg s akkor kir. helytartónak tanácsosa *Germethe*, kiről a helytelenül Cornidesnek tulajdonított (mert még III. Károly alatt készült) azon névtelen történelme Magyarországnak értesít, mely akadémiai kéziratárunk egyik becses unicuma ²⁾, így írván :

„*Societates eruditae nullae prorsus apud Hungaros occurrunt. Nihilominus huc tendunt consilia et destinationes Ill. Domini a Germethe, Seren. Ducis Lotharingiae a Cons., qui Posonii, auspiciis Caroli VI. Imperatoris Societatem Eruditam sub praesidio Excell. Cancellarii Comitis de Batthyán, instituere meditatur, in qua viri doctissimi ea, que ad illustrandas res patriae politicas, oeconomicas et literarias pertinent, elucubraro possent, et libere et solide. Deus addat coepit augmentum!*“ (Sect. II. §. 42).

Lett volna tehát ez, ha a buzgó tanácsos pénzalapot bírt volna teremteni — mert kétségtelenül e szírtén szenvedett a jó szándék hajótörést — egy valódi *Hazai Tudományos Akadémia*, melynek feladása: a hazai tudományt politikai (tehát történelmi, földrajzi, jogtud.), gazdasági (természettudományi) és irodalmi irányban művelni. Székhelye az országnak akkori fővárosa Pozsony, pártfogója a király, elnöke a cancellár, ideje pedig a múlt század harminczas éve, miután Ferencz herceg, majdan M. Terézia férje és romai császár, 1732-ben lett helytartó, az idézett értesítés pedig még Károly király életében készült.

III. Bárd Péter óhajtsái.

1756. 1760.

Az eszme, mely Magyarországnak, ama fiatal hazafiak által nem csak megpendített, hanem életbe is léptetett, pár évtized múlva Erdélyben, irodalmunk egyik hatásos fel-

²⁾ *Historia Hungariae Ms.* — Tört. Cod. 196. sz.

élesztője *Bod Péter*-nél legalább mint jámbor óhajtás, de csupán magán levelezés útján, ismét jelentkezett. Ugyan is *Bod M.* Igenből 1756. sept. 20-kán többi közt ezt írta *Ráday Gedeonnak*: „Régen gondolkodom, hogy írjak a Mélt. Úrnak az iránt: minthogy a magyar nyelv erőssen kezdett megromlani a mi időnkben, jó volna annak ékesítésére s megerősítésére valami jót csinálni a más nemzeteknek példájok szerint: 1) Jó volna valami *literáta societást* felállítani, melynek tagjai Magyarországnak és Erdélynek minden részeiből lennének. De minthogy ez magános ember tehetségét felülmúlja, lehetne 2) *egybe szedni* az eddig kiadott *magyar grammatikákat*, s *egyet jót csinálni*, csak azt ne csinálná tót vagy más nemzetből való, hanem a ki gyermekségében is magyarok között nevededett“. (Aligha nem oldalgóság a nagyérdemű *Meliböusra* — *Bél Mátyásra*!) „3) *Ki kellene nyom'atni valami válogatott régi magyar históriákat és verseket*, a melyekben nincsenek deák és franczia vagy egyéb nyelvből való szók. Azok tisztán magyarok“. S itt kiereszkedvén a katonaviselt nemesek francziázó s a közigazgatási hivatalnokok deákozó magyarságára, végre felkiált: „Szegény magyar nyelv!“ s folytatja: „Az isten tehetséget adott a Mélt. Úrnak, s azokból az *Heltaitól* régen kiadott versekből, a melyeket kedvesebbeknek lehetne itélni, nyomtattatna ki a Mélt. Úr *Budán* vagy a hol helyesnek itélné, hogy az afféléknek olvasásokkal egyenesednének a megdeákosult vagy franciásult szólások módja(i)“³⁾.

³⁾ A „*Századok*“ című folyóirat 1870-ki folyama 429. lapján e cím alatt: „*Ki indítványozta a M. Tudom. Akademia alapítását?*“ ily cikket olvasunk: „A *Széchenyi* és más lelkes hazafiak által 1830-ban ténynyé vált *Tud. Társaság*, vagy újabb nevén *M. Tudom. Akademia*, eszméjét az irodalomtörténet eddigi tanúsága szerint (l. *Toldy F.* „*A M. Nemz. Irodalom története*. Pest 1864—5. a 123. l.) *Bessenyei György* pendítette meg; azonban ezen ügy története még főlebb, egész 1756-ig visszavihető, s egy a pesti ref. főiskola könyvtárában, mely egykor a gr. *Ráday* családé volt létező eredeti lovél szerint ez eszme dicsősége nem *Bessenyeit*, hanem a nála még korábban élt, de szintén nem keveseb érdemű író, a *M. Athénás* stb művek tudós szerzőjét, s nemzeti irodalomtörténetünk megeremtőjét, magyar-igeni ref. lelkész *Csernátoni Bod Pétert* illeti meg; a ki is a költő gr. *Ráday Gedeonhoz* 1756-ban intézett egyik levelében szó szerint ezt

Azonban a buzgó és gazdag Ráday — nem volt Széchenyi, és 1756 nem volt 1825. Nem bátorkodott ily nagy

írja: „*Jó volna valami literáta societást fölláttani, melynek tagjai Magyarországnak és Erdélynek minden részeiből lennének*“; s „*ki kellene nyomtatni válogatott régi magyar históriákat és verseket.*“ stb. A nemes eszme csak 74 év múlva válhatott ugyan ténynyé, azonban *első megpendítésének érdeme DENIQVE a korát megelőző gondolkodású és törekvésű derek Bod Péteré.*“

A cikkíró, ki húsz s néhány évvel utánam tette azon nagy felfedezést, melylyel engem megezáfolhatni vélt, kissé idő előtt örült diadalmanak. Teljesben kifirtam fent a szövegben ama levélnek tárgyamra tartozó részét „*Péczeli Napjaim 1848*“ című kézirati kis munkából, melyből látható hogy, mikor én irodalomtörténeti tankönyvemben „*a Széchenyi által ténynyé vált Akademia*“ eszméjének megpendítését nem a magam által is melegséggel méltatott Bod Péternek — de nem is az öt egy embornyommal *tetteleg* megelőzőtt 1730-ki hazafiaknak, kikről cikkíró úgy sem álmodott — hanem épen Bessenyeinek tulajdonítám, *tudtam mit teszek*. T. i. Bod Péter jámbor óhajtsái ép úgy, mint az előtte régg *tetteleg* föllátt Magyar Társaság, szűk köreikben, régg és teljesen elpendültek, *nyom és következés nélkül*; s velök semmikép sem függ össze azon eszmeesere, melyet Bessenyei indított, ki első, *mély belátással indokolván* magyar akadémiai *indítványát*, a javasolt intézetnek *alaprajzát* is adta. *Est* vette aztán kezébe az actió terére először lépett hatalmas mozgató Révai M. klós, és eszközölte, hogy az, országgyűlési és kormányzékai tanácskozás tárgya lett; ebből indult ki sora a javaslatok és terveknek, míg végre az 1825-diki hazafiak újra Bessenyei „*Jámbor Szándékára*“ visszamenve, készítették azon vázlatot, melyből az 1828-ki „*Alaprajz*“ szerkesztetett, s *mely szerint a „Széchenyi akadémiaja“ constituáltatott*. E genoticiai folyamra legkisebb befolyású sem volt, s nem is lehetett, a Bod magánlevélbe temetett *ügynevezett eszméjének*; mert ha ki ezt írja: „*Jó volna valami literáta societást fölláttani*“, jámbor óhajtsát fejez ugyan ki, de eszmét, t. i. *melyből valamit kifejezeni* lehessen, nem, s annál kovésbbé „*korát megelőző gondolkodásról*“ tanúskodik, mely a szorgalmas, gondos, hű hazafi, de kissé korlátolt eszű és világnézetű Bodot nem igeu bántotta.

Azonban nem elég. Jó egy más új *felfedező*, Foltiny János úr! szinte a „*Századok*“-ban (1870. X. füz. 729. l), s felkiált: „*Csakugyan Bod Péter, s nem Bessenyei!*“ s közlését így rekoszti be: „*Okvetlenül Bod Pétert illeti meg tehát hazánkban a dicsőség a Magyar Tudományos Akademia eszméjének első megpendítéséért, a mint illeti annak létrehozásáért nagy Széchenyinket.*“ Ily nagy hangú állítások után legalább is azt hinnők, hogy Foltiny úr felfedezte csakugyan Bod Péter akadémiai operátumát, eszméje kifejtését, szervezeti tervét; sőt hogy azt is bobizonyítani képes, miszerint Bessenyei Bodtól vette *eszméit, melyek egyenes vonalban Széchenyi Akademiájában lettek létesülést.* És mit fedezett fel? Felfedezte a

költséggel járó intézet felállítását, vagy ily vállalatok létesítését megkísérteni; és Bod négy évvel utóbb, egyháztörténete előszavában, a nyelvújítás szükségessége érzetében, s most már nyomtatásban, újra felszólal ekép: „Bizonyos az, hogy szerettem volna én kivált az embereknek nevéket a magyar nyelvnek folyása szerint előadni, de úgy ha előbb egynehány értelmes emberekkel egyet éríthettem volna ezen dolog eránt. Mert másképen ennek több haszna nem lett volna, mint a boldog oml. Apáczai Csere János fáradságának, a ki majd mindenféle tudományokhoz tartozó szokat magyarul adott elő, melyben ötöt vagy senki, vagy igen kevesen követték. E végre azért *igen jó volna* tudós emberekből álló *Magyar Társaságot a magyar nyelvnek ékesgetésére*, mint más nemzetekben vagyon, felállítani“ *). — Siker nélkül ismét.

M. Tud. Társaságnak Döbrentei által írt és az „Évkönyvek“ I. kötetében kinyomtatott történeteiben Bodnak e 1760-ki helyét: „*Igen jó volna* tudós emberekből álló Magyar Társaságot a magyar nyelvnek ékesgetésére mint más nemzetekben vagyon, felállítani.“

Risum teneatis! Mintha bebizonyítanók, hogy Matyók már 24 év előtt, mikor egyszer nagy szüksége volt pénzre, s rosszul míveit jószágára nem kapott, azt írta Ripök ba átjának: *Igen jó volna* gazdag földbirtokosok hitelére egy kölcsönbankot állítani! S így *csakugyan Matyók s nem Dessewffy Emül!* Vagy komolyabban: *Csakugyan tiszteletes Mathesius uram és nem Fulton!* . . . mert hiszen amaz már a XVI. században álmodott egy gőzgépről!

Vallják meg e könhnyeden és hamar ítélő urak, vajon *elolvasták-e* Bessenyei és követői *munkáikat?* megfigyelték-e az eszmék filiátióját? vagy, ha az eféle unalmas nekik, s engem meg akartak ezáfolni, nem követhetém-e, hogy midőn compendiumban tett enunciációmra hivatkoznak, ne mellőzzék azon dolgozatomat (a M. Akadémia történetét az Egyetemes M. Encyclopaedia II. köt.), mely ottani állításomat *megalapítja?*

Bizony! ha az irodalomtörténeti successentia csak ennyi tanulmánynyal, s e mellett csak ennyi egészség: s logikával, és mindenek felett csak ily szeretetével *igaznak és igazságnak* esinálja az irodalomtörténetet, úgy jaj a tudománynak, mely általak hazugsággá —, s jaj az érdemnek, mely minden könnyelmű és lelketlen fanfaron fosztogatásának czéltárgyává leszzen.

*) L. *Döbrenteit* akademiaánk történeteiben: A M. Tudós Társaság Évkönyvei I. köt. 21. l.

IV. A Pozsonyi Tudós Társaság.

1761—62.

Mindazonáltal, nem ugyan speciális magyar, deigen speciális hazai érdekekben, nyomban a cselekvés terére lépett nagy érdemű történetészünk *Windisch Károly Theophil* pozsonyi tanácsbeli, és 1761-ben összeállított egy *Pozsonyi Tudós Társaságot*, mely a különféle tudományok művelésére rendelve, szabályzattal s némi jutalmi alappal is el volt látva ⁵⁾. Wallaszky az alapítón kívül három tagját nevezi meg: Kasztenholz Vilmos és Sgolanics József orvosokat és Kern János Mihályt; s megjegyzi, hogy „némelyek előítéletei“ e szép intézetet, kereken másfél évi fennállása u'án, megszüntették. A szabályzatot, fájdalom, Wallaszky nem ismerteti meg, s működésének sem jegyezte fel eredményeit.

V. Perlici János Tudós-Társasági indítványa.

1760—1770 között.

Ugyanez évtizedben tervezett a hazának e korban egyik legkitünőbb és sokoldalú tudósa *Perlici János Dániel* apátfalvi magányában egy *tudós magyar társaságot*, melynek feladása Weszprémi szerint ⁶⁾ a haza mindon irányban megismertetése volt volna, ily czímű iratában: „*De instituenda in Hungaria Societate Literaria Erudita, et conferendis ad illustrationem rerum patriae symbolis*“, de mely valamint kéziratban, úgy terve is jámbor óhajlás maradt. Fájdalom, hogy Wallaszky, ki szinte felhossa e munkát a Magyarország irodalmi történetére szolgáló azon kéziratok közt, melyeket

⁵⁾ Így vélem értendőknek *Wallaszky* szavait (*Conspectus Reipublicae Literariae in Hungaria*, 2-od kiad. Buda 1808. 403. l.): „*scientiis variis, inprimis literis elegantioribus excolendis dicata, quae sane egregiis statutis et praemiis stabilita fuit*“.

⁶⁾ *L. Weszprémi: Succincta Medicorum Hung. Biogr. I. (1774) 138. l.*

ő ismert ⁷⁾, a Perlici életrajzáról szól ugyan, de annak hol-
létéről szokása szerint nem értesít.

VI. Mária-Terézia Gazdasági Egyesületei.

1768—71.

A negyedik kísérlet — mert Bod óhajtásai és Perlici terve csak is papíroson maradtak — a haza anyagi kifejlődésére szinte társas, és bár főleg gyakorlati úton, de, mint látni fogjuk, a *tudománynak is igénybe vételével* czélozott. T. i. mély kegyeletérzés nélkül nem nevezhető királynénk *Mária Terézia* 1768-ban azt rendelte, hogy Magyar- és Horvátországban *Gazdasági Egyesületek* („Agriculturgesellschaften“) állíttassanak. Ennek következtén — 1771-ki kútfüm szavaival élve ⁸⁾ — a hazafiúi buzgóság minden megyében (?) egyesített tapasztalt mezei gazdákat, hogy egyesült erővel a királyné által kitzított czélt megvalósítsák, s ekép a haza köz javát lehetőleg előmozdítsák. Magyar- és Horvátországban, az egyházi és világi főrendek semmit sem mulasztanak el, hogy ez üdvös intézményt lehető gyorsan és hatályosan kifejtsék. Készséggel átvállalják különféle vármegyékben *a már felállott egyes társulatok* pártfogását. Igyekszenek azok szerkezetét tökélyre vinni, s azokat állandókká és gyümölcsözőkké tenni. Mások *mint tagok* lépnek e társulatokba, hogy a hazafiakat példájokkal a királyné intése iránti készségre bírják a köz jó érdekében. Több vármegyék legelőkelőbbjei részint az *igazgatóságot*, részint a többi, *munkával járó, hivatalokat* látják el, hogy ekép másokat hasznos versenyre buzdítsanak. Mennyi jó fog ez úton az élelmi szerek szaporítása s a közös szorgalom élesztése által az államra háramlani! Miután az

7) „Opera — ú. mond — ad historiam Hungariae literariam spectantia MSS. passim in bibliothecis doctorum virorum latentia, nobisque cognita“. (Consp. 41. l.)

8) Privil. Anzeigen aus sämmtl. k. k. Erbländern, von einer Gesellschaft. 1. Jahre. Wien 1871. a 166. lapon. — Mellesleg megjegyzem itt, hogy az első cs. k. gazdasági egyesület a közbiradalomban 1764-ben alakult Stájerországban és 1787-ig állt fenn. A mostani, 1829-b. János főhg által alapítottatott. A krajnai ennek példájára 1820-ban keletkezett. A bécsi 1812-ben állt össze. Mind ezeknek irodalmi kiadvánvaik is vannak.

előjárók, eddigi igyekvésök által *már ennyi sikert mutattak fel urodalmaikon és jószágaikon*; ha a tagok, szorgalmok által magokat ki fogták tüntetni, mindkét rész, tanácsosaival, a mezei gazdaság javítását sürgetni fogja, s ez által ennek minden ágai tökélyökhöz közelítendének: vajon mi támadhat jobb és közhasznúbb hazánkra nézve? stb.

Ez úttal — folytatja a száz év előtti tudósító — csak a *Vas vármegyei gazdasági társulatot* kívánja például felhozni. Ennek pártfogóságát gróf Batthyány Tivadar Vas vármegye örökös főispánja ő exja vállalván fel, székét e társaságban 1771. sept. 20-kán, annak Szombathelyt tartott ülésében, egy ép oly hazafiú mint szabatos latin beszéddel foglalta el. Igazgató Hajgathó Péter apát és vasvári prépost, másod igazgató Szentpéteri Málk Ferencz kőszegi kerületi táblabíró, cancellár Jákfalvi Horváth Ferencz alispán, titoknok Kajári György vasvári káptalani jegyző lettek. Tagjai ez idő szerint herczeg Batthyány Károly aranygyapjas, tábornagy és minis-ter, Tolnai gróf Festetics Pál, gróf Eszterházy Ferencz, Mechler Ferencz vasvári kanonok, Szelestey János királyi tanácsos és kőszegi kerületi táblabíró, Szily Ádám Somogy, Orczy Imre Vas, és Rosty Lajos szinte Vas vármegyei táblabírák voltak.

Megismertetvén most példakép a Vas megyei gazdasági társulatot, közlő, kit itt megszólaltattam, felkiált: „Az utóvilág is meg fogja hálálni e fáradozásokat. Igen, kik most gyermekek, kell hogy egykor áldják atyáikat, kik oly dicsően gondoskodtak rólok, oly dicsően maradékaikról. S akkor különösen azon kútforrást kell hogy dicsőítsék, melyből egész népekre, s a legkésőbb utódokra ennyi jótétemény áradt ki“.

Epen száz éve, hogy az „Anzeigen“ szerkesztője ily meleg hazafiúi reményekben ringatta magát. S mi lett e reményekből, e szép kilátásokból? Nem tudom vajon azon feltűnő virágzat, mely Vas vármegyét ma is egy szép kertnek tünteti fel, mennyiben köszönhető a Mária Terézia által felidézett gazdasági társaságnak? Feltehető ugyan, hogy a Batthyányak, kik azon eszmét oly lelkesen felkarolták, mind saját urodalmaiknak, tevékeny buzgóságok, mind példájok

által az egész megyei területnek jobb megművelésére sikeresen hatottak; áll, hogy tán alig van része a hazának, melyben a gazdaságtudományi tevékenység ily folytonos és ma már hagyományos előmenetelt mutat fel: de sem erről, sem a csakugyan létesült Vas megyei társaságról, még kevésbé más megyék hasonló társulatairól, melyek pedig az általam használt cikk szerint csakugyan megalakultak volt, tényleges adataink nincsenek.

Ha e közvetlenül gyakorlati eszközökkel gyakorlati célra rendeltetett társaságokat e helyt hoztam fel, tettem azért, mert, ha e kezdet díszlik, okvetetlenül *tapasztalások irodalmi közlését* s a gazdasági szak irodalmi művelését is maga után vonta volna, mint azt Erdély csakugyan tanúsította.

T. i. ott, 1770-ben már, szinte a királyné rendeletére, keletkezett ily *Gazdasági Társaság* ⁹⁾ a Rendekek elnöke gr. Lázár János elnöksége alatt; s bár ez is — egy kis alap hiánya miatt, melyet kétségtelenül az országnak, vagy legalább a nagy birtokosoknak, saját jól érzett érdekekben, szent kötelességök volt volna előállítani — megszűnt ¹⁰⁾, de még is kettős nyomát hagyta tudományos működésének is. T. i. az erdélyi évnegyedes írásban (Sieb. Quartalschrift) két értekezését találunk; egyikének 1770-ből tárgya és címe: Az üszög a búzában, annak okai és ellenszerei ¹¹⁾; a másiké 1771-ből: Az Erdélyben felfedezett kőszenek természet- és gazdaságtani méltánylása ¹²⁾: mindkettő szerzője *Filtsch Dániel* szebeni gymn. tanár, utóbb rector, végre ev. pred., miut a társaság tagja ¹³⁾. — 1771-en túl megszűnt ez is; elenyészett ennek, valamint a magyarországiaknak, emlékezete is.

⁹⁾ Kais. kön. Siebenbürgische Agricultursocietät volt neve. L. *Siebenb. Quartalschrift*. 3-d. év, Szeged 1793. a 28. l. — V. ö a 2-d. év 112. lapjával.

¹⁰⁾ L. *ugyanannak* 4-d. évfolyama (1795) 97. lapját.

¹¹⁾ „Der Braud im Getreide, dessen Ursache und Mittel darwider. 2-d. évf. 111—133. ll.

¹²⁾ „Physisch-Ökonomische Beurtheilung der in Siebenbürgen entdeckten Steinkohlen. 3-d. évf. 1—28. ll.

¹³⁾ Életét l. a 4-d. évf. 96—103. ll., s újabban *Trausch József-nél*: *Schriftsteller-Lexikon der Siebenbürger Deutschen*. I. köt. Brassó 1868. 316 sk. ll.

Az eddigiekből látni, hogy voltak tehát e negyven év alatt (1730—70) már férfiak, kik részben tudományos, részben magyar nyelv és irodalmi, részben végre nemzetgazdasági érdekekben, még pedig ez utóbbi irányban a nagy királyné indítására, társaságokat vagy óhajtottak (Bod), vagy indítványoztak (Germethe, Perlici), vagy meg is indítottak (a 1730-ki névtelenek, Windisch, Batthyány Tivadar és társai), és tudományos dolgozatokkal segítettek is (Filtsch): de láttuk azt is, hogy nagyjaink és birtokosaink közt, kik, midőn az országos érdek s a *miseri contribuens plebs*, sőt a magok állapotának is javítása bár csak látszatos és ideiglenes áldozatot kívánt tőlök, kiváltságaik bástyái mögé húzódtak — nem találkoztak, kik a szellemi haladás előmozdítására áldozni készek voltak volna; a kormánytól pedig, mely csupán a szegény nép verejtékéből gyűlt csekély, két, legfeljebb 3 milliónyi országos adó mellett, ez érdekekben bajjal tehetett valamit, azt várni nem lehetett.

VII. Egy „M. kir. Tudományos Akademia“ terve.

1770.

Ily mostoha viszonyok közt találkozott 1770-ben ¹⁴⁾ egy, a tudományok életfontosságát mélyen érző, hazáját forrón szerető férfiú, kinek, nagy fájdalomra, nevét meg nem nevezhetem, ki, vissza nem ijedve az eddigi kísérletek sikertelenségétől, melyek teljesen ismereteseek voltak előtte, sőt, talán épen azon okúlva, egy nagy és messzebató tervvel egyenesen a nagy királynéhoz fordult, melyben egyszersmind a múlhatatlanul szükséges pénzalapról is kellően gondoskodva volt. A terv tárgya egy, némileg a pétervárinak mintájára *Pozsonyban felállítandó „Magyar királyi Tudományos Akademia“* volt.

Elöttem fekszik a Bécsben ¹⁵⁾ készült s a királynéhoz intézett névtelen *Emlékirat*, mely az *Alaprajzzal* együtt 167

¹⁴⁾ Azon *emlékirat* 64-d. lapján t. i., melyen ez egész fejezet alapszik, ezen passus olvasható: „... die von Euer May. durch eine 30-jährige preisswürdigste Regierung...“ 1740 + 30 = 1770.

¹⁵⁾ Az *Emlékirat* 115. lapja szerint.

lapot tölt be ívréten; s melyet akademiánk II. osztályának elnöke Horváth Mihály tribunaici püspök úr a volt m. kir. udvari cancellaria levéltárából egyéb becses irományokkal együtt használatra kinyervén, olvasnom engedett. A miért tisztelt barátomnak itt is a legszívesebb köszönet.

Bő indokolás után, melyre még vissza kell térnem, mindenek előtt Európa fő akademiáit ismerteti röviden. Első neme ezeknek, úgy mond, azon akademiák, melyek a tulajdonképi tudományokat, a matematikát, physikát, s ide tartozókat művelik: ilyen a párisi Académie des Sciences, a londoni Royal Society, s egyebek. — Második nemű az Académie des Belles Lettres, melynek fő tárgya az irodalom és a philologia „vagy nyelvtudomány“, a párisi Académie des Inscriptions, a londoni Des Antiquaires s a legtöbb olaszországi akademia. — A harmadik neműek mindent összefoglalnak, mi a tudományra, szépművészetekre s a szellemet és értelmet művelő egyéb ismeretekre vonatkozik; ilyen létezik Sz. Pétervárában és Berlinben. — Az államra nézve közvetlenül kétség kívül az első rendűek a leghasznosabbak, ha azon tárgyakat tekintjük, melyekkel foglalkodnak, s melyek az emberi élet fenntartására folynak be azon mesterségek által, miknek létet adnak, a társadalmat feladásaiban elősegítik, s annak díszére szolgálnak. Mindazonáltal úgy látszik, hogy Magyarország számára mai nap nem e neme az akademiáknak volna először is választandó, miután az ilyenre szükséges előkészületek s a sokféle eszközök beszerzése sok időt és nem kevesebb költséget kívánnának. A második rendűek nem ily hasznosak, mindazáltal szinte becsesek, mert előmozdítják a szépművészeteket, és oly vizsgálatokkal és felfedezésekkel foglalkodnak, melyek nem csak díszére szolgálnak az államnak, hanem rá nézve felette hasznosakká is válhatnak. Ilyennek felállítása Magyarországon nem is kívánna annyi előkészületeket, mert elég volna némi pénz-alapot bírni, melyből néhány tag fizettetnék, s ülésterem meg könyvtár szeresztetnék az akademikusok számára.

Azonban legkívánatosbnak látszik Magyarországra nézve egy a harmadik rendhez tartozó akademia felállítása, mert ez minden tudományokat átkarolna; s bár az ezek alapos és

teljes művelésére a szükségletek és eszközök hiányának is, még is sok része van a tudományok minden osztályának, melyekre nézve azok nem nélkülözhetlennel, valaminthogy minden tudományok elmélete magában elég, hogy a leghasznosabb felfedezésekre vezessen. Ily akadémia vagy Tudós Társaság tehát az, melynek *már most* felállítása Magyarországon javaltnak látszik. Ehez járul hogy tán nincs nemzet, mely ily hasznos intézkedésre ennyire szorúlna, s tán nincs oly nemzet sem, mely készebb és képezebb volna ily akademiából a lehető legnagyobb hasznot vonni. Azon tekintély, melyben a régiebb időkben Magyarországon a tudósok állottak, s azon nagy száma jeles egyéneinknek, kik mainap is külső országokban, különösen pedig a magyar protestánsok közt találhatnak, kik, hazai jó iskolák hiányában kénytelenek külföldi egyetemeket keresni fel, hol a tudományok minden nemeiben felettebb kitűnnek: csalhatatlan bizonyosága annak, hogy e nemzet különös képességeekkel és vele született hajlammal bír mind a szépművészetekre, s mind általában valamennyi tudományokra is.

Nincs tehát kétség benne, hogy, ha e nemzetnek, saját hazájában, ily tér nyitattnék, a tudományok és művészetek Magyarországon ismét felélednének, s a tudós társaság összpontosított igyekvései által közvetített haladás folytán az eddig oly károsnak bizonyult előítélet lefegyvereztetnék, helyes fogalmak terjedése, a nézetek felvilágosodása, az érzés és gondolkodásmód nemesedése által a köz elfogultság szeméiről lehullana a hályog, és azok, kiknek hivatások a haza boldogításában közre működni, megtanulnák ennek fogyasztásait belátni, s ezek orvoslására magok igyekeznének segéd kezét nyújtani.

Mindezekből kitűnik, hogy ily céloknak, tehát Magyarországon szükségéinek is, leginkább az akademiák harmadik neme felelne meg, milyenre a pétervári s a berlini akademiák nyújtának előképet.

Ilynemű fejtegetések után, melyeket én csak kivonatilag vázoltam, a részletekbe megy át az indítványozó; s itt mindenek előtt a Pártfogóról szólva, a királynéhoz fordul.

„Ki kételkednék, úgy mond, hogy annyi jótétományok után, melyeket Magyarország s a nemzet a legfelsőbb nagylelkűségtől és honanyai gondosságtól vett, Felséged ez ország boldogítására e legfontosabb alap megszilárdításába legkegyelmesben bele fog nyugodni.“ S ezt feltéve, első volna javasló szerint, kit folyvást, bár kivonatilag itt is, beszéltetek, hogy ez akademia egyszer-mindenkorra a legfelsőbb oltalom alá vétessék, következőleg közvetlenül Felségedtől mint Magyarország királynéjától függene olyformán, hogy Felséged maga nevezne egy külön *Protectort*, vagy a jelenvaló királyi helytartó Albert szásztesényi herczeg, vagy egy más minister személyében, ki az akademia minden ügyeit legfelsőbb helyt előterjesztené, az ezekre kiadandó legfelsőbb elhatározásokat ezzel közölné, s mint *Protector* az akademiát minden kellemetlenségek ellen méltány és igazság szerint támogatná.

Székhelyül, úgy mond, leginkább Pozsony ajánlkozik, mert azon kívül hogy fennséges Mária (Krisztina) főherczegné s magas férje Albert herczeg rendszeren ott székelnek, ott vannak a fő kormányszékek, a helytartó tanács, az udvari kamara s a hadi kormányszék; ott tartják az év nagyobb részén át a magyar nemesség nagy része, vagy legalább a királyság legelőkelőbbjei, lakásokat; közel esik e város Bécshez, a császári kir. székesvároshoz, pedig ilyekben szoktak, az akadémikusoknak szolgáló eszközök bősége miatt, leginkább felállíttatni az akademiák. Van továbbá Pozsonyban nyomda, vannak különféle egyes iparosok, melyekre a Társaságnak szüksége van; s végre javasolja ezt, ú. mond, az akatholikus nationalistákra való tekintet is (így fejezi ki tervezünk azon fogalmat, melyet legújabbkori jóbarátink „Nationalmagyaren“ néven neveznek), kik az akadémiai tagok közé felvételtől ki nem zárathatnak; s különben is Pozsony vallási tekintetből annál alkalmasabb, mert nem csak hogy a protestánsoknak ott a nyilvános vallásgyakorlat per legem et concessiones Regias meg van engedve, hanem városi hivatalokat is viselhetnek úgy, hogy még a fő állásokban is, különösen a polgármesteri és városbírói hivatalokban, akatholikusok és katholikusok váltakoznak.

Itt aztán egy külön házat kellene — így folytatja — az Akademia számára venni, ahol az mind rendes kis, mind nyilvános köz üléseit tarthassa. E végre különösen az elhúnyt Kutschersfeldt magyar kamarai tanácsos örököseinek házát ajánlja, mint a mely új épület, jól szembe tűnik, a főtéren van, s közvetlenül azon háznak szomszédja, melyben a kir. helytartó tanács tartja üléseit; s arra, hogy Akademiává alakíttassék, nem is kívánna más változtatást, mint egy nagyobb teremnek az ünnepélyes ülések —, s más a közönséges ülések számára rendelt helyiségeknek, meg néhány tagi lakásoknak elkészítését. E ház egyébiránt ép oly cs. kir. udvari épületnek volna tekintendő mint a helytartó tanácsé, s számára e tekintet követelendő is.

Ami már az Akademiát magát, vagyis a tagokat illeti, kikből az állana: az akademiák tudvalevőkép négy rendbeli tagokból állanak, kik Franciaországban így neveztetnek: Honoraires, Pensionaires, Associés és Elèves. Az elsők a tudomány iránti hajlamból s mint valódi tudósok, de jutalom nélkül vevén részt az Akademia működéseiben, az első helyet foglalják el. A másod rendbeliek bizonyos rendes fizetést vonnak. A harmad rendbeliek segédtagok; be vannak koblezve, s a nekik kitűzött tárgyakat feldolgozni hivatottak. A negyedik rend növendékekből, vagy is oly akademistákból áll, kik a Pensionairek mellé beosztva, ezeknek vezérlete alatt azon tudományok és művészetekben gyakorolják magokat, melyekre hajlamot éreznek, s kik aztán a segédtagok, sőt a fizetett tagok helyeire is előmozdítatni várandósággal bírnak.

Franciaországban és Angliában, hol a tudományok és művészetek elébb kezdtek virágozni, s a tudósokban önkényt támadt a vágy összegyülekezni s munkáikat és felfedezéseiket egymással közölni, ily társaságok mintegy magoktól támadtak elébb, mint sem a fejedelmek, helybenhagyásokkal azokhoz járultak, s azoknak saját szervezetet adtak. Utóbb aztán ez is megtörtént, a tudósok fizetéseket és jutalmakat kaptak. Az ily társaságokban tag csak honfi lehet. Magyarországon e megszorítás nem volna czélszerű, világszerte tudva lévén, hogy ez ország nehéz szenvedések hosszú sora által,

melyek a sok romboló háborúkkal s belviszályokkal jártak, visszavetett a tudományok s művészetek üzésében, s tudósokban megfogyatkozott. E süllyedt állapotból önkényt következik, hogy az ez óta támadt tudósok száma nem elégséges arra, hogy egy ily tudós társaság a haza kebléből kiteljék; sőt merőben szükséges néhány, szakjokban híres, tudóst, ha kell nagyobb fizetéssel is, külföldről meghívni, hogy ezen társaságnak irányt és tekintetet adjanak, s tapasztalásuk segédelmével azt kellő folyamatba hozzák. Ily szükségét érzett Pétervára és Berlin is kezdetben, s közönségesen tudva van, hogy amott az akademia mind maig majdnem csupa idegenekből áll.

Amily bizonyos pedig, hogy a Magyarországon felállítatni javasolt Akademia, legalább megindulásakor, nem állhat csupa honfiak és nationalistákból, hanem hogy a végcél létesíthetésére szükségkép szorúl oly külföldiekre, kik tudományuk, s annak ismerete által, mi más országokban hasonló célra már történt, végre munkáik által immár ismeretesek, s bizonyos hírre szert tettek: viszont ép oly bizonyos, hogy egyáltalában nem szabadna a tagok magasabb rendei-ből kizárni a honfiakat, miután Magyarország különféle vidékein, a katolikusok és akatholikusok közt, csakugyan vannak képes egyének, kik e tudós társaságban érdemelt helyet nyerhetnének, s képességeik, részint külső országokban is szerzett jeles ismereteik folytán haszonnal működhetnének közre.

Különben, hogy kik, és mely számban, alkalmaztassanak a tagok négy rende szerint ez Akademiában, abba a javaslat belé ereszkedni nem kívánt.

E négy rendbeli akademiai tagokon kívül ily társaságokban, a Protectortól megválva, Igazgató, Cancellár, és Titoknok is van alkalmazva. Az Igazgató elnököl; a Cancellár peocséttel hitelesít mindent, mi az Akademia nevében kiadatik; a Titoknok feljegyzi a határozatokat, aláírja a kiadatokkat, rólok mutatót vezet, az irományokat őrzi, a levelezést viszi; s mind ezért kell hogy maga is az Akademia tagja legyen.

A tárgyak tekintetében az Akademia négy osztályra

volna (sz tandó: I. *a philosophiai, a hova a mathematikai és physikai ismeretek tartoznának, s tagjai nem csak e tudományok előbbre-vitelére, hanem azok alapján oly vizsgálatok és javaslatok tételére is volnának hivatva, melyek ásványok felfedezésére, a hajózásra, vízvezetékek, csatornák, utak építésére, az ország topo- és geographiai leírására, az építészetre s egyébféle hasznos intézkedésekre vonatkoznak, úgy az ország fogvatkozásai orvoslására, a mennyiben azok a szükséges ismeretek hiányából támadnak, s annak általában jobb állapotra emelésére.*

A II. osztály mezeje *a történelem s az államjog* művelése volna. Ország, melynek legtöbb előjogai a szokásban gyökeredzenek, kell hogy azok eredete és fejlődése iránt tisztában legyen. Ez osztály tehát, mely minden e tárgyhoz szükséges segédeszközöket kinyomatni hivatva van, a legszükségesbek és fontosbak egyikét képezi.

Hogy e kényes térnek megnyitását annál elfogadhatóbbá tegye a Javasló, ép oly ildomosan mint jogosultan, a nagy királyné személyes erkölcsi érdekét állítja első sorba. Ez osztály teendője volna — mondja — Felséged történelmét is kidolgozni. Munka, mely ily nagy uralkodónó eseményeit, különmemű és felejthetetlen tetteit tárgyalná, melyeket a késő kor is csodálni és tisztelni fog, inkább egy század múlva látszhatik kidolgozandónak, midőn az idő mindent, mi most rejtve van, felfedend: mindazonáltal e Tudós Társaságnak megadandó volna az elsőség, hogy ily fontos munkának, az előkészületek megteremtése által, megvosse alapját. Ha pedig e históriai osztály Felséged nevezetes története előkészítésére a legmagasabb kegy által felszabadíttatnék, annak teendője szükségkép tovább is terjedne, t. i. *Magyarország egész történelmére, még pedig különös tekintettel a törvények, az országgyűlések s a fő változásokra, melyeken e királyság időről időre általment.*

Ha ekép Magyarország története lassanként *egész annak eredeti forrásaig visszavive, s tekintettel minden egykori fontos változások helyes összefüggésére, pragmatikai módon kifejtve* leszen, ki fog világosodni az is, *hol mentek túl a rendin néha*

a fejedelmek, hol a Rendek, s így az öszve magyar közjog helyes rendszere e vizsgálatok szükségképi következtése lesz.

A III. osztály mindannak szentelné magát, mi a mezey s a szőlőgazdaság, az állattenyésztés, a kereskedésügy javítását s a hazai termékek kellő hasznosítását tárgyazza. E végre szükséges lesz az Akademiát Magyarország minden részei kellő ismeretének beszerezhetése végett oly helyzetbe tenni, hogy e célra minden vármegyével levelezést indíthasson és tarthasson fenn; vagy minden megyében bizottságok állíttatván, vagy oly egyének jeleltetvén ki, kik belátásuk és ismereteik által hasznosan közre működhessenek; s kik buzgalmok élesztése végett különféle kedvezésekben és jutalmakban is részesítendőek volnának.

Végre a IV. osztály *valamennyi tudományokra s az öszves erudícióra* terjedne ki, mely is egy nagy kiterjedésű, s ez idő szerint Magyarországbán alig mívelt tér. Kiterjedne ez az első neveléstől a legfelső tudományokig, magába foglalva minden iskolai és egyetemi intézeteket, a nélkül még is, hogy a Magyarországbán mainap létező iskolák és egyetemek (a Javaslát itt, a kolosvári akkori universitásra tekintve, többes számmal él) az Akademia igazgatása alá állíttatnának (t. i. ezek, s amazok nagy része a még fennállott jezsuita szerzet kezén levén). Az Akademia csupán a legfelsőbb és társas felügyeletet vinné („Ober und Mitaufsicht“), mindenről bíráló jelentéseket adna, s a mi javításra szorúl, azt észlelné, a nélkül még is hogy maga intézkednék. *Ezen osztály fogná a legválogatottabb és hasznosabb munkákat, melyek Francia- és Németországban megjelennek, s nem csak a tudománynyal, hanem az emberi szív nemesítésével is foglalkodnak, a társadalom különféle osztályaira, s ezeknek ép oly különböző kötetmeikre való tekintettel — s melyek a magyar nationalitákra is csalhatatlanúl üdvöshatással lennének — MAGYAR NYELVRE FORDÍTANI. Ily fordított munkák hatalmasan édesgetnék a nemzetet az olvasásra, s a magyar olvasót a mostani (t. i. egy század előtti) kor és viszonyokhoz képest gondolkodni, s nem kevésbé helyesen működni tanítanák.* Ugyan ezért az Akademia teendőihez tartoznék azon szabályok megállapítása is, melyek szerint mind a régi, mind az új—, úgy

tudományos, mint a czélba vett általános gondolkodás javítására ható munkák fordításai készítendőek volnának; de továbbá a levélírás, egyéb értekezések, tervezetek, továbbá a javításra szinte szoruló szónoklat szabályainak kidolgozása is. Mindezek e IV-dik osztály körébe tartoznának, melyre, **A MAGYAR NYELV KIMÍVELÉSE VÉGETT**, egy *Szótár és Nyelvtani munka* szerzése is bízathék, a német, latin, francia és olasz nyelvekre tekintettel. Ennek véghezvitele oly húzamos időt, mint a francia nyelv javítása, bizonyosan nem kívánna, s annál kevésbbé, mert kiki tudja, hogy a magyar nyelvet a francziával össze nem hasonlíthatni, miután ez egész Európában el van fogadva, s így egyetemes nyelv, míg a magyar csak annyiban szükséges, a mennyiben jövőben a kereskedés és mindennemű érintkezés a magyar és más nemzetek közt létesülni fog, s egymással összeköttetésben levő népek kell hogy egymással érintkezhessenek, s egymást megérteni tanulják.

A négy osztályra tagolás, a Javasló szerint, annyiban eltérést kíván más akademiák szervezetétől, a mennyiben egy volna ugyan itt is az Igazgató (elnök), de minden osztálynak külön Cancellárja és külön Aligazgatója volna (al- vagy osztályelnököt kell ez alatt érteni); mindazonáltal úgy, hogy a történelmi osztály Aligazgatója változatlanul megmaradna az elnöki székben, míg a többiben az elnökség az osztálytagok közt havonként változnék. Másfelől legtöbb a Cancellároktól függvén, miután a legfontosb munkákat ők végzik, s a tagok dolgozatait, azok neve megnevezése nélkül, ők adják elé, az osztálytitkárt képviselik; míg az Akademia Titoknok (értsd a Főtitoknok) kell hogy az egyik osztály Cancellárja is legyen.

Különben a négy osztály minden két hétben tartana egy *összes ülést*, melyben mindenik osztály Cancellárja mindazt eléadná, ami az illető osztályban időközben eléfordult és természeténél fogva az öszves ülés eldöntése alá tartozik. *Osztályülések* kétszer hetében tartatnának.

Érdekes látni, mily félenken kívánja a Javasló az Akademia tekintetét a *kritika elkerülése által* megóvni. T. i. a tagok hivatottaknak jelentetnek ki arra, hogy egymás dol-

gozataikat megbírálják, és azokról határozzanak; idegen munkákról azonban kimondatik, hogy csak *véleményt* adjanak, de kritikába ne bocsátkozzanak, *míg valamely tudós vagy annak barátai és pártfogói élnek* (!). Ha pedig az Akadémia szervezete, vagy munkálatai, vagy egyes tagjai megtámadatnának, legjobb lesz, úgy mond, ily elleniratokra hallgatással felelni. A kajánságtól, idegenkedéstől s egyéb ily ösztönöktől az Akadémia igen is várhat ellenségeskedést, de kár volna czáfiratokkal tölteni azon időt, mely kell hogy az ország s az állam javára fordíttassék.

A tagok felvételét a Javaslat csupán szabad választás s a magyar király általi megerősítés útján kívánja ejtetni. Ha pedig valamely tag az Alapszabályok ellen vagy másképvétele az Akadémia ellen, vétségéhez képest vagy felfüggesztéssel vagy az akadémiai tagság méltóságából való kizáratással lenne büntetendő.

Azoknak, kik még nem valódi akademikusok (itt a „nevendéktagok“, az Elévek lesznek értve), de a mellett dolgoznak, érdemök megjutalmazásául megengedtetnék *két évig az Akadémia költségén idegen országokat látogatni, az Akadémia céljai érdekében utazásokat tenni.*

Hogy pedig az akadémia erős lábra állíttassék, s mint egy, *a magyar királyságban legfelsőbb oltalom alatt álló Akadémia* kellő tekintélyt s elismertetést élvezzen, *egy külön királyi diploma által* kellene felállíttatnia, *s a legközelebbi országgyűlésen külön törvényczikkbe ünnepélyesen és forma szerint lefoglaltatnia.*

Minthogy pedig a jutalom, álljon az pénzből vagy egyéb kedvezésekből, oly ösztön, mely a becsérzést, szorgalmat és munkát hathatósan ébreszti, kellene, úgy mond, mikép az más országokban létező ily akademiáknál szokásban van, különös előnyöket, kedvezéseket és díszjeleket a tagoknak fenntartani vagy adományozni; másfelül pedig nekik rendkívüli munkákért (itt a nem-hivatalos, külön és önálló munkák értetnek) a munka becséhez arányzott jutalmakat határozni; melyekre Felsőged nagylelkű bőkezűsége képezné a olggazdagabb kútforrást. Amaz előnyök közé tartoznék pedig az, hogy valahányszor Felsőged Pozsonyba jő, s itt

udvari fényben (in öffentlichem Staat) jelenik meg, az Akademia joggal bírna in corpore megjelenni, és Felsőgedet kidolgozott beszéddel tisztelni. A buzgalom, becsérvés és dicsvágy hathatós felgerjesztésére nem keveset lendítené, ha a tagoknak, kiknek jelesebb érdemök munkáikból kitűnnék, s ezek már észrevehető hasznot is hajtottak a köznek, a sz. István rende adományoztatnék, s az udvarnál tartatni szokott estvélyeken is elfogadtatnának.

Nem lehet — folytatja — nem említeni fel egy intézkedést, mely oly külföldi akademiáknál is divatos, melyek európai híreket már is megállapították : de melyektől némi- ben szükséges lesz eltérni. Tudniillik: Külföldi akademiáknál, különösen a párizsinál, valamennyi tagok közül csupán a Pensionairek vannak bizonyos évdíjt, a levelezők pedig, kik az Akademiának közléseket tesznek, nem. Ez járja, úgy mond, oly akademiáknál, melyek már is kiterjedt és megszárdúlt hírrel bírnak, s melyekhez tartozni, vagy azokkal összeköttetésben lenni oly becsület, mely minden más jutalomnál nagyobbak tartatik. Egy új és zsenge akademiánál ellenben, mely hírre még nem kaphatott, természetesen nem várható hogy, alig megszületve, így hasson az elmékre, s azért kezdetben elkerülhetetlen lesz a segédtagoknak (Associés), kik rendes évdíjt nem vannak, a Magyar Akademiánál, ha fizetést nem is, de legalább némi gratificációt biztosítani, miszerint rá bírassanak ez új intézetnél belátások és ismereteikkel működni, és vizsgálataik hasznos eredményeit vele közölni.

Ugyanily tekintet alá esnek a külföld tudósai, kikkel az Akademiának levelezést folytatni kellend. Ezeket szükséges lesz nem csak erre felkérni, hanem fáradságokat meg is jutalmazni; mert fel nem tehető, hogy ily külföldi tudósok idejük egy részét egy újonan keletkezett intézettel való levelezésre fordítani készek volnának, ha előttök vagy becsületre, vagy haszonra kilátás nem nyílik.

Az Akademia fényének emelésére a Javaslat az előb- biekben kívül ily elnevezést ajánl: ACADEMIA AVGVSTA; a pecsétre pedig ily körülíratot: Maria Theresia Augusta fundatrix Academiae Augustae. Mert valaminth — mond a

Javaslat — még nem volt eset a történetben, hogy egy római császárné egyszersmind Magyarország *királya* volt volna; Felsőged maga egyesíti e két czímben az „Augusta“ díznevot; úgy az Akademia sem nyerhetne ily fenséges és jelentékeny czímnél illőbbet, mely egyszersmind legfelsőbb utalmazóját jelezné.

Miután Javasló még a könyvtárról szólott, melynek részére kezdetül az udvari könyvtár doubletjeit veszi igénybe; az *alapról* is ad véleményt, melyből az ajánlott ház megvétele és átalakítása, a fizetések és jutalmak, s valamennyi részint állandó, részint futó költségek fedezendőek volnának. S ha e javaslat fontos: — úgy mond — a létesülésétől várható hasznok még sokkal fontosabbak; s habár a magas kincstárt némileg terhelné, mégis elviselhető volna reá nézve az intézet első felállítása költségeinek előlegezése, mert, úgy mond, van mód az Akademia ellátására biztos alapot teremteni. Ennek bizonyosságára Javasló a sz. Ilona földvári apátságára hivatkozik, mely, ú. mond, nem rég az újra felállított nagyszombati egyetemnek a *magyar országos törvények által adott jogon* adományoztatott. *Ugyanily jogon adományoztathatnék a topolcai apátság, valamint a szegszárdi is, nunc pro tunc, az Akademiának,* akkorra t. i., midőn az első a görcezi érsek gróf Attems halála —, emez pedig a kosztinczi püspök és bibornok báró Róth halála által, vagy velök oszközlendő egyezkedés útján, megürülend: hogy ekép az Akademia e két apátsággal megajándékoztatván, ezen, a hazára oly nagy hasznú intézet kellőleg megalapíthatassék.

E két apátság a m. kir. udvari kamara gondviselése alatt évenként könnyen jövedelmezne húsz ezer frtot, mely összeg elég volna arra, hogy ne csak az Akademia évi kiadásai fedeztessenek, hanem, a fentebbiek szerint a kincstár által nyújtandó előleg is visszapótoltassék, sőt egy tartalékalap is alkotassék, mely későbbi javaslatok létesítésére fordíthatatnék; ide nem számítva azon adalékokat, melyek az Akademia számára vagyonos és jó érzelmű nationalisták végintézetei, vagy bőkezű adományok útján bizony el nem maradnának, minél inkább fogna az intézet hasznossága kitűnni.

Ezek után, a szervezet részleteire nézve a mellékelt

Szabályokra hivatkozva, újra kiemeli Javasló ez intézet hasznát, említi hogy, — mióta ama régi balitélet miszerint a magas születés nélkülözheti a tudományt, vagy hogy az épen lealacsonnítatik általa, a mai felvilágosodott világban megszűnt — a nagy nemből való származás mint merő véletlen s a szerencse adománya senkit sem jogosít fel arra, hogy a természet adományait, a legdrágább kincset, a közjó kárával elhanyagolja; említi, hogy miután Magyarország már szinte egy fél század óta a béke malasztait élvezi, méltán reményelhetni, hogy az Akademia Magyarországon hathatós benyomást teend a nemzet kedélyére, hogy t. i. mind a tétlen nemességget, mind a többi országlakókat a tudományok iránt fel fogja lelkesíteni; reményelhetni, hogy a tudományokkal foglalkodás erős féke lesz a szenvedélynek, hathatós ellenszere a restség és semmittevésnek, és szelid érzések ébresztője a nemzetben.

Ha — ekép sürgetőzik a Javasló — e terv a legmagasabb helybenhagyást kinyerni szerencsés lenne, *az előkészületek azonnal megtétethetnének*, s az Akademia azon, az egész birodalomra nézve legboldogabb ünnepnapon, t. i. Felséged születése napján (ez 1771. május 13-ka volt volna) forma szerint és ünnepélyesen felavattathatnék, s annak munkássága Felséged hatalmas oltalma alatt meg is kezdetlenék.

S hozzá teszi még: „S a szerencsés siker nem sokára tán egy más ily akademia keletkezését is vonná maga után. (Bécsre céloz). Már a néhai VI. Károly cs. Ő Felsége uralkodása alatt terjesztett elé a híres Leibnitz egy ily javaslatot, de különféle ellenvetések meggátolták annak kivitelét: oly eset, melylyel a Gondviselés úgy látszik csak azért élt, hogy Felségednek tartassék fenn azon elmúlhatatlan dicsőség: az állam hasznára és díszére válandó ily intézetnek nem csak alapítójává és oltalmazójává, hanem annak első és legmagasabb tagjává is lehetni.“

Tisztelt Akademia! ha bő, ha majdnem teljes kivonatot adtam a soha nem létesült Javaslathból, azt azért tettem, mert benne nem csak számos helyes és termékeny eszmék vannak letéve, hanem mert akkori tudományos szükségseinkre, felfo-

gásainkra, állapotainkra is világot vet; s mert jól esik egy, száz év előtt vert magyar szívnek bár siker nélkül maradt, sőt soha nyilvánosság elibe sem került, nemes tetteivel megismerkedhetni. Őt nem csak forró hazafiság, az országnak minden téren, a szellemin, erkölcsin és anyagin emelésére irányzott buzgó vágy, hanem valódi státusférfiúi belátás is vezeti és lelkesíti; teljes tájékozottsággal a körül mit szükségel a haza, s a körül mikép segíthetni annak bajain és hiányain. Mindenek felett áthatva a tudomány életfontosságától, ettől várva a boldogulást minden irányban, — valamint Oroszországban, sőt részint Poroszországban is történt, hol az akademia eleinte szinte inkább volt francia mint német — *kezdetben importáltatni kívánja azt az I. osztályba külföldről is beválasztandó tudósok által, bízva benne, hogy az így készen átültetett tudomány meg fog honosodni, s a működés idővel benszülöttek által folytattatni.* De már e mellett a nemzeti nyelv és irodalomnak is szán egy külön osztályt, és erre kívánja, a nemzeti nevelés iránti gondosságból, bízni a tanügyre való felügyelést is. — E kívül valóságos becses történeti kútfő a Javaslatnak igen bő indokoló része Magyarországnak egy század előtti erkölestörténetére nézve, melyet azért szerencsém van hű másolatban a Tek. Akademia elibe terjeszteni. Eleven rajzot ad ez akkori kultúránkról s *azon szűkkeblű ellenzékéről, mely a nagy királynénak a kor által követte't reformjavaslatait futilis és önző ellenokkaiival sorban mellőzte.* E szűkkeblűség okait oly előítéletekben keresi Javasló melyek szerinte, ha az új tudomány s az új philosophia elterjedést találna Magyarországnak, kiirtatván, a nemzet, alkotmányának az emberi ész felsőbb követelményeihez, valamint a természeti joghoz idomítására vezetettnek; másfelül az anyagi jóllét kifejlése és közönségessé létele következnek be. E gyakorlati, mondhatni politikai, ép oly való mint ildomos indokolással látszik Javasló nem annyira a királynéra magára, kire bizonyosan maga a kultúrai czél is elég hathatós érv volt, hanem főleg tanácsosaira hatni akarni, kik véleményt voltak adandók. Mindazonáltal az egész terv sokkal szabadelvűbb, sokkal nagyobb horderejű, és — mi előttök akkor új és meglepő lehetett — sokkal nemzetiesb is volt, mint

hogy az előttök kegyelmet talált volna. A tervezett Academia Augusta I. osztálya ugyan főleg a matematikai és természeti tudományok terjesztésére, s általok, a tudósoktól adandó javaslatok és tervezetek útján, a nemzetgazdasági érdekek lehető kifejtésére czélozott; de a II-dik, a históriai, már egyenesen a magyar státus- és jogtörténet művelésére, a *történetnek politikai szempontból kritikai tárgyalására* utasítatván, habár a legóvatosabb és szelídebb formában, az absolutismus levegőjében leledzett udvari burocraták vétőjét nem kerülhette el. A III-dik osztály, a gazdaságtudományi, célját tekintve, ugyan ép oly politikailag ártatlannak, mint különben hasznosnak tűnhetett fel a véleményzők előtt, de a mód, mely szerint az egész ország közreműködése vétetett volna igénybe, még pedig *egy törvénybe iktatandott akademia országos tekintélyével*; s melylyel, ha sikerül az egész nemzetet átrezzenteni, figyelme, mely ma az előtérbe állított gazdasági térre irányult, holnap a közjogira, holnapután a nemzeti-irodalomra ragadtathatik: e mód, ez eszközök nem lehettek kedvesek azon tanácsosok előtt, kikkel a királyné, a cabinet falai közt, harmincznyolcz esztendőig viselt titkos háborút, míg képes lett a Bánságot, ellenökre is, az országba visszakelelni.

S hát még a IV-dik osztály! kiterjeszkedő minden tudományokra s a „szív-nemesítő irodalomra“ (morál és költészet)! mely magyar fordításával, az irodalmi elmélet kifejtésével, és (állítólag merő gyakorlati czélból) a magyar nyelvtudománynak ártatlan színe alatt, nem lett volna egyéb mint az 1828-ki Magyar Tudós Társaság; de másfelül ennél is jóval több, mert hivatva egyszersemind a tanügyre felügyelni (1770 ben az még a jezsuiták kezén volt) s arra nézve véleményeket és jelentéseket adni; — végre egy magyarországi Academia Augusta, mely azon korhoz képest gazdag, és mind azon külső fénynyel körülveendő volt, melyet a tudomány a legműveltebb országokban élvezett — ily Akademia, s amilyen azon időben Bécsben sem volt — a német tanácsos uraknak nem kellett.

De a királynéra, ki oly melegen óhajtotta Magyarországot minden módon boldogítani, sem politikai, sem nemze-

tiségi okok nem fogtak hatni. Másneműekről kelle tehát gondoskodni, s ím megjött 1771. martius 26-kán a Vélemény, szín okokkal ejtve el a tervet, de melyeket Mária Terézia vagy nem tudott megezáfolni, vagy melyek, gyenge oldalára levén számítva, saját óhajtásait lebilincselték.

A Vélemény szerint:

1. Az akademiák rendeltetése a már kész tudósoknak, képességeik munkás alkalmazására, tért nyitni, nem pedig az ifjúságot képezni. — (De a terv a nemzetet kivánta, közvetve, nevelni; mit ha ily intézetek nem eszközölnek, végre is vana est omnis gloria).

2. Magyarorszáiban, különösen a katolikusok közt, alig van annyi tudós, hogy belőlök ily tudós társaság corpora kiteljék; azt pedig nagyobb részben akatholikus honfiakból állítani össze annál aggasztóbb, minthogy ezek többnyire német, angol, sőt hollandi akatholikus egyetemeken szereztek tudományokat, ahol nagyon is oly elvek divatoznak, melyek a fájdalom nagy mértékben torjedő gondolkodási szabadsággal (Freigeisterei) vagy legalább a vallás dolgában való közönöséggel azonosak, s egy monarchiai állam elveivel sem mindig összeegyeztethetők. Idegenek pedig, akár az örökös tartományokból, akár külföldről hívatnának be, felette drága cikk volnának, mert csak a legkevesebbek elégednének meg a pusztá becsülettel.

3. A nagyszombati egyetem tökéletesítése nagyban foly: vajon nem eszközölhető-e ez által könnyebben az ifjúság művelése, mint egy tudós társaság által?

4. Ha majd egyszer a mondott egyetem a tökély bizonyos fokát el fogta érni, akkor lehetne ily tudós társaságra gondolni, mely idő folytán az egyetemen képezett tudósokból volna felállítandó.

5. De ennek is, mint másutt (?), a kincstárnak minden hozzájárulása nélkül, vagy ennek csak csekély segítségével, kellene felállítani. — A kívánt első költségek is igen tetemesek; s mikép előlegezze azokat a kincstár? holott a visszapótlásról biztosítva nincsen? A folytatásra 20,000 frtnyi évi alap követeltetik, s ennek fedezésére némely apátságok jövedelme. De miután ily tudós társaságok csak profán tár-

gyakkal foglalkodnak, melyek a vallásnak nem szolgálnak lényeges javára: kényes dolog volna — úgy mond — számokra egyházi jövedelmeket fordítani.

A mi tán már most történhetnék, abból állhatna, hogy oly akadémia állíttatnék, melyben a matematika, physika, az ország gazdasági művelése, a bányászat és pénzverési ügy, nyújtának *barátságos társalgásra és eszmeközlésre alkalmat e szakokban jártas férfiaknak; s azért szükségtelen volna egy költséges és terjedelmes intézetet állítani.* —

E Vélemény döntött. Névtelenünk akadémiajának még az eszméje is száz évig az acták porába volt temetve.

Pedig ha az létesül, és csakugyan a Javasló terve szerint: mindenek előtt mily tekintetre vergődött volna hazánkban a tudomány, mind a tudomány képviselőinek ország törvénye által is juttatott külső fény, mind az akadémia gyakorlati sikerei folytán, melyeknek magvai e tervbe le voltak téve! Mily lendületet vett volna a haza anyagi folvirulása! Milyet a közoktatás, miután három évvel reá a jezsuitarend is eltöröltetett! És mily lendületet a nemzeti nyelv és irodalom! mely így is az 1772-ben fellépett Bessenyei és társainak igyekvéseik által oly hatalmasan emelgette szárnyait. Hát még, ha egy szeretett királyné s a törvény paizsa alatt álló testület működésének leszen tárgya?

Elpendült.

De az elnök, *egy* cél — a nemzeti nyelv emelése — felé már forrtak, és tíz évvel később Bessenyei György, szűkebb látkörrel, egy szűkebb körű, t. i. csupán magyar nyelv-művelő társaság eszméjét hozott szőnyegre. Ő ugyan maga nem érte meg annak létesülését, de létesült az végre még is; mióta a mi együttlétünk is bizonyít. Mert a mi akademiánk — mit csak ezimént a tudatlanság tagadott — egyenesen az ő és Révai indítványaik és tervezeteikből fejlett ki. Különösen a Bessenyei alaprajzából mentek át a mienkbe, mikép ez 1828-ban dolgoztatott ki: a határozott számú és fizetéses (rendes), úgy a tiszteleti tagok kategoriái, a vidéki tagság, a változó elnök s az állandó titoknok, a helyhez és bizonyos időkhez, bizonyos ügyrendhez kötött ülések, azokban tudományos előadások tartása, évi jutalom kiadása, a tudomány-

szakok szerinti tagválasztás, bár az osztályrendszert nála, ki az Académie francaiset tartotta szem előtt, még nem, és csak a Révai tervében találjuk meg, és végre, mit legelőbb kell vala említenem, az országos jellem.

De azért áldás azon, fájdalom előttünk még ismeretlen, buzgó és bölcs hazafi ¹⁶⁾ emlékezetére, ki két nagy szel-

¹⁶⁾ Ezen előadás megtartása után több akadémiai társaim nagy érdekeltiséggel kérdeztek, vajon kit vélek a Javaslat szerzőjének gyaníthatni? Megvallottam, hogy minden találgatásaimra magam találtam czúfoló okokat, s hogy még sejteni sem bírom őt. És csakugyan: a Bevezetésnél *Kollár Adám Ferenczre* gondoltam, azon buzgóságnál fogva, melyvel ez a királyné reformjavaslatait az irodalomban képviselte. De Kollár, ismertnézete mellett, nem fogta volna a nemzeti nyelv és irodalom ügyét is felkarolni. Gondoltam *Tersztyánszky Dánielre*, a Ratio Educationis szerzőjére is, ki mint az „Anzeigen“ szerkesztő kiadója éveken át oly buzgón működött a hazai tudományos és irodalmi erők felgerjesztésében, munkáltatásában, összegyűjtésében, ki 1770-ben csakugyan Bécsben lakott, s kiről mind politikai, mind vallási tekintetben feltehető volna azon színvonal, melyen a Javaslot találjuk: de a Javaslat németségé s a Privil. Anzeigen szerkesztőjének nyelve közt oly különbséget talállok, melynél fogva szinte nem bátorkodom ennek tulajdonítani a szerzőséget. — Gondoltam végre *I. gr. Teleki Józsefre*, a költőre, ki 1768—69-ben szinte Bécsben lakta, ki protestáns hitfelei érdekében gyakran megjelent a királyné előtt, és ennek bizodalmit és becsülését nagy mértékben bírva (még most is él a családi hagyományban Mária Terézia szava: „Mein biederer Teleki“) róla feltehető volna, hogy a felségnél ily tervet szóba hozott, hogy talán épen általa erre felszabadítva, készítette is ez omlékiratot; ki külföldi útain megismerkedvén az akademiákkal, különösen volt alkalmá azoknak nagy hatását a népek virágzására felismerni. Rá illenek a tervet jellemző szabadabb felfogás is vallási tekintetben, s a kül egyetemekre hivatkozás, mely azon időben szerzőül inkább protestánst sejtetne. De egy tekintet tartóztat Telekit hinni annak, t. i. a Bevezetés határozott reformert s a királyné tervei pártolóját tünteti fel; én pedig nem vagyok hajlandó egy nagyur főúrról sem tenni fel száz év előtt ily gondolkodást. Egy bár negatív érv is T. ellen látszik szólni. Fia László, ki 1810-ben maga is írt egy m. tudós társaság felállításáról: „mi lehet, úgy mond, oka, hogy e felséges és valóban jótékony eszme még egy nagyját sem érdekelté hazánkunk?“ Vajon feltehető-e, hogy Teleki László, ha atyja volt a ma ismertetett tervező, arról ne tudjon, s azt tudva meg ne említsé? Lehető-e, hogy atyja életrajzában, hol kézirati munkáiról is szól s azoknak kiadását igéri, arról szinte ne emlékezzék? — Függetlenül marad tehát e kérdés mind addig, míg a volt m. udvari cancellaria levéltárában az Emlékiratot szükségképp kísért eredeti felirat fel nem találhatik.

lemi alapítóinkat, Bessenyeit és Révait, megelőzve, még a hanyatlás korában bátorkodott oly nagy, és öszves szellemi, nemzeti és anyagi boldogulásunkra számított, tervvel a legnemesebb királyné elibe lépni. Az igyekvésben az ember érdeme: a siker isten kezében van.

TOLDALÉK.

Az Academia Augustát tervező Emlékirat indokoló Bovezetése.

(Betűhíven).

Eüer Maystät!

Ein jeder Bürger eines Staats ist durch das Gesätz der Natur verbunden, nicht nur für die forthinige Aufrechthaltung desselben, sondern auch für seine Aufnahme wie immer solche zu beforderu möglich ist, alles Fleisses und nach allen Kräften sich zu verwenden : wo des Landesfürstens milde Sorgfalt zu der nemlichen Absicht allen Vorschub zu geben sich geneigt erfinden lässt, da wird die Schuldigkeit des Statsbürgers einerseits eben so vergrößert, wie andererseits in diesem gemeinschaftlichen Bestreben Mühe und Arbeit erleichteret.

Von Anbeginn des hungarischen Reichs haben selbst die Beherrschern desselben vorbemerkt Natur-Gesetz sich gegenwärtig gehalten, und die Landes innwohnern haben Theils durch eigenen Gemüths Antrieb, die Theils durch eine Fügung, die entweder zufällig, oder denen Zeit umständen angemessen ware, diesem Gesätz gemäss mitgewürket.

Viele der vorfindig-älteren Landes-Gesätzen, und das, was bis nunzu in Hungarn beschehen, dienet in ein- und dem andern zum untrüglichen Beweiss, Zeit, und Welt-Umstände, und insonderheit das stäte Bestreben nach der Verbesserung haben unvermerkt, die Veränder- und anderweite Verfassung eines Staats, so, wie sie einem oder dem andern angemessen waren, oder, wie sie aus diesem, oder jenem entsprossen ist, hervorgebracht ; Das Bestreben nach der Verbesserung seines Zustandes ist einem jeden Menschen nsbesondere, und in dem ganzen jedem Staat, der der Glückseligkeit nachtrachtet, eigen ; Allzeit ist aber die Aufklärung des Verstandes, und die Ausbildung der Sitten der Ursprung dieses Verlangens, und die Triebfeder des Bestrebens gewesen.

Die Vorhandene Sammlung aller bis auf den gegenwärtigen Zeit-Punct verfasten Hungarischen Landesgesätzen bekräftiget diesen Satz in Übermass ;

Da aber die bisherige Veränder- und Verbesserung nur einzelnen — von einem zu den andern Landtag sich geäußerten Vorfällen ihre Wesenheit zu verdanken hat. So stellet sich das Gebäude der Hungerischen Landes-Verfassung in seinem ganzen Umfang gleichwohl noch immer unvollkommen vor Augen, und eben diese Unvollkommenheit ist die Gefährlich — und schädliche Klippe, woran bishero die nützlichste Antrage für das Beste dieses Staats zu seinem Nachtheil so oft gescheitert haben, und folglich durch selbe die erwünschte Festsetzung seiner Glückseligkeit immerhin entfernt gehalten worden ist. Mehrere kluge Regenten, von welchen das Königreich Hungarn beherrscht zu werden das Glück hatte, sahen gar wohl ein, woran es diesem Reich, um die höchsten Stufen eines blühenden Wohlstandes zu erreichen, annoch gebreche.

Es hat nicht an dem geneigten Willen zur Aushülfe gemangelt, noch an dem Vorschub, der hierzu soviel möglich, gegeben wurde: Allein die schweren Kriege, worin das Reich durch eine Reihe vieler Jahren verwickelt ware, das Joch einer fremden Botmässigkeit, unter welchen ein Theil des Reichs durch einen beträchtlichen Zeitraum geschmachtet, und endlichen die innerliche Unruhen, waren leicht begreiflich die schwere Hindernüssen, warum sich dieses Reich unerachtet der so geneigt, als nachdrucksamen Mitwirkung des Souverains zu dem Grade des beglückten Ansehens, und der Wohlhabigkeit, die so gemeinützlich, als vergnügend ist, in jener Mass, als andere Staaten denselben bereits sich mehr genähert haben, noch zur Stund nicht hat erschwingen können;

Der bekannte Passarovizer Frieden vom Jahr 1718 hat den hungarischen Janus-Tempel geschlossen: Diesen Zeit-Punct hat Karl der VI. Röm. Kayser, und damahliger König von Hungarn, der verehrungswürdige Monarch, nach seiner tiefen Einsicht als den aständigsten zu jenen Anträgen gewählt, welche Hungarn zuverlässig in Aufnahme bringen sollten.

Eine 5 jährige Vorbereitung zu dem im Jahre 1723. abgehaltenen Landtag, und eine gleichmässige Zubereitung zu dem darauf gefolgten zweyten vom Jahr 1729. hat Gesätze hervorgebracht, welche nicht nur das gute und fürträgliche der heutigen Landes-Verfassung bestehen machen, sondern auch beynahe den Stof zu allen demjenigen geben, was den künftig beglückten Wohlstand des Königreichs verschaffen und versichern kann.

Die Gegenstände vieler in vorbesagten beyden — und in einem vorhergegangenen Landtag vom Jahr 1715. verfassten Gesätzen sind in allen Betracht von sonderbarer Wichtigkeit, hierunter gehören hauptsächlich:

Die der Königlichen Macht und Vorsorge für das künftige unmittelbar zu verhandeln überlassene Landes-Anliegenheiten, welche ehedessen nicht ohne Nachtheil der herrschenden Röm. Kath. Religion, wie es die zahlreiche in Religions-Sachen verfasste den hunga-

rischen Gesätze-Buch sich einverleibt vorfindende Constitutionen ausweisen, in vereinbarten Benehmen mit denen Diaetaliter versammelten Landständen verhandlet worden:

Die von einem Landtag bis zu dem darauf folgenden bestehende Abgabe der verwilligten Contribution —

Die Anordnung des Land-Commissariats —

Die Einrichtung wegen der Verleg- und Verpflegung der Kays- Königl. Militz —

Die in Betreff der besseren Justiz-Pflege durch die neuerliche Aufstellung der Königl. Septem-viral Tafeln, und durch die Errichtung 4. Districts-Tafeln —

Endlichen aber in Absicht auf die anderweite publico-politica durch die Einführung der Königl. Staathalterey, als andere vielfältige in beede Gegenwürffe einschlagende Gesätze heilsam, und vorsichtig getroffene Ankehr- und Verfügungen.

Das von der grösten Erkänntlichkeit erfüllte Andenken einer so ausnehmenden Wohlthat ist das geringste Opfer von der diesem gütigsten Monarchen schuldigsten Dankpflicht;

Einem Grafen Esterhazy, ehemaligen Bischoffen zu Agram, nachhin zu Weszprin, und letztlichen Erzbischoffen zu Gran, und Primas von Hungarn, der so glücklich ware durch seine Gelehrsamkeit, die Erhabenheit des Geistes, und dnreh mehrere fürtreffliche Eigenschaften das Zutrauen weyl. Kaysers Karls Mt. sich zuwenden, der auch an allen denen heilsamen Anträgen, welche durch die — in vorgedachten Landtügen verfasste Gesätze in die Wege der endlichen Bewüerckung eingeleitet worden, durch mehrere Jahre vorgearbeitet hat, muss nicht minder seine patriotische Bemühung, und eben so auch dem verstorbenen Judex Curiae Joseph Gr. Esterhazy verdanket werden; welcher einer der grösten Männer ware, die Hungarn jemals erzeiget, und der dem Hof, und dem Vatterland wichtige Dienste geleistet hat, obgleich derselbe von wicdrigen Anschuldigungen nicht befreyet geblieben ist.

So fest nun vermög dieser Anträgen, und Gesätzen die Grundsteine waren, worauf das Gebäude einer wohlbestelten Verfassung des Staats von Hungarn zu errichten unternommen worden; so ist aber bekannt, welcher gestalten durch das bald darauf in Wälschland, im Röm. Reich, ja letztlich selbst an den Gräntzen von der Türkey mehrmahlen ausgebrochene Kriegs-Feuer, endlichen aber durch den Tod Kaysers Karls des VI. glow. Andenkens die Forsetz- und Ausführung dieses grossen Wercks gehemmet worden;

Aus einer in unsäglichen Betrachtungen höchst glücklicher Würckung der allerweisest und gütigsten Vorsicht ereignete hierauf für Hungarn der beglückte Zeitpunct wo E. M. die beste der Königen durch das vermög des oben angezohenen ersteren Landtags-Schlusses auf dem weiblichen Oesterr. Stammen verbreitete Recht der Erbfolg den vätterlichen Thron bestiegen;

Gleich bey dessen Erfolg gabe der Auftritt einiger auswärtiger Mächten, und die von selbst auf die Erbstaaten gegerete Ansprüche eine unvorgesehene Gelegenheit, genauer zu erkennen, was Ungarn zu unternehmen vermögend ist, um die wahre Liebe für seinen Beherrscher zu bethätigen, und die Pflichten zu erfüllen, die einen jeden Mitbürger des Staats beleben, und mit angespannten Kräften zu dessen Aufrechthaltung aneifern;

Die zu Rettung deren in jener Zeit von allen Seiten angefochtenen deutschen Erblanden mit eifervollen Bestreben geleistete Hilfe fandte in verschiedener Mass ihre Wiedervergeltung: Nebst deme, dass die Nation an denen günstigen Begebenheiten, welche die deutsche Erblanden vor der angedrohten Gefahr einer fremden Botmässigkeit befreysten, einen gleichen Antheil hatte, so entwickelten sich auch durch dieses Unternehmen, die bis dahin verhülte Kräfte dieses Reichs, und der Adel, so, wie das Volk überkamme in auswärtigen Staaten, wo der Krieg geführt, und fortgetzet wurde, eine nützliche Gelegenheit, den Fleiss und die Sorgfalt einzusehen, mit welchen sich die Völker selbiger Staaten zur Aufnahme des Landes, so sie bewohnen, und ihrer eigenen Wohlhabigkeit verwenden; Beobachtung, welche für einen jeden Bürger, und für den Staat, um so mehr nützlich, je mehr sie eben dergleichen Triebe, und bewerben zu einem gleichmässigen Wohlstand, und aus dem fremden Beyspiel der sogenannten Industrie den Geist der Nachahmung einzufliessen fähig sind.

Nichts kommet jedoch bey allen diesen, wie immer grossen Vortheilen, dem unschätzbaren Glück gleich zu achten, welches dem Königreich Ungarn darinne zu Theil worden, da E. M. von diesem Zeitpunkt an, hinfolglich gleich vom Anbeginn der beglücktesten Regierung dasselbe ausnehmend lieb zu gewinnen angefangen, oder viel mehr die ererbte väterliche Liebe für dieses Königreich, und seine Bewohnern in sich kennbar würcken zu lassen geruhet haben, welche aus denen vorerwähnten massen wehrender Regierung dieses preisswürdigsten Kayzers verfassten heylsamsten Gesätzen einerseits eben so stark hervorleuchtet, als sie andererseits bey damahliger Lage der Sachen nach denen Regeln der politischen Klugheit, und weilen anforderist die Gesätze den Grund legen müssen, nicht den licher sich veroffenbaten könnte.

Alle in der Zeitfolge in Absicht auf dieses Königreich unternommene Ankehrungen haben diese verehrungswürdigste Liebe ihrer heutigen allergnädigsten Beherrscherin in übermass erprobet.

Die Erziehung der Jugend nach der Verschiedenheit ihres Standes, die Hindanhaltung aller wiederrechtlichen Bedrückung des Unterthanes, die Anleitung zur Verbesserung des Ackerbaues, und Landwirtschaft, die wandelbare Herstellung der Strassen, die Schifffahrt auf denen dasigen Flüssen, die vorgeschriebene Waldordnung, die Anlegung der Arbeits-Häuser, und die gefliessenste Vorsorge für

die Verbesserung der Justiz-Pflege sind so viele redende Beweise der ununterbrochenen mildesten Sorgfalt, mit welcher E. M. Hungarn dermahleinst auf den höchsten Grade eines beglückten Wohlstandes zu erheben verlangen.

Der Friede, dessen Hungarn allbereits über ein halbes Jahrhundert geniesset, und den er nach Gott nur allein der Staats Klugheit und unermiedeten Sorgfalt seiner preisswürdigsten Regenten zu verdanken hat, giebet dieser so wichtigen Absicht den kräftigsten Vorschub, und es zeigt sich in vielen Gegenständen, was bey einem so beglückten Stand der allgemeinen Ruhe die Natur, diese gütige Mutter, bos allein von sich anzuwürcken vermögend seye; und was lässt sich nicht er t von ihrer freigebigen Vergeltung erwarten, wann gebildeter Fleiss, geprieste Erfindung, und erforschte Kunst ihrer Bereitwilligkeit zu Hilfe kommet.

In der Bevölkerung hat seit 40 Jahren das Land unwiedersprechlich eine wirkliche Aufnahme gehabt, da hingegen ist der Acker- und Weinbau, die Viehzucht, die richtige Känntnüß aller Langes-Producten, der Gebrauch der davon nützlich gemacht werden kann, Handel- und Wandel, das mehr gesellige Weesen unter denen Einwohnern, und noch viele andere Quellen mehr, welche, um sie zu dem allgemeinen Nutzen, und Wohlstand flüssend zu machen, eine genauere Anleitung begehren; Sollen solche dem fruchtbaren Aufkommen des Landes so wesentlichen Stücke nicht vernachlässiget werden; So wird es allemahl auf deme vornehmlich beruhen, dass der Mensch, das ist diejenige, welche das Reich bewohnen, Kinder des Vatterlands und Bürger des Staats sind, und die diese dem gemeinen Wesen nützliche Quellen mit gemeinschaftlicher Bearbeitung öffnen müssen, in d-r denckensart richtig, auch nach sicheren Regeln und Grundsätzen zu urtheilen geschickt, hauptsächlich aber von deme, was gemeinnützlich heist, und ist, die ächte Begriffe zu fassen, und in sich selbstem überzeugt festzusetzen fähig werden.

Euer Maj. haben gleich bei dem Eintritt allerhöchst dero glorr. Regierung sonderbar auf die Erziehung der Jugend das Augenmerk geheftet, und mit deme zur künftigen Beglückseligung aller Erbstaaten den Grund zu legen getrachtet: Eine Folge dieser milden Vorsorge ist die Errichtung der allhier, und in mehreren Städten deren Kays. Königl. Erblanden sich wirklich vorfindenden Stiftungen, Collegien, und Pflanzschulen, wo die Jugend erzohen wird; Selbstem die Verbesserung der Lehr-Art in den öffentlichen Schullen ist ihr Werk. Und sowohl Hof, als Länder-Stellen finden sich heut zu Tage mit solchen Beamten verschiedentlich schon besetzt, welche der Wohlthat einer so beschaffenen Erziehung theilhaftig wurden;

Gewis eine vorsichtsvolle Einleitung, die nur der erleuchteten Einsicht, und der Grösse des Geistes, der E. M. beselet, eigen seyn -- und die die Stände gesammter Erblanden in jener Mass, als es dem Wert der Wohlthat zukommet, niemahlen dankbar genug ver-

ehren können ; Allein so wie alle menschliche Unternehmungen in dem ersten Versuche den erwünschten Punckt der Vollkommenheit nicht erreichen, und dem thätigen Bestreben der Vorsicht, und Sorgfalt immer etwas zu verbessern übrig bleibet, eben so haben auch E. M. es dabey nicht allein bewenden lassen, sondern vielmehr den allergnädigsten Bedacht forthin dahin genommen, wie durch noch nützlichere Ankehrungen die über diesen Gegenstand gefasste Anträge noch mehr zur Vollkommenheit gebracht, und das abschende Ziel so vergnüglich als erspriesslich für den Staat erreicht werden möge ;

Dennoch hat dieses so vorsichtliche Benahmen bis nunzu die gehoffte Wirkung in aller Mass nicht gehabt, und nach der wesentlichen Beschaffenheit aller Umstände, die sich dahin beziehen können, lässt sich auch solches noch ferners nicht versprechen, ein Blick, welchen E. M. auf einem Jüngling von 18 bis 20 Jahren, wann er aus einem der ersterwehnten Collegien, Stiftungen, oder Pflanzschulen austritet, zu werfen geruhen wollen, wird diese Anmerkung aufklären ;

Durch mehrere Jahre wurde an der Bildung seines Gemüths gearbeitet, und nichts unterlassen um ihm in den schönen Wissenschaften einen genauen Unterricht beizubringen : Selbsten sein lobwürdiger Fleiss trieb ihn an, alles dasjenige zu erlernen, was ihm zu wissen nöthig, damit er auf der grossen Schaubühne der Welt seinem Stand gemäss fortkomme, und in seiner künftigen Bestimmung nach denen eingesogenen Anfangs-Gründen zu seiner Bildung durch eine weitere gefliessene Verwendung sich würdig empor schwinde.

Nun haftet aber eben bei diesem Auftritt des Jünglings aus dem Ort seiner Erziehung, und bey dem ersten Schritt, den er auf die fürgewählte Bahne seines künftigen Lebens-Laufes waget, die grösste Gefahr, und dieser ist eigentlich der bedenkliche Zeitpunkt, wo nicht selten die Hoffnung so vieler mühesam gebildeter Jünglingen, oder gütlichen zernichtet worden, oder wenigstens die darauf zum Nutzen des Staates geheftete Erwartung fehlgeschlagen hat, die Ursache davon anzugeben ist nicht schwer ;

Es ist eine nur allzu bekannte Wahrheit, dass in allen Fällen des Berufes der erste Schritt, den man dazu machet, wichtig, und entscheidend ist, meistens aber ohne aller Känntniiss dahin gewaget wird, daher geschichet es auch, dass gleichsam in einer Bezauberung der Mensch öftters in einer solchen Lebens-Art grau wird, die seiner Natur und Gemüths-Art am wenigsten eigen ist. Was für Begriffe hat wohl ein solcher Jüngling von deme, was er überhaupt gelehret, und die Vorbereitug zu demjenigen sein sollte, was er seiner Erziehung gemäss in der Folge der Zeit mit Rath, und That für den Staat nützlich zu unternehmen haben würde ? weis er schon in dem Lauf der Geschäften von dem erhaltenen Unterricht die behörige, die nützliche, und bescheidene Anwendung zu machen ? oder fordert nicht

vielmehr dieser vorläufige Unterricht eine weitere Einleitung, und Bearbeitung seines Verstandes, und noch kürzter zu sagen, die Ausbildung der Beurtheilungskraft, welche ihn bey der ersten Anschickung nach der Hand allererst zu derjenigen Vollkommenheit anführen muss, durch welche er dem Staat nützlich worden kann! wie äussert sich in Gegentheile ein solcher Jüngling, der, nach deme er alle Gattungen der Wissenschaften theoretisch erlernet hat, zu der practischen Anwendung derenselben hier, oder da angestellt wird; Der sich denen Waffen widmet, ist fast für den glücklichsten zu achten.

Die Kriegsschule machet ihn gar bald in dem annehmlichen Anstand dem äusserlichen nachgeschickt, und der Gehorsam, und die Militär-Zucht wird für ihn ein fruchtbarer zaum für die folgende Zeiten, der nach vollbrachten Schulljahren, den durch das natürliche Feuer der Jugend empörten, und so frey, als unbeschränckt eingebil deten Willen zu bändigen weis, und wie die Kriegswissenschaft nach ihren verschiedenen Gegenständen, also ist nicht minder stäte gesellschaftliche Umgang mit Vorgesetzten, denen Einsicht, und Erfahrung beywohnet, für den für den angehenden jungen Krieger eine fügliche, und sehr vortheilhafte Gelegenheit, die er sich zu nutzen machen kann, um tiefsinnig erwegen, gut denken, und richtig handeln zu lehren.

Eine ganz andere beschaffenheit gewinnet es mit jenen, welche eine Anstellung in Civili, und Politico erwählen: so gross der Fleiss eines solchen Jünglings gewesen, so viele Zufriedenheit er denen vorgesetzten lehrern in der Anwendung verschaffet, und was er auch überdiess, wie immer erlernet haben mag;

So ist doch allemal gewiss, dass er von dem begriff der Lehre, und wohin sie eigentlich führe, wenn er ihn gleich theoretisch besitzt, in der practischen Anwänd- und Ausübung gleichwohlen noch weit entfernt sey. Gröstentheils gebriecht es oft selbst denen öffentlichen Lehrern in denen Collegiis und Pflanzschulen theils an der Känntnüss des Zusammenhangs dessen, was sie lehren, mit denen allgemeinen Absichten des Staats, theils aber an der Einsicht der Beziehung, welche das, was sie lehren, auf die allgemeine Handlungen hat, die nach denen sich äusserenden Zeit, und Welt umständen abzumessen, und einzurichten kommen; und wäre auch dieses nicht, so walten hinwiderum mehrere betrachtungen ob, warum bey dem Lehr-Amt in die nähere und umständliche Erklärung, worauf ein, oder anderer angebrachter Lehrsaz sich beziehe, nicht wohl eingeschritten werden kan; dann

Erstens würde die Zeit bei der Vielheit deren Gegenständen, die in einem Jahr ganz gelehret wurden, darzu nicht erklecklich seyn.

Zweitens: Kännte von dem zarten Alter der lehnenden Jugend weder gefordert noch gehoffet werden, dass sie von einer also belastenen Lehre einen richtigen Begriff überkomen, und würde also die ganze Mühe des Lehrers keine andere Wirkung haben als dije-

nige von seinen Schülern sich buchstäblich nachsprechen zu hören, was er ihnen zum Unterricht vorgetragen hatte.

Drittens: würde endlich ein Unterricht dieser Art nur ein, und anderen Schülern von besonderen genie, und Fähigkeit angemessen, niemals aber rathsam seyn, solchen unter der Gestalt einer öffentlichen Lehre auf eine Menge Schüler ohne unterschied zu verbreiten, aus der ganzen billigen beysorge, dass nach so besondern Verurtheilen, welche öfters die mit vortrefflichsten Eigenschaften begabte Jugend von ihrer ersten Kindheit an, gleich bey der Entwicklung der Verstandskräfte mit ihrer ursprünglichen Erziehung in sich gezogen hat, eine solche Lehre das beworbene sie zufassen, so wie das Verlangen sich darinnen unterrichten zu lassen gar leicht zurückschlagen und unterdrücken dürfte.

Es trette demnach der geschickteste Jüngling seiner bestimmung gemäss die in publico Politicis ihm anvertraute wichtige Verhandlung deren Geschäften an: die Art des Vortrags, der Ausfertigung deren Verordnungen, mit einem Wort die routine, oder das sogenannte mechanische Weesen der Dicasterial operirung, welche zu wissen, eben auch nothwendig ist, sich eigen zu machen, wird ihm nach einiger bemühung und durch eine kurze Übung gar nicht schwer fallen; nicht so leicht wird er aber, vorzüglich in wichtigen Gegenständen der Geschäften, das in manchen gemeinschaftlichen berathschlagungen vornehmenden Meynungen verhülte Weesen, unter welchen dem Vorurtheil, dem Mistrauen gegen die dem Lande auch nuzbarste Anträge des Hofes, ja auch anderweite besondere Absichten mit dem Schein der aufrechttesten Gesinnungen und mit der Arglist künstlich hervorgesuchter Grundsätzen der feinste Anstrich zur blendung gegeben zu werden pfeget, zu entwickeln, noch weniger aber bei einem solchen Auftritt, das was er gelernt, mit demjenigen so er in der Dicasterial berathung vernommen, zu combiniren, und so fort sich selbst über den richtigen Schluss zu verbescheiden wissen; Eine Verlegenheit, die nothwendig von daher entstehen muss, weil die Verhandlung solcher Geschäften eine nähere Einsicht in die Verfassung des Staats, und in die Denkungs-Art, und Gemüthsart derjenigen erfordert, die als dienner desselben für dessen Wohlstand mit vereinigten Kräften zu arbeiten nach ihren Pflichten schuldig, und verbunden sind; dergleichen Einsichten verschaffet aber nicht die Theoretische Erlernung deren Wissenschaften allein, wohl aber die fleissige Anwendung auf die practische Erweiterung derselben, und eine genauere Erfahrung. Gleichwie dann auch, um denen Einwendungen des Vorurtheils, des Mistrauens, und verborgener Neben Absichten gewachsen zu seyn, und mit sicherer Überzeugung begegnen zu können, die Gelehrsamkeit und der besitz aller schönen Wissenschaften ohne einem genauen Kenntniss von dem Stand und Verfassung eines Reichs, seiner stärke und Schwäche, Vortheilen und Gebrechen niemals genug ist; Welche Entdeckungen dann ein von allen Vorurtheilen befreytes fleissiges Nachforschen

und bestreben für das allgemeine beste voraussetzen, und an einen Jüngling, der aus dem Lehrort gleich in die Bahne deren Geschäften übertritt, in keiner Maass zu vermuthen sind.

Es gibt auch einige andere Gattung solcher Jünglingen, die den Lauf deren Studien in Collegien, Pflanzschulen und Stiftungen vollendet haben, und zwar sind es jene, die bey ihrem Austritt nicht gleich zu Dienst, und Ämtern angestellet werden; Man seze den Fall, dass er sich entweder zu seinen Eltern, oder auf die ererbte Güter begeben: womit beschäftigt er sich wohl daselbst? zweifels ohne wird er die bekanntschaffen und freundschaftlichen Umgang seiner Nachbarn, deren Comitats Beamten suchen, und pflegen, auch selbst bey denen in dem Comitats des Jahrs öfters vorkommenden Congregationen, oder sogenannten Ständischen Versammlungen erscheinen, hier höret und vernimmt er nun ganz andere Sätze, als jene waren, die ihm in denen Collegiis, Stiftungen und Pflanzschulen beigebracht worden; Sätze, die sich nach einer von deme weit entschiedenen Denckungs-Art auf alt hergebrachte Vorurtheile, auf schädliche Vorbildungen von einer besorglichen Kränckung der Landes-Freyheit und an Verkürzung alter Vorrechten, endlich aber auf den allgemeinen pöbelhaften Irrwahn von der Schädlichkeit aller Neuerungen stützen: Was für Vortheile zieht also ein derlei Jüngling aus einer, so gearbeteten Schule? glücklich genug, wenn er so irrigen Gesinnungen nicht selbst beypflichten verleitet wird, so wird er doch allemal in eine Verlegenheit gerathen, die bey denen verschiedentlich vorkommenden auch nützlichsten Anträgen für sein Vatterland in der geflissenen bey, und Mitwürckung ihn unschlüssig machet; und auf diese Art geschiehet es leyder nur gar zu oft, dass bey manchen Jüngling, die von der guten Erziehung für die Wohlfahrt des Staats geschöpfte Hoffnung ganz und gar fehlschlaget. So, gewiss ist es wenigstens, dass die heilsamste Aussicht bey der eingeführten Erziehung der Jugend mit dem Erfolg bishero noch nicht so ergiebig, als man es für das beste des Reichs zu wünschen Ursach hat, eingetroffen, und nicht wohl ehender die günstige Wirkung davon sich zu versprechen sey; bis nicht eine richtigere Denckungs-Art und die wahre Erkenntniss von dem weesentlichen Nutzen, und Wohlstand des Vatterlandes, und was dazu erforderet wird, der Geist der Nation über die bishrige ihr selbst schädliche Vorurtheile hinaussetzen und dahin beleben wird, ebender für die sichere Mittel zu seiner des Vatterlands Aufnahme, und Wohlfarth, als für die sorgfältige conservation eingebildeter, in sich selbst aber, und in der beziehung auf das allgemeine Wohl schädlicher Grundsätzen und maximen zu eiffern. Man darf nur einen Augenblick auf dasjenige zurücksehen, was überhaupt bishero unternommen worden, um das Königreich Hungarn in Aufnahme und den blühenden Stand der Wohlhabigkeit zu bringen, und wie entgegen die meiste dieser Anträgen von deren dasigen Ständen und Einwohnern angesehen, wohin die diessfällige Absichten ausgedeutet und in

welche Weege, wenn es zu hintertreiben nicht möglich wäre, alles erdenckliche zu Hülfe genohmen worden sey, um wenigstens zu erschweren, dass sie nicht zu Stand komme; Die Ursache dessen lässt sich verschiedentlich angeben; Einige derley Anträge sind von Hungarischen Nationalisten selbst zwar an Händen gelassen worden; Allein aus Mangel des ächten begriffs von der Sache, die sie in Anwurf gebracht, theils aber weil in denen unternommenen Ausarbeitungen alle damit verfangene Um- und Anstände nicht behörig gegeneinander gehalten, und genau erwogen, denen darbey geäusserten Gutächtlichen Meinungen nicht geglaubet, oder, wo die bewrückung deren vorgelegt, und gutgeheissenen Vorschlägen ihrer Urhebern selbst anvertrauet ware, in der Ausführung dem Geschäft sich nicht gemäss benohmen worden, haben derley Anträge jeweilig von ihren Ziel sich völlig abgelencket, oft aber hat das Geschäft sich auf solche Arth den Werth seiner fürträglich- und Nutzbarkeit behnehen gesehen;

Andere statthaftere Vorschläge haben das widrige Schicksaal zubefahren gehabt, dass sie solchen Nationalisten unter die Hände gekommen, bey welchen die Schelsucht und Misgunst gegen ein Werck, das nicht ihre Geburt ware, vorgedrungen, und die Leidenschaft die Oberhand genommen, um dergleichen Vorschläge soviel bey ihnen stunde, entweder abzuwürdigen oder gänzlich zu verwerfen.

Ferners ist aber auch nicht ohne dass die jeweilige allzufrühzeitige Erhebung solcher, von deren sonderbaren Naturgaben in Absicht auf den Staat nützliche Dienste zu hoffen stünden, nicht von der besten Wirkung gewesen, weil eben dieser geschwinde Aufschwung nicht allein zuweilen minder statthafte Anschläge hervorgebracht, sondern auch die Würde des bekleidenden Amts und das Ansehen sodann öfters missbrauchet worden, um diese mehr oder weniger übel bestellte Anschläge geltend, und durchsetzen zu machen; Welches niemalen zu besorgen seyn würde, so fern in ein, wie andern solchen Vorfällen die wahren Grundsätze der Redlichkeit, der Menschenliebe, anforderst aber die dem Staat schuldige Pflichten zur Regel, und Richtmaass deren Handlung genohmen werden sollten. Nicht minder weiset die tägliche Erfahrung genugsame Beyspiele auf, wie viel mal die befolgung der heilsamsten Anträgen nicht allein durch die Wiederholung ergangener Verordnungen, sondern sogar mit der bedrohung der geschärfften Ahndung gegen jene, die sich dessen entschlagen wollen, gleichsam erzwungen werden müsse, und wie ungemein wird nicht eben durch diesen Zwang, welchen nichts denn unvollkommene begriffe, und ungleiche Vorspielungen, ja auch minder Plazgreifende Einstreuungen immer nöthig machen, die berichtigung gnt und nützlicher Anschlägen stetshin erschweret; Ja muss nicht dem Landesfürsten höchst missfällig werden, in der Nothwendigkeit zu seyn, selbst da, wo er vorzüglich zur Wohlfarth deren

beherrschenden Staaten heilsame Ankehrungen trifft, eine seiner wohlthätigen Gesinnung sowenig beykommende Schärfe nur darum gelten zu machen, damit seine heylsame Absichten vor denen, auf deren Nutzen sie doch alleinig abzielen, gewiss erfüllt werden: Ein Umstand wodurch sich eher die Unrichtigkeit, und die Schwäche des begriffes, so wie die Abneig- und Entfernung der Nation von deme, was zu ihrer Aufnahm, und Glückseeligkeit gereichen könnte, veroffenbaret, und woraus, da die Mitwürckung deren Unterthanen zu denen für ihr Wohl gefasten Anträgen in gewisser Maass nicht freymüthig, und ungezwungen ist, anderweite widrige, wo nicht dem Staat gefährliche Folgen zu besorgen stehen.

Hier kann nun eine andere beobachtung nicht unberührt bleiben, welche eigentlich die Habsucht, oder die Begierde, mit welcher oft der mächtigere dem schwächeren seiner Mitbürgern das, was er besitzt, zu entziehen, und sich zu zueignen suchet, zum Gegenstand hat, und die denen Nationalisten von Hungarn eben so wie andern Menschen anklebet; der Mangel der Känntniss solcher Mitteln, und Weegen, wodurch man wohlhabig werden kann, und die noch zur Zeit gebrechende Anleitung zu solcher der industrie, der Erfindung, und vorzüglich dem aufgeklärten Fleiss vorbehaltenen Hülfen verursacht, dass ein jeder in solchen Absichten dem blossen trieb der Natur folgt; diese gebrauchen sich der Gewalt, um sich in den besiz desjenigen zu bringen, wornach sie lüset oder worzu sie einiges Recht zuhaben glauben; Jene ergreifen, um zu ihren Endzweck zu gelangen, den Weeg der Rechten, und übersehen nicht die unsägliche Verflechtungen in welchen sie geführet werden, und was entsteht so folglich heraus? Verbitterungen, die dem Staat sebst leyder! nur gar zu oft höchst, und um so mehr schädlich sind als sie zwischen jenen sich entspinnen, die in andere Weege theils nach der Vorzüglichkeit ihrer Geburt, theils jener ihrer bekleidenden Würden, und Ehren Stellen oder Aemtern in vereinigten benehmen vielfältigen Nutzen schaffen könnten: die anstatt, dass sie ihr Nachdenken, und bewerben auf Mittel, in annehmlichere' Weege sich vermögen zu erwerben, wie auch zu ihren eigenen, und dem besten des Staates sich glücklich und wohlhabig zu machen, von einem so schädlichen Hass und Spaltung oft keine andere Früchten einsamlen, als sie, wie es meistens geschiehet, den ganzen nutzen denen begierigen Rechtsfreunden, welche ihre Rechts Händel führen, schlechterdings in Rachen werffen und mit deme auch diese gefährlichen Gattung von Menschen sich immerhin zu vergrössern, Gelegenheit verschaffen dieselbat, wo sie in andere Weege beschäftigt wären, dem Publico mehr dann in diesem Amte nützlich seyn könnten:

Ein anders auf den Nachtheil des Staats nicht wenig beziehung habendes Gebrechen verdiennet gleichfalls angeführet zu werden, und es gehet dieses eigentlich jene Landes insassen an, welche in der Rechts Gelahrtheit wohlgeübet, und mit andern guten Eigenschaften

begabet, theils aber zur Advocatur mindergeneigt, theils auch der Protestantisch aber reformirten Kirchen zugethan sind, wo dann vornehmlich die letztere in Ansehung ihrer Religion bey denen Judicial, oder auch Politischen Stellen in Land eine bedienung zu erlangen, keine Aussicht vor sich haben, mit solchen Landeskindern hat es die bewandniss dass sie und sonderheitlich jene, welche auf auswärtige universitäten, als in Jena, Leipzig, Leyden, Tübingen, Baasel, Francker, und dergleichen mit Allerhöchster Erlaubniss sich begeben, um daselbst in denen Wissenschaften sich zu üben, auch denen für die dahin kommende Hungar. Jünglinge besonders errichteten milden Stiftungen sich zu praevaliren, nach vollbrachten Studien in jenen Ländern irgendwo unter zukommen, und ihr Glück zu machen suchen, wie es auch manchen schon gelungen bey verschiedenen absonderlich kleinern deutschen Höfen die Anstellung, und ihr Fortkommen zu finden, auch in denen wichtigsten Geschäften angewendet zu werden, und anmit entgehet dem Vatterland, und dem Staat ein Landes Kind, und der Unterthan, und unter diesen Qualitäten auch noch öfters ein Subjectum, das seine Fähigkeiten, und gute Eigenschaften aus natürlicher Neigung lieber demselben gewidmet und wichtige Dienste geleistet haben würde, wo es nicht an der Gelegenheit, ja an der Möglichkeit gemanglet hätte, ihm eine seinen Umständen angemessene Stelle anzuweisen.

Endlichen und leztlichen ist aber auch ein künftigi Hungarischer Landtag nicht ausser Acht zulassen; um in diesem mit Wirksamkeit auszulangen, und die zu des Königreichs Aufnahme und Nutzen gereiche Anträge erwünschlich auszuführen, wird eine solche Vorbereitung erforderlich seyn, welche die für dem Landtag anheischende Einleitungen ausgebig versichern, ohne dieser Vorbereitung läst sich von dem guten Ausschlag eines künftigen Landtags eben so wenig günstiges hoffen, als wenig nützlich das zwey letztere hervorgebracht, die vielmehr die unumgängliche Nothwendigkeit einer Vorbereitung sattsam eprobet haben, worin falls auch die gleich Anfangs angeführte unter der Regierung des Höchstseeligen Kaysers Karl des 6-ten in denen Jahren 1715. 23 und 29. vor sich gegangenen Diäten zum weitem beweiss dienen können, von welchen oben schon die Erwähnung beschehen ist. Zur Zeit der ersten unter E. M. glorwürdigsten Regierung gehaltenen Hungarischen Landtag war der schon oben belobte sehr alt und entkräftete Primas nicht mehr im Stande, in denen vorgekommenen auf popular- und republicanischen Principien gegründeten Anträgen zu ihrer Vereitelung mit Nachdruck beizuwirken; In dem damahligen Umstand der erst angetretenen Regierung, und des währenden Landtag allenthalben aufgeloderten Kriegsfeners fanden diese Anträge den günstigen Zeitpunkt gegen die triftigste Vorstellungen eines damahligen Hungar. Kanzlers, und nachherigen Palatini grafen Bathyani vorzudringen, das von Euer Mays. annoch vor der Krönung ausgefertigigte Diploma,

mittelst dessen die Hungarischen Landstände der Aufrechthaltung ihrer alten Gesäzen, Vorrechten, und Freiheiten sich versichert wissen wollten, und verschiedene in diesem Landtag verfasste neu Gesäze bewähren sattsam, wie wenig das Benehmen deren Ständen berechtigt gewesen: was mithin in dieser Gelegenheit, sonderheitlich in dem damahlen veranlassten Insurrections-Geschäft mit Anstand, und einigen Nutzen unternommen worden, muss anvorderist deme zugeschrieben werden, was eben auch schon vorherho angerühmten Graf Joseph Esterhazy nach seiner grossen Einsicht an Hand gelassen, und wie er sich für die Sache würksam verwendet hat.

In dem zweyten Landtag vom Jahr 1751. würde nach Ausweis der zu selber Zeit verfassten Gesäzen, ausser der um 700 m: zuerhöhen verwilligten Contributions-Abgabe nicht wichtiges verhandelt; und wan dieser Contributions-Erhöhung das jenige entgegen gehalten wird, was Euer May. denen Ständen nach dem Inhalt des eben damahlen neu verfassten Hungarischen Militär- Regulaments, wie auch ausser deme noch eingestanden haben: So zeigt sich, dass eben hierdurch die gleich angeführte Contributions-Erhöhung annoch eine merkliche Verringerung erlitten habe.

Der letzte im Jahr 1764. ausgeschriebene Landtag, und was alles in demselben vorgegangen, dörfte wohl noch im frischen Andencken seyn; es dienet derselbe zu einem untrüglichen Beweis, dass ohne einer behörigen Vorbereitung dergleichen unternehmende Handlungen allemahl einen solchen Ausschlag gewinnen, der nicht allein mit der gehegten Absicht nicht übereintrifft, sondern vielmehr von derselben sehr entfernt bleibt; wie sich dan auch in demselben gezeiget, dass die Anträge, die auch die erspriesslichste seynd, ehender hintertrieben, als mit dem benöthigten Vorschub unterstützt, und befördert zu werden man erwarten müssen, sobald die Leidenschaften eine schrankenlose Übernehmung, manigfältige Unterbauungen, ja auch gefliessentliche Umtriebe, die der Wichtigkeit einer Diaetal-Handlung minder beykommen, das Vorgewicht gewinnen: Das einzige, was in selbigen merkwürdiges ausgeführt worden, ist die neuerlich auf 600 m. fl. erhöhte Contribution, ohne dass dem Land etwas dafür allerhöchsten Orts verwilliget worden wäre.

Was für unangenehme Regungen hat nicht im Gegentheile das in diesem Landtag in Anwurf gebrachte Urbarial-Regulirungs-Geschäft, welches die Aufrechthaltung des vielfältig gekränckt- und gedrückten Contribuentens zur Absicht hat, erwecket, und in was für eine abträgliche Weitläufigkeit bestrebte man sich nicht, dieses Werck zu führen, also zwar, dass Euer May. endlichen selbstn rathsamer zu seyn befunden, auf die Verfassung des in der Urbarial-Anliegenheit mit der gelindesten Massnehmung in Antrag gebrachten neuen Gesäzes nicht weiter anzudringen; Und dermahlen, wo es Euer Mays. zu reguliren allergnädigst angeordnet haben, unterliegt es bey dem diesfälligen Benehmen allschon unendlichen Anstössig-

keiten, und verschiedeneu ungleichen Ausdeutungen: der Geist des Misstrauens hat die Gemüther vieler deren Landes-Insassen mehr als jemahls eingenommen, und das unterdrückte Gemüth lässt sich an ihrem ausserlichen Betragen wahrnehmen.

Bey diesem Landtag hat man nur auf eine etwelche Verbesserung der Justiz-Pflege, und die Schöpfung neuer hierzu andienender Gesäze angetragen; Wie wenig ware es hingegen möglich, mit allem dem auszulangen, was hierin, falls an Handen gelassen worden.

Was seithero in eben dieser Anliegenheit, und, um gleichwolen zu dem diessfälligen Ziel zugelangt, durch verschiedene ergangene Verordnungen, durch das von der Curia Regia compilirte Werck unternommen worden, ist denen Ungarischen Landständen nicht unbekant, und so wie nur die Furcht vor einer missfälligen Aufnahme widersprechender Vorstellungen, und die Baysorge, dass dergleichen Gegenäusserungen dem eigenen, und der angehörigen Glück, und Fortkommen nachtheilig werden dürfte, einzelne Personen abgehalten hat, ihre Gesinnungen freymüthig zu eröffnen, und die allfällige Erinnerungen ihrem Wissen und Gewissen nach bezubringen, ebenso wird im Gegentheil eine solche Zuruckhaltung bey einem versammelten Corpore Statuum keineswegs Plaz greiffen; Eine Betrachtung die nothwendig auf jenes im Voraus zeigt, wie sich gegen einen künftigen Landtag vorzusehen komme.

Bey der dermahligen Lage der Sachen in Hungarn lässt sich leichtlich einschen, dass wen auch Euer Mayestät die Ausschreibung eines abermahligen Landtages in der weitesten Entfernung halten wollten, dennoch die Veranlassung desselben in die Länge sich nicht verschieben lassen werde.

Zeit, und Welt Umstände, die dem Wechsel, und der Veränderung stäts unterworfen seynd, machen auch, dass eine denen vorherigen Zeit- und Welt-Umständen angemessene Verfassung nicht immer gleich, und nicht immer die nemliche bleiben könne, wo aber auch auf die Anträge, die denen gegenwärtigen Zeiten beykommen, der ebenfals schuldige Bedacht genommen wird, da lässt sich mit allem Grund voraus sehen, dass, wenn bey Veranlassung einer Landständischen Versammlung von sothanen Anträgen auch nur einer oder der andere in Anwurf gebracht werden sollte, aus denen, was kurz vorher von der Urbarial-Regulirung, und der Justiz-Verbesserung obenhin berührt worden, als einen klaren Beweis, von dem gleichstimmigen Beytritt gesammter Ständen, so folglichen von einem zu deren endlichen Berichtigung erwünschlich führenden Ausschlag wenig zu hoffen stehe; Noch weniger aber der anderweite im lezten Landtag in Anwurf gebrachte Insurrections-Punct seine der Sache eigentlichen Wesenheit angemessene Berichtigung erlangen möge.

Das schwülstige Wesen der Landständischen ablegaten hat in ihrer Absendung von dem Corpore eines Comitats oder Freystadt

den Ursprung, in ihrer wirklichen Versammlung bey dem Landtag wird es genähret, und durch das verschiedene Benehmen derjenigen, deren Bestreben eigentlich nur dahin gehet, denen Diaetal-Verhandlungen eine solche Wendung zu geben, wie sie ihren Begriffen, Nebenabsichten, oder anderen Trieben gemäss ist, steigt endlichen diese Schwülstigkeit auf den höchsten Grad nicht ohne grossem Nachtheil für den Allerhöchsten Dienst, und selbst für die Wohlfahrt des Königreichs.

Das, was der ächten Denckensart gemäss ist, wird andurch hindan gehalten, ja wohl gar verbannet, und von unstatthaften Vorbildungen ganz eingenommen, gehet man so weit, denen lobwürdigsten Handlungen der Nation, die von dem wahren Dienstfeier, und pflichtvollen Gesinnungen hergeleitet werden, dergestalten entgegen zu arbeiten, dass man so gar keinen Anstand nimht, mittelst verfassender Gesäzen gegen gleichmässige Beyhilfen für die künftige Zeiten die Verwahrung anzusinnen, um anmit denen besten Handlungen den wesentlichen Werth zu benehmen.

So hat man bey dem letzten Landtag in verfolg deren erlassenen und in denen gnädigsten Ausdrücken gefassten Allerhöchsten Zuschriften, in welchen die in denen obgewalteten Krieges-Läufften auch dem Königreich Hungarn angedrohte Gefahr, und die zur hilfreichen Handbiethung für die allgemeine Sache einem jeden getreuen Unterthan, und Mitbürger des Staats zustehende Obliegenheit lebhaft vorgestellt wurde, die von denen Comitaten ihren Vorgesetzten, von dem in selten begüterten Herren- und Adelstand, von denen Königlichen Freystädten und dasigen Einwohnern ungewzungen verwilligte Beyhilfen an Geld, und Natural-Abgaben, wie auch die Recrutestellung auf eine minder anständige Art durch wiederholte Erinnerungen nicht nur unvergesslich zu machen getrachtet, und über Anmuthungen, welche gleichsam daraus auch in anderweiten Vorfällen wieder die Gesäze, und mit Kränckung der wirklich bestehenden Landes-Freyheiten und Gerechtsamen gefolgeret werden möchten, eine mit denen grossmüthigsten Absichten Euer May. in keiner Maass vereinbarliche Beysorge bis zur Abwürdigung des ehelichen so rühmlich geleisteten Beystandes blos gegeben, sondern so gar darauf angetragen, und gedrungen, bey einer dem Staat ins gemein androhenden Gefahr von der natürlichen Schuldigkeit der Mithilfe durch die Verfassung eines neuen Gesäzes sich loszehlen zu machen.

Auf eine nicht ungleiche Weise waren die in dem letzten Landtag versammelte Stände, auf der alt hergebrachten Gewohnheit ausserordentlich versessen, ihre sogenannte Gravamina Regni vor allen anderen Diaetal-Handlungen vorzubringen, und deren Abthung anzubegehren; mehrere Wochen wurden mit deren Compilirung, Dictatur, mit der hierüber an Euer Mays. gelangten Vorstellung versplitteret, und um so mehr fruchtlos verlohren, als grostentheils die

Unstatthaftigkeit sothaner Gravaminum bey dem ersten Anblick von selbstem gleich in die Augen geleuchtet, viele deren Ständischen Ablegaten davon auch in sich überzeugt, die betreffende Hofstellen mit ihrer Zerglieder- und Entkräftung unnüz beschäftigt, somit an anderweiter Gegenständen, woraus das Land einigen Vortheil hätte erlangen können, würcksam zu arbeiten gehinderet, endlichen aber Euer May. selbstem gegen allerhöchst Dero mildthätigste Gemüths-Neigung in der Nothwendigkeit waren, auf dieses Ansinnen eine abschlägige Antwort zu ertheilen, und diese auch auf die erneuerte diessfällige Vorstellungen mehrmahlen zu wiederhollen, nicht zugeschwigen, dass es der schuldigten Achtung für die denen Landständen gleich mit Eröffnung der Diaet bekant gemachte und in denen ihnen mitgetheilten sogenannten Postulatis Augustae Aulae enthaltene allerhöchste Gesinnungen einerseits eben so wenig, als andererseits dem mehrmahlen versicherten Zutrauen in die so vielfältig befahrene, ausnehmende Sorgfalt, und ganz besondere der Nation zu tragende Allerhöchste Neigung in keiner Mass beykommend ware, mit derenselben Vornehmung, die sie einstweilen beyseiten setzen zu wollen scheineten, ihren eigenen Anträgen das Vorgewicht geben, und mit derselben Berichtigung vordringen zu wollen.

Hat nun das Corpus Statuum bey eben gemeltem Landtag durch manigfältige Kunstgrife, ja wohl gar durch unerlaubte Umtriebe das Geschäft in eine schädliche Verwirrung geleitet, wodurch es sich nachhin in die abträglichste Verlegenheit einer eben daraus erflossenen denen Allerhöchsten Gesinnungen zuwiederlaufenden Unentschlossenheit versetzt hat, kan sich wohl ein bey der vorliegenden Beschaffenheit mit Hungarn weitershin veranlassender Landtag ein besseres Schicksal versprechen? Freylich giebt die überzeugend erprobte Schädlichkeit einer so bestellten Verhandlungs-Art der Landtags-Geschäften Anlass genug, zuvermuthen, dass bey einer künftigen Diaet derley Fürgänge nicht mehr gestattet seyn werden; das allerhöchste Verlangen, dasjenige, was zur Aufnahme des Königreichs gedeylich seyn mag, durch ein ordnungsmässiges Benehmen in der Diaetal-Versammlung, und durch eine gemeinschaftliche Verordnung für die hierzu andienende heilsame Anträge berichtigen zu machen, wird gewisslich denen bisherigen Aufzügen, die per antiquum usum, et Consuetudinem für giltig, und für rechtmässig geachtet worden, noch weniger denen ungleichen Einsträngungen, am allermindesten aber gewissens verschmitzen, und geheimen Umtrieben jemahlen mehr Plaz geben.

Allcin, was wird sodan denen Landständen zu thuen übrig bleiben, und was wird wohl von ihren Benehmen hierunter zuerwarten stehen? soferne sie nicht vorbereitet, sobald ihnen nicht auf eine annehmlliche, und unvermerckte Weise derley Sätze beygebracht, die schädliche Vorurtheile benommen, der ächte Begriff von dem was zu des Landes dauerhaften Beglückseligung durch ihre eigene Mit-

wirkung anzukehren nothwendig seyn will, begreiflich an die Hande gegeben, wan nicht die Schädlichkeit gewisser noch derzeit bestehenden, und denen gegenwärtigen Zeit- und Welt-Umständen weniger als vorhin, von wannen sie noch bishero in suo esse geblieben seyn möger, angemessener Vorrechten, und Freyheiten zu erkennen gegeben wird, und die auf all dieses abzielenden Allerhöchste Gesinnungen zur Vorbereitung gelten gemacht, und zur vorläufigen Berichtigung gebracht werden, ehe dann die Landtags-Versammlung erscheinen und solche neue Anwürfe bey denen darzu nicht Vorbereiteten Ständen, den landtags Tractat in eine unangenehme, and Vieles aufsehen erweckende — zuletzt auch noch Widerwillen, und Zwispalt nach sich ziehende Weitwendigkeit verfechten mögen;

Die Überhaupt Eur. May. angestamte Milde, welche die Stände von Hungarn gleich bey Eröffnung des ersten Landtags vom Jahr 1741 wahrgenommen, hat dieselbe oberwehnter massen veranlasset, mit dem Euer May. vor der Krönung vorgelegt? und dann beschworenen Diploma den Vorscrit zu wagen, die wehrend — sothannen landtag — nachgefolgte widrige Vorfälle des allenthalben über die Erbstaaten aufgegangenen Kriegsfeuers hat denenselben eine weitere günstige gelegenheit anzubieten geschonnet nicht nur die Aufrechterhaltung der alten Vorrechten, und Freyheiten durch eine gesatzmässige Bestätigung sich zu versichern, sondern auch fernerweiten, nur dem Schein nach, aber in sich mit nichten bestehende, oder doch wenigstens mit denen den allgemeinen Wohlstand der Monarchie zum gegenstand habende Grundsätzen in keine Weeg vereinbarliche Vortheile durch neue Gesätze zu erlangen.

Die in denen nachhinigen zweyen Landtügen durch einstimmiges benehmen deren Ständen unterbliebene berichtigung so vieller nutzbarren Anträgen wäre die Folge des gleich Vorhin schon angemerckten ersten Förgangs, welcher in soweit geblendet, dass, ob sie schon die Contributions-Erhöhung verwilliget, gleichwohlen in die weitere Vorschläge, wordurch diese Abgabe in sichern Weege zu erleichtern gewesen wäre, ihres Orts einzuschreiten immer angestauden, und diese Vorschläge eben so, wie das in Anwurf gebrachte regulations-wereck der Insurrection, dann die Verfassung neuer Gesätze zu den in einigen Theilen zu verbesseren Justiz-Pflege immer von sich entfernt zu halten besorget gewesen seynd: ohne indessen von daher denen gleicherwehnten Hungarischen Landständen, in ansehung ihrer unversehrten Treue, dienst-eifer, und wahren Liebe, wovon sie wehrend Eur. May. glorwürdigsten Regirung so manche Proben abgelegt haben, etwas widriges zuzumuthen, da wohl auch ein mit ihnen nicht immer frey- und offenhertzig geflogenes Einvernehmen sie nachhin in einem Misstrauen das ihnen etwa mehr, als anderen Nationen eigen sein mag, zu bestärecken, einigermassen anlass geben haben dörfte, sollte man sich bey denen dermalig-fürwaltenden Umständen mit der zuversichtlichen hofnung vielmehr schmei-

cheln können, dass, wenn mit sicheren Massregeln zu wercke gegangen werden wolte, die von Euer May. durch eine 30-jährige preisswürdigste Regierung zur beglickseligung des Königreichs Hungarn sonderbar verwendete mildeste Sorgfalt zuletzt gleichwollen das gewünschte ziel erlangen würden; Die ebenerwehte sichere Maassregeln haben ihre Beziehung auf die Vorbereitung deren jenigen, welche an der ausführung dieses wichtigen Geschäftes mitzuwürcken haben werden; diese Vorbereitung aber selbstn wird sich nie füglicher noch unvermerklicher einleiten lassen, als durch die Errichtung einer Kayserl. Königl. Academie in dem Königreich hungarn;

Wie gross der Nutzen einer Academie, oder gelehrten gesellschaft seye, darf man nur, um richtiger überzeugt zu seyn, auf jene Europäische Staaten das Augenmerk richten, woselbsten mit einer solchen Academie Fleiss und Industrie gepflogen, und heunt zu tage Blhend erhalten wird; Ihre Sorgfalt in Beförderung deren Mitteln, wodurch ausser denen Wissenschaften und freyen Künsten überhaupt die Sitten und Lebens-Art eines Volcks verfeineret, Eintracht, friedliebende Gesinnung und geselliges Wesen unter denen Gemeinden eingeführet, und von allem in der beobacht- und Erfüllung der Bürgerlichen Pflichten, und in dem gemeinschaftlichen Bewerben für den Nutzen des Vatterlandes und des Staats durch sichere Grundregeln der allgemcine Eifer angetrieben wird, haben ganze Völckerschaften jenen Stand, die glickseligkeit zu verdanken, welchen man bei selben wahrnimmt und bewundert.

TARTALOM.

ÚJABB ADALÉKOK

A RÉGIBB MAGYAR IRODALOM TÖRTÉNETÉHEZ.

	LAP
I. Magyar Pál, XIII. századbeli kanonista	3
II. Margit kir. hercegnő mint ethikai író	8
III. Baldi Bernardín magyar-olasz szótárkája 1582-ből. Második közlés.	15
IV. Egy XVI. századbeli növényteni névtár, XVII. és XVIII. századbeli párhuzamokkal	65
V. Az akadémiai eszme Magyarországon Bessenyei előtt	78
I. A Magyar Nyelvjavító Társaság 1730-ban.	78
II. Egy hazai Tudom. Akademia első indítványozása 1732—40 közt	80
III. Bod Péter óhajtásai. 1756. 1760.	80
IV. Pozsonyi Tudós Társaság 1761—62	84
V. Perlici János Tudós-Társasági indítványa 1760—70 közt.	84
VI. Mária-Terézia Gazdasági Egyesületei 1760—71 közt.	85
VII. Egy „M. kir. Tudom. Akademia“ terve 1770	88
Toldalék. Az Academia Augustát tervező Emlékirat indokoló Bevezetése.	107

